

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

2005/2

– új folyam –

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

E SZÁMUNK SZERZŐI

BALÁZS GYÖRGY főigazgató-helyettes,
Néprajzi Múzeum

CSISZÉR DÓRA fogalmazó, Nemzeti
Kulturális Örökség Minisztériuma

ÉBLI GÁBOR esztéta, Magyar Iparművészeti
Egyetem

FEJŐS ZOLTÁN főigazgató, Néprajzi Múzeum

GRIBL, ALBRECHT A. köztisztviselő,
Landesstelle für die nichtstaatlichen
Museen in Bayern

MAROSVÁRI ATTILA alelnök, történelem-muze-
ológus, Csongrád Megyei Közgyűlés

OZSVÁTH GÁBOR néprajzkutató, Míves
Stúdió Bt. Szeged

SZOLECZKY EMESE gyűjteményvezető
főmuzeológus, Hadtörténeti Múzeum és
Intézet

TÖRÖK PETRA vezető tanácsos, Nemzeti
Kulturális Örökség Minisztériuma

VÁRKONYI GÁBOR adjunktus, ELTE
Művelődéstörténeti Tanszék

VÁSÁRHELYI TAMÁS főigazgató-helyettes,
Magyar Természettudományi Múzeum

Szerkesztőbizottság: **BENCZE GÉZA, FEJŐS ZOLTÁN, HATHÁZI GÁBOR, HOLPORT ÁGNES, HORVÁTH GYÖRGY, KÓCZIÁNNÉ SZENTPÉTERI ERZSÉBET, NAGY LÁSZLÓ G., PINTÉR JÁNOS, VÁMOS-LOVAY ZSUZSANNA, VÁSÁRHELYI TAMÁS**

A szerkesztőbizottság elnöke: **VÍGH ANNAMÁRIA**. Felelős szerkesztő: **B. VARGA JUDIT**

Tördelőszerkesztő: **CSIGA JÁNOS TAMÁS**

Korrektor: **KRASZNAI KATALIN**. Fordító: **GÖNCZI AMBRUS**

Grafikus-tervező: **KARA ORSOLYA - Part Stúdió**

A szerkesztőség címe: 1077 Budapest, Wesselényi u. 20-22.

Kiadja a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (Múzeumi Főosztály)

1077 Budapest, Wesselényi u. 20-22. Telefon: (1) 484-7168, fax: (1) 484-7126

Internet: www.nkom.hu infotéka menüpontban, www.museum.hu/muzeumikozlemlenyek

E-mail: b.varga.j@t-online.hu

Felelős kiadó: Vigh Annamária. Megjelenik félévente. A kiadvány kereskedelmi forgalomba nem kerül. Készült az MT Reklámirodában, 800 példányban.

HU-ISSN 0133-4921

MÚZEUMPOLITIKA

- CSISZÉR DÓRA Az önkormányzati múzeumok modernizációja - a múzeumi stratégia egyik eleme 6
- BALÁZS GYÖRGY - FEJŐS ZOLTÁN MAROSVÁRI ATTILA A múzeumi állományvédelem eredményei 2003-2005 között Múzeumi kényszerpálya, avagy a Csongrád megyei múzeumi szervezet átalakításának lehetséges irányai és tanulságai 12
40
- OZSVÁTH GÁBOR DÁNIEL Megismerni, megismertetni a múltat, szebbé, harmonikusabbá tenni a jelent, felkészülten, hittel vállalni a jövőt! Hódmezővásárhely megyei jogú város újonnan alapított Múzeumi Szervezetének lehetőségei 54

ELMÉLET, MÓDSZER

- VÁRKONYI GÁBOR Az Alfától a kiállításig. Gondolatok egy múzeumtámogatási program kapcsán 65

JOG

- SZOLECZKY EMESE A félig nyitott kapu döntése. A testi fogyatékosok fogadásának gyakorlati feltételrendszeréről 70

KÖZÖNSÉG

- TÖRÖK PETRA Egyéjszakás kaland vagy ezeregy éjszaka kezdete. A *Múzeumok Éjszakájának* tapasztalatairól 80

VILÁG

- BALÁZS GYÖRGY VÁSÁRHELYI TAMÁS Az európai múzeumi szövetségek hálózata és tevékenysége Az Európai Múzeumi Fórumról és 2005-ös magyarországi műhelymunkájáról 93
97
- ALBRECHT A. GRIBL Két szék közt a pad alá? A kisebb múzeumok ma - és tíz évvel ezelőtt. *Ford.:* Romek Dóra 102

VISSZHANG

- ÉBLI GÁBOR Tárnya-e a múzeumnak a jelen? 107

AKTUÁLIS

Múzeumok etikai kódexe 2004. *Szerk.:* Bezzeg Mária
ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága (melléklet)

MUSEUM POLICY

DÓRA CSISZÉR	A Key Element of Museum Strategy - The Modernisation of Local Governmental Museums Programme	6
GYÖRGY BALÁZS -
ZOLTÁN FEJŐS	The Developments of Museum Object Conservation between 2003-2005	12
ATTILA MAROSVÁRI	Forced Decisions - The possible directions and conclusions of restructuring the county-level museum organisation in Csongrád County	40
GÁBOR DÁNIEL OZSVÁTH	The Potentials of the Museum Organisation Recently Founded by the Municipality of Hódmezővásárhely	54

THEORY AND METHODOLOGY

GÁBOR VÁRKONYI	From Alfa to a Real Exhibition	65

LEGAL ISSUES

EMESE SZOLECZKY	Forcing the Door That is Almost Open - The practical conditions of enabling physically handicapped people visiting public collections	70

PUBLIC

PETRA TÖRÖK	"One night stand." About the night of the museums	80

WORLD

GYÖRGY BALÁZS	The Network of European Museum Associations and its Activities	93
TAMÁS VÁSÁRHELYI	The European Museum Forum and the Workshop of 2005 in Hungary	97
ALBRECHT A. GRIBL	Falling Between Two Stools? Smaller museum today and ten years ago	102

REFLECTIONS

GÁBOR ÉBLI	Should the Present Be in the Focus of Attention for Museums?	107

CURRENT ISSUES

Museums Code of Ethics. Editor: Mária Bezzeg
ICOM Hungarian National Committee (Supplement)

Tisztelt Olvasó!

Úgy érezzük, hogy részben megelőlegezhetjük folyóiratunk közelgő öt éves évfordulóján esedékes számvetésünket, jóleső érzéssel megállapítva, hogy „közös gyermekünk” – a Múzeumi Közlemények – a fiatal felnőttkorba lépett.

Mint ahogy ezt az életkort is jellemzik még a kiforratlanság jegyei, úgy egyre erőteljesebben nyomon követhető a tudatos építkezés igénye is. Itt elsősorban arra a folyóirat újraindításakor megfogalmazott elvárásunkra gondolunk, hogy rangos elméleti-módszertani jellegű szaklap készüljön, amely a múzeumi kiadványok sorában jól meghatározható tematikával rendelkezik.

Talán nem tűnik szerénytelenségnek az a véleményünk: az ágazati múzeumi stratégia kimunkálása, annak sikerei és sikertelenségei gyúrták, alakították az egyes lapszámokat.

Ha végignézzük a 2005/2-es szám tartalomjegyzékét, olyan elemzéseket, beszámolókat és vitacikkeket olvashatunk, melyek jól tükrözik múzeumi hálózatunk helyzetét: a kiemelkedő, nemzetközi összehasonlítást is kiálló eredmények és a súlyos, megoldatlan strukturális problémák együttes jelenlétét, a korszerű jogszabályok és a szabályozatlan kérdések sokaságát. Meggyőződésünk, hogy ez a kétarcúság hat vissza akkor is, amikor az elméleti megközelítésű tanulmányok viszonylag csekély számát tapasztaljuk.

E hiányt szeretnénk orvosolni folyóiratunk külön számsorozatával, amely a külföldi szakirodalom egy-egy jól meghatározható szeletét kívánja közlenni és egyfajta fordításgyűjteményként a mindennapi munkában is felhasználhatóvá tenni.

Másik törekvésünk az, hogy arányaiban növeljük az úgynevezett „külsős” bedolgozók számát, és ezzel elkerüljük, hogy folyóiratunk belterjesé váljon, és csak a szűk muzeológusszakma egymás közti párbeszédére szolgáljon.

Most pedig elérkeztünk ahhoz a gondolathoz, amely leginkább szólásra készítetett bennünket. Ahhoz, hogy továbblépünk, hogy elemezzük az eddig eltelt időszakot, feltétlenül párbeszédre van szükség. A Múzeumi Közleményeknek a vélemények nyitott fórumává kell válnia ahhoz, hogy szakmánk a jelenleginél nagyobb biztonsággal kezdje meg az előttünk álló, a magyar múzeumi rendszert átfogóan érintő feladatok megoldását.

A múzeumi szakmai normatíva, az akkreditált intézmények, a muzeológusképzés és -továbbképzés vagy a digitalizáció problémája – csak néhány a kiemelt fontosságú kérdések közül.

E gondolatok jegyében ebben a lapszámban a megyei múzeumi hálózat kérdéskörében közlünk vitaindító cikket. Reméljük, hogy a békéscsabai megyei múzeumigazgatói értekezleten elhangzott és ott visszhangot kiváltó előadás írott formában is hozzászólásra sarkallja majd az olvasókat. Aktivításra, véleményük megfogalmazására biztatjuk tehát Önöket. Várjuk a véleményeket, felvetéseket, kritikákat.

VÍGH ANNAMÁRIA

Folyóiratunk szerkesztősege a minisztérium szakmai főosztályával együtt ezúton is köszönti a Prima Primissima díjas Szabadtéri Néprajzi Múzeumot, annak vezetőjét és minden munkatársát.

Az önkormányzati múzeumok modernizációja – a múzeumi stratégia egyik eleme

Előzmények, célok

A 2003 tavaszán megfogalmazott és vitára bocsátott középtávú múzeumfejlesztési stratégia első lépéseként indult útjára 2004-ben az Alfa program, amely a kulturális örökség széles körű és egyenlő hozzáférhetővé tétele érdekében magában foglalja az állami múzeumok állandó kiállításainak ingyenességét, nagyszabású nemzetközi tárlatok bemutatását, a megelőző műtárgyvédelem szempontjainak érvényesítését,¹ az új múzeumpedagógiai és közművelődési fejlesztéseket, a múzeumokat népszerűsítő nagyszabású rendezvények megvalósítását és nem utolsósorban az önkormányzati múzeumok modernizációját.

A vidéki múzeumi hálózat fejlesztése a múzeumi modernizáció egyik központi eleme. A program elindításával elsődleges célunk az állandó kiállítások tartalmi és infrastrukturális megújulásának elősegítése volt. Régóta várt lehetőség nyílt meg ezzel a vidéki múzeumok előtt, hiszen mindannyian tudjuk, hogy az önkormányzati költségvetésből gazdálkodó intézmények csak minimális forrást tudnak biztosítani a szakmai munka finanszírozására. Korszerű, nagyszabású állandó kiállítások létrehozását pedig egyáltalán nem vagy legfeljebb 15-20 évente egyszer, jelentős külső források bevonásával tudják tervezni. Ezt támasztja alá az a felmérés is, amely 2003-ban a magyarországi muzeális intézmények általános helyzetét vizsgálta fel. E szerint a múzeumok állandó kiállításainak átlagéletkora 17-19 év, vagyis sem tartalmukban, sem pedig megjelenésükben nem, illetve korlátozottan alkalmasak arra,

hogy tudományos, oktatási és közművelődési szerepet töltsenek be. Ugyan a múzeumi kollégák között régóta közismert, hogy sok elavult, illetve minimális mértékben felújított tárlat várja a látogatókat országszerte, ez a konkrét adat azonban megfelelő érvként szolgált ahhoz, hogy a szakma felhívja a döntéshozók figyelmét a helyzet tarthatatlanságára.

A tárca szakfőosztálya mindezek ismeretében kidolgozott egy olyan támogatási rendszert, amely mintaértékű projektek felkarolásával, az általános bevezetés távlati céljával kívánja elősegíteni a korszerű nemzetközi normák, módszerek hazai meghonosítását. Ezzel összefüggésben ösztönözni kívánjuk a szemléletváltást a kiállítások megvalósításában a látvány, a tartalom közérthető és több szinten befogadható közvetítése, valamint a reklám és a kommunikáció területén.

A támogatási rendszer

Célunk az volt, hogy a szakmailag kidolgozott és megfelelően előkészített kiállítási tervek egy-két éven belül megvalósulhassanak, illetve a projektfinanszírozás keretében a fejlesztések előkészítésére is lehessen támogatást biztosítani. Az alábbi, meglehetősen széles körben határoztuk meg azon feladatokat, amelyekhez forrást lehet igényelni:

- állandó kiállítás létrehozása, teljes körű felújítása, illetve korszerűsítése,
- állandó kiállításokhoz kapcsolódó infrastrukturális beruházások, műtárgy-, biztonságvédelem,

¹ Holport Ágnes: A múzeumi stratégia egyik eleme – a múzeumi állományvédelmi program. Múzeumi Közlemények 2005(1):6-10.

- műemléki felújítást követő szakmai fejlesztés,
- tárgyévet követő évben sorra kerülő szakmai fejlesztés előkészítése,
- látogató- és gyermekbarát múzeumi funkciók kialakítása.

A kedvezményezettek körét a tavalyi tapasztalatok alapján kiszélesítettük, így idén minden olyan helyi önkormányzat pályázhatott, amely muzeális intézményt tart fenn, függetlenül annak besorolásától; vagyis lehetősége volt támogatást igényelni egy kiállítóhelyet működtető néhány ezer fős település önkormányzatának és egy teljes megyei múzeumi szervezet fenntartó megyei önkormányzatnak is. Így közel hatszáz önkormányzat került be ebbe a körbe.

A támogatás feltételeit és menetét a tárca miniszteri rendeletben szabályozta. Ez a jogszabály pontosan meghatározta a kötelező pályázati dokumentumok jegyzékét. Sajnos a tavalyi évben benyújtott pályázatok esetében több példa volt arra, hogy a csatolt hasznosítási, fejlesztési vagy marketingtervek csak formájukban voltak elfogadhatók, tartalmilag azonban hiányosak, elnagyoltak voltak, illetve kiállítási forgatókönyvek helyett inkább csak tématerveket kaptunk. A bírálóbizottság ezen hiányosságokat az első évben még elnézően kezelte, idén azonban már ezek a pályázatok az előminősítés során „kiestek”.

Az önkormányzat székhelye szerint illetékes Magyar Államkincstár megyei területi igazgatóságain keresztül a tárcához beérkezett pályázatok egy kétszintű döntés-előkészítés után kerülnek végző minősítésre. Az első körben egy tízfős szakértői munkacsoport többféle szempontból vizsgálta meg a beérkezett anyagokat, így sor került a kiállítási koncepció, a tematika részletes elemzésére, a fejlesztéshez kapcsolódó közművelődési és PR-eszközrendszer áttekintésére, a tervezett látvány minősítésére a bemutatandó anyag és a rendelkezésre álló tér vonatkozásában, az esetleges építészeti beavatkozások véleményezésére, valamint a benyújtott költségvetés részletes elemzésére. A szakértők írásban benyújtott véleménye, majd a pályázatokat értékelő közös szakmai vita alapján minden egyes fejlesztési tervről több szempontos értékelőlap készült. A pályázatok ezen értékelőlapokkal együtt kerül-

tek a szakmai szervezetek és a tárca képviselőiből álló bírálóbizottság elé.

A nyertes pályázatok megvalósításának menetét a szakértői munkacsoport folyamatosan nyomon követi, és amennyiben a bírálóbizottság módosításokat javasolt a kivitelezésben, vagy bizonyos feltételekhez kötötte a támogatást, segítséget nyújt annak teljesítésében, tapasztalatairól pedig beszámol szakfőosztályunknak. Ez többek között azt is jelenti, hogy lehetősége van a támogatást szabályozó rendeletben szereplő visszafizetési kötelezettség alapjául szolgáló, nem a célnak megfelelő felhasználás jelzésére.

A kétszintű döntés-előkészítés, valamint a nyertes pályázatokat kísérő szakértői monitoringmunka számos, az ágazati irányítás egészére vonatkozó elméleti és módszertani tapasztalatot hozott felszínre, segítve ezzel a pályázati célok megvalósulásának folyamatos nyomon követését és azok újabb elemekkel történő kiegészítését.

Eredmények

A pályázat sikerét és a nagyfokú érdeklődést jelzi, hogy már 2004-ben is huszonhárom, 2005-ben pedig már harminckét önkormányzat vett részt benne. A pályázati program rendkívül pozitív szakmai és önkormányzati fogadtatása mellett ebben a pályázásra jogosult önkormányzati intézményi kör korábban már említett kibővítése is közrejátszott. Az elmúlt két évben két megye kivételével az ország minden pontjáról érkeztek pályázatok megyei, városi és települési önkormányzatoktól egyaránt.

1. táblázat. A pályázók összetétele

Fenntartók	2004	2005
Fővárosi kerületi önkormányzat	2	4
Megyei önkormányzat	13	12
Megyei jogú városok	1	1
Városi önkormányzat	4	12
Községi önkormányzat	3	2
Kht. (nem tartozik a kedvezményezettek körébe)	-	1

A támogatást koordináló és a rendeletet előkészítő szakmai területnek megerősítést jelentettek a beérkezett pályázatok a tekintetben, hogy a bennük megjelölt fejlesztési célok között többségben voltak a nagyszabású, látványos, valamint infrastrukturális beruházásokat is magukban foglaló új állandó tárlatok, második helyen pedig a kiállítások korszerűsítése jelent meg. Az idei pályázatok között már szép számmal találhatunk olyanokat is, amelyek a muzeális intézmények közművelődési funkciójának megerősítésével összefüggésben múzeumpedagógiai foglalkoztatóterem kialakítását és felszerelését célozták meg.

A szakmai támogatás biztosítására 2004-ben 320, idén pedig 330 millió forintot különítettek el a Belügyminisztériumban.

2004-ben a kért támogatások összege mintegy 180 millió forinttal volt több, mint a rendelkezésre álló forrás, idén ez az összeg már mintegy 400 millió forint volt. Miközben a benyújtott pályázatok száma a tavalyi évhez képest negyven százalékkal nőtt, addig a támogatási igény 48 százalékkal emelkedett. Ahhoz azonban, hogy teljes legyen a kép, fontos kiemelni a pályázó önkormányzatok által felajánlott önrész mértékét is, amely mintegy hetven százalékkal nőtt. Ez az arány persze önmagában nem túl sokat mond, hiszen a pályázatok száma is megemelkedett, ha viszont az önkormányzati önrész mértékét a pályázatok összértékével, vagyis a tervezett fejlesztések összköltségének arányában vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy 2004-ben a pályázó önkormányzatok a fejlesztési költségek 12, 2005-ben pedig már 15 százalékát vállalták fel. A program forráslehetőségei szempontjából lényeges, hogy az állami szerepvállalás jelentős helyi többletforrások mozgósítására képes a múzeumi modernizáció érdekében. Egyértelműen megállapítható, hogy a részt vevő önkormányzatok fontos helyi közügynek tekintik múzeumaik fejlesztését, s ezért hajlandóak nagy összeget is áldozni.

A pályázók közül tavaly tizenhárom önkormányzat (kettő fővárosi kerületi, tíz megyei és egy városi), idén pedig tizenkilenc (egy fővárosi kerületi, tizenegy megyei, hat városi és egy községi) nyert támogatást terveinek megvalósításához. A

támogatási összegek az eltérő célok tekintetében igen különböző nagyságrendűek voltak; volt olyan önkormányzat, amely néhány százezer forintnyi támogatást kért és nyert el múzeumpedagógiai fejlesztésre, míg más, elsősorban megyei múzeumot fenntartó önkormányzatok több tízmillió forintot kaptak új állandó kiállításuk megvalósításához. Voltak olyan nagyszabású projektek is, melyek finanszírozása ütemezett fejlesztésként mindkét évben megjelent.

A program első évének eredményei már mind a szakma, mind pedig a nagyközönség számára elérhetőek és értékelhetőek, hiszen a tavalyi nyertesek munkájának eredményeként kilenc kiállítás valósult meg, illetve született újjá országszerte. Megújult múzeumi terek, látványos állandó tárlatok, interaktív foglalkozások várják a látogatókat az egri Dobó-bástyában, a budapesti Erdős Renée Házban és a Pesterzsébeti Múzeumban, a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumban, az orosházi Szántó Kovács János Múzeumban, a nagykereki Bocskai-várkastélyban, a vajai Vay Ádám Múzeumban, a salgótarjáni Bányászati Kiállítóhelyen és a kecskeméti Katona József Múzeumban.

Bár az első év eredményei összességében sikeresnek mondhatók, mégis számos olyan tanulsággal jártak, amelyeket be kell építeni a támogatás követelményrendszerébe annak érdekében, hogy példaértékű, nemzetközi jelentőségű kiállítások nyílhassanak meg a következő években is az ország különböző pontjain.

1. számú melléklet. 2004-ben és 2005-ben támogatást nyert programok

Pályázó önkormányzat	Pályázati cél	Igényelt támogatás (Ft)	Elnyert támogatás (Ft)
2004			
Budapest Főváros XVII. Kerület Önkormányzata	Az Erdős Renée Ház Rákosmente évszázadai című állandó helytörténeti kiállításának felújítása	4 500 000	4 500 000
Budapest Főváros XX. Kerület Önkormányzata	A Pesterzsébeti Múzeum helytörténeti kiállításának korszerűsítése	800 00	800 000
Bács-Kiskun Megye Önkormányzata	A kecskeméti Katona József Múzeum új állandó kiállításának megvalósítása a Cifrapalotában	11 479 000	11 000 000
Orosháza Város Önkormányzata	A Szántó Kovács János Múzeum állandó kiállításának felújítása, gyermekfoglalkoztató és múzeumi bolt kialakítása, valamint az épület akadálymentesítése	11 240 000	11 000 000
Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Önkormányzata	A miskolci Herman Ottó Múzeum képtárának felújítása, kávézó kialakítása, valamint az épület akadálymentesítése	40 000 000	40 000 000
Csongrád Megye Önkormányzata	A hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum Hétköznapiak Vénuszai című új állandó kiállításának létrehozása	32 850 000	31 000 000
Hajdú-Bihar Megye Önkormányzata	A nagykeréki Bocskai-várkastély állandó kiállításának felújítása	32 445 000	15 000 000
Heves Megye Önkormányzata	Az egri Dobó István Múzeum Dobó-básztájában <i>A világ fegyverei - a fegyverek világa</i> című kiállítás megvalósítása	72 025 000	32 000 000
Nógrád Megye Önkormányzata	A salgótarjáni bányászati állandó kiállítás felújítása	28 282 000	28 000 000
Somogy Megye Önkormányzata	A somogytúri Kunffy Lajos Emlékmúzeum rekonstrukciója és új tárlat kialakítása	50 000 000	42 000 000
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzata	A vajai Vay Ádám Múzeum állandó kiállításának megújítása	21 544 000	10 000 000
Tolna Megye Önkormányzata	A szekszárdi Wosinsky Mór Múzeum új állandó, <i>Örökségünk</i> című kiállításának megvalósítása	92 060 000	58 700 000
Zala Megye Önkormányzata	A nagykanizsai Thúry György Múzeum <i>Emberek, utak, kapcsolatok</i> című új állandó kiállításának létrehozása	36 911 000	36 000 000

1. számú melléklet (folytatás). 2004-ben és 2005-ben támogatást nyert programok

Pályázó önkormányzat	Pályázati cél	Igényelt támogatás (Ft)	Elnyert támogatás (Ft)
2005			
Budapest XIX. Kerület Önkormányzata	A Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény új állandó kiállításának előkészítése	4 050 000	3 000 000
Békés Megye Önkormányzata	A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum állandó kiállítása műtárgyvédelmének kialakítása, a fogadótér átalakítása, múzeumi bolt és kávézó kialakítása	90 254 000	25 000 000
Déaványa Város Önkormányzata	A Bereczki Imre Helytörténeti Gyűjtemény múzeumpedagógiai foglalkoztatóműhelyének fejlesztése	350 000	350 000
Orosháza Város Önkormányzata	A Szántó Kovács János Múzeum gyermekfoglalkoztatójának fejlesztése és kiállításvezető kiadása	10 535 000	6 000 000
Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Önkormányzata	A mezőkövesdi Matyó Múzeum kiállításának korszerűsítése, gyermekfoglalkoztató, múzeumi bolt és ruhatár kialakítása	20 000 000	9 000 000
Csongrád Megye Önkormányzata	A szentesi Kosztá József Múzeum új állandó kiállításának megvalósítása	79 466 000	55 000 000
Hajdú-Bihar Megye Önkormányzata	A debreceni Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum új állandó kiállításának létrehozása, múzeumi bolt, közművelődési tér kialakítása és az épület akadálymentesítése	35 000 000	25 000 000
Heves Megye Önkormányzata	Az egri Dobó István Múzeum Dobó-bástyájában <i>A világ fegyverei - a fegyverek világa</i> című kiállítás megvalósítása	36 000 000	23 000 000
Recsk Nagyközség Önkormányzata	Az Érc- és Ásványbányászati Múzeum Kiállítóhelyén oktatóterem kialakítása	190 000	190 000
Jász-Nagykun-Szolnok Megye Önkormányzata	A szolnoki Damjanich János Múzeum akadálymentesítése	7 730 000	7 000 000
Nógrád Megye Önkormányzata	A szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum új állandó tárlatainak kialakítása	75 396 000	35 000 000
Érd Város Önkormányzata	A Magyar Földrajzi Múzeum <i>Magyar utazók, földrajzi felfedezők</i> című állandó kiállításának felújítása	9 000 000	9 000 000
Somogy Megye Önkormányzata	A somogytúri Kunffy Lajos Emlékmúzeum rekonstrukciója és új tárlat kialakítása	76 500 000	35 000 000

Pályázó önkormányzat	Pályázati cél	Igényelt támogatás (Ft)	Elyvert támogatás (Ft)
Barcs Város Önkormányzata	A Dráva Múzeumban látogató- és gyermekbarát múzeumi funkciók kialakítása	690 000	690 000
Fonyód Város Önkormányzata	A Természettudományi és Helytörténeti Gyűjtemény új állandó kiállításának megvalósítása	8 973 000	6 000 000
Csenger Város Önkormányzata	A Helytörténeti Múzeum állandó kiállításának felújítása	423 000	423 000
Tolna Megye Önkormányzata	A szekszárdi Wosinsky Mór Múzeum új állandó, <i>Örökségünk</i> című kiállításának megvalósítása	45 000 000	30 000 000
Vas Megye Önkormányzata	A <i>Batthyányak évszázadai</i> című kiállítás létrehozása a Szombathelyi Képtárban és a körmendi dr. Batthyány-Strattmann László Múzeumban	37 300 000	19 847 000
Veszprém Megye Önkormányzata	A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum új állandó kiállításának létrehozása és a múzeumépület fogadócsarnokának rekonstrukciója	40 500 000	40 500 000

A KEY ELEMENT OF MUSEUM STRATEGY – THE MODERNISATION OF LOCAL GOVERNMENTAL MUSEUMS PROGRAMME

DÓRA CSISZÉR

The Alfa Programme launched in 2004 was the first step in realising a middle-term museum development strategic plan aiming at enabling free entry to permanent exhibitions of national museums, hosting large-scale international shows, promoting preventive conservation, supporting new educational and pedagogical projects, subsidising large-scale events advertising museums, and last but not least, the modernisation of local governmental museums. The museum modernisation programme includes the development of museum network in the country, mainly to renew the contents and infrastructure of permanent exhibitions, which is a great opportunity for smaller institutions. The aim of the subsidising system is to help realise well-prepared and well-based plans within one or two years. These projects involve the building, renewal or mod-

ernisation of permanent exhibitions, connected infrastructure, safety and security, conservation, professional-academic developments, the creation of visitor-friendly museum facilities. Every local government maintaining a museum is eligible for the funds which are awarded after a two-level preparatory and decision-making process. The subsidised projects are monitored in the follow-up stage. The competition has been extremely successful and well-received all around Hungary. Most applications have envisaged large-scale spectacular permanent shows but this year the development of educational functions of museums was also encouraged. The participating local governments are more and more willing to allocate larger sums of money for the improvement of their local collections. So far 9 exhibitions have been realised and the conclusions must be drawn in order to aim at opening new, remarkable shows all over the country.

A múzeumi állományvédelem eredményei 2003–2005 között

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Múzeumi Osztálya 2002 végén *Nemzeti Állományvédelmi Akcióbizottságot* hívott életre.¹ A cél az volt, hogy a bizottság a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által megfogalmazott, *A megújulás kényszere* elnevezésű, középtávú múzeumi modernizációs terv egyik kiemelt pontjához kidolgozza a *múzeumi állományvédelmi program* alapjait, és ennek alapján a magyarországi múzeumi műtárgyállomány egészének védelmét elősegítő *cselekvési koncepciót* adjon, valamint meghatározza a szükséges tennivalókat, megalapozza a nemzeti műtárgyagyon védelméhez szükséges *állami források* bővítésének szükségességét a költségvetési tárgyalások, illetve tervezések folyamatában.

A bizottság – és az azt létrehozó minisztérium – tapasztalatai szerint az előkészítő munkát követően is szükség van olyan testületre, amely koordinálja, felügyeli az állományvédelmi feladatok teljesítését, s bizonyos kérdésekben operatív segítséget is nyújt. A testület az állományvédelemre fordítható források felhasználásában is alapvető szerepet tölt be.

Az akcióbizottság 2003 tavaszán kérdőíves felmérést kezdeményezett elsőként az országos múzeumok és a megyei múzeumi szervezetekhez tartozó intézmények állományvédelmi helyzetéről. A felmérés a raktárak és a kiállítóhelyek helyzetét rögzíti, s nem foglalja közbe a gyűjtemények, a műtárgyak állapotával. Tanulmányunkban, részben a felmérés eddig beérkezett adatainak kiértéke-

lése alapján, *képet adunk a kiindulól helyzetről, az elmúlt majdnem három év eredményeiről, az elmaradásokról, azok okairól, majd megfogalmazzuk a helyzet javításához szükséges további teendőket.*

A magyarországi múzeumokban őrzött mintegy *tizenhárommillió*² egyedi, leltározott, az egyéb, szekrénykataszterben nyilvántartott és leltározatlan anyaggal együtt harmincmillió³ *műtárgyállomány* nem kielégítő, esetenként *aggasztó, egyre romló állapotban volt és van részben ma is*, amelynek legfőbb okai a következők:

- A múzeumi gyűjtemények elhelyezésének kedvezőtlen adottságai: zömük nem erre a célra épített, kialakított épületekben, illetve raktárakban található, a tárolás körülményei rosszak, továbbá sok helyütt vagyonsvédelmük sem megoldott.
- A múzeumi hálózat az intézmények tulajdoni viszonyai, fenntartása, finanszírozása szempontjából széttagolt, így az egységes működtetés nehézségekbe ütközik, s ennek következményeként a műtárgyak védelmének színvonala és felelőssége egyenetlen.
- Elégtelenek az intézmények költségvetésében a források a műtárgyvédelem sokrétű, a mai nemzetközi követelményeknek is eleget tévő el látására.
- Szemléletbeli korlátok a műtárgyvédelem megítélését illetően, ami – más-más szempontból, de – megnyilvánul a fenntartó, az intézmények

¹ A bizottság tagjai: Fejős Zoltán (Néprajzi Múzeum), a bizottság elnöke, Balázs György (Néprajzi Múzeum), Bakayné Perjési Judit (BTM), Földessy Péter (Magyar Nemzeti Múzeum), Járó Márta (Magyar Nemzeti Múzeum).

² 2001. évi adat.

³ 2002. évi becslés adat.

és az egyes múzeumi munkaköröket betöltő szakemberek részéről egyaránt.

- A naprakész információ és szakismeret hiánya a mai követelményekkel, a nemzetközi normákkal és a lehetőségekkel kapcsolatban.
- Látványos eredményekre törekvő – esetünkben kiállításcentrikus – szemlélet a fenntartók részéről, és sokszor a szakma is az egyedi tárgyrestaurálásokat részesítette előnyben, a megfelelő műtárgykörnyezet kialakítását és fenntartását – raktárakban és kiállítótermekben egyaránt – szorgalmazó megelőző műtárgyvédelemre alig fordítottak figyelmet.

Bár az induláskori helyzetben is voltak már pozitív esetek, léteztek eredményes állományvédelmet folytató intézmények, több múzeum is rendelkezett korszerű raktárakkal, a múzeumok által őrzött műtárgyállomány egészének megfelelő védelmét csak átfogó, jól megtervezett, lépésenként felépített és szakmailag koordinált program segítségével lehet biztosítani. Ez egyrészt jelentékeny anyagi források bevonását feltételezi, másrészt biztosítja a felhasználható pénzeszközök hatékony, kiegyensúlyozott felhasználását. A műtárgyak megóvása a múzeumok anyagi feltételeinek bővítését igényli, különösen akkor, ha a múzeum arra törekszik, hogy a károsodást minden tevékenységi területén – raktározás, feldolgozás, kiállítás – a megelőzés komplex módszerével küszöbölje ki. A megelőzés módszere és szemlélete az anyagi források bővítése mellett szemléleti változásokat és intézményen belüli szervezeti átalakításokat is igényel.

Az a bizottság működésének kezdeti szakaszában is egyértelmű volt, hogy a nemzeti kulturális örökség múzeumokban őrzött állományának megvédéséhez egyértelmű stratégiára és egymáshoz szervesen illeszkedő részfeladatok teljesítésére van szükség. Ismerve az évtizedek alatt felhalmozódott gondokat, illetve a feladatok nagyságát, a bizottság arra törekszik, hogy a kormányzati készség és segítség folyamatosan fennmaradjon, bővüljön, s hogy a kidolgozott stratégiai terv önállóan finanszírozott állományvédelmi tervként folytatódjon, amelyben kiemelt beruházásokra is lehetőség nyílik. A múzeumok műtárgyvédelmi munkájának ugyanakkor átláthatónak, folyamatosan ellenőrizhetőnek kell lennie, a támogatásoknak, fejlesztéseknek együtt kell járniuk az intézmények egészét meghatározó megelőző műtárgyvédelem felfogásának érvényesülésével, esetleges szervezeti átalakításával, a munkatársak szakmai továbbképzésével, mert csak ily módon biztosítható a kulturális örökség hosszú távú fennmaradása.

Az egyes múzeumokban folyó munkát, valamint az akcióterv alapján javasolt teendőket koordinálni szükséges. Az átfogó organizáció ugyanakkor nem válhat bürokratikus szervezetté, sokkal inkább a meghatározott feladatra szerveződő hálózati együttműködés jellegét kell öltse. Ezért is kulcskérdés, hogy az állományvédelmi akcióterv információs bázisa naprakész legyen, és folyamatosan bővüljön. A koordinációt, a rendelkezésre álló források elosztását az Állományvédelmi Bizottság biztosítja.

A Múzeumi Állományvédelmi Akcióbizottság stratégiai terve, 2003

I. Műtárgyvédelmi állapotfelmérés

2003. évi állapot

Az országos műtárgyvédelmi szakfelügyelet vállalta, hogy a 2001-2003. között műtárgyvédelmi szempontból komplex módon felméri az or-

szágos és megyei múzeumi hálózathoz tartozó intézményekben lévő *állandó kiállítások* és *raktárak*, valamint az ezzel szorosan összefüggő *állományvédelem* és az *egészségvédelem* helyzetét és körülményeit. Az akkori helyzet rögzítésére négy egységből álló *kérdőívrendszer* készült. Ez 163 kérdésen keresztül, 708 választási lehetőség mellett áttekintést nyújt a magyarországi múze-

umok műtárgyvédelmi helyzetéről. A munkát jelentősen meggyorsította a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Múzeumi Főosztálya által életre hívott Nemzeti Állományvédelmi Akcióbizottság tevékenysége, amely az átfogó, országos műtárgyvédelmi stratégiai terv elkészítését a jelenlegi helyzet ismeretére kívánta alapozni. A bizottság áttekintette a már meglévő kérdőíveket, majd azokat kisebb kiegészítések után a szakfelügyelet segítségével eljuttatta minden országos és megyei múzeum számára. Az adatgyűjtés 2003 második negyedétől folyamatossá vált. A tizenkilenc megyei múzeumi szervezethez és a tizennégy országos múzeumhoz eljuttatott kérdőívek 78 százaléka érkezett vissza 2003. szeptember 15-ig. A beérkezett adatok számítógépes adatbázisba rögzítése megtörtént, az adatokat feldolgozták.

Javaslatok

2003

- Az adatgyűjtés befejezése. A válasszal elmaradó intézmények közvetlen megkeresése.
- A számítógépes adatrögzítés és -feldolgozás pénzügyi feltételeinek biztosítása az éves műtárgyvédelmi keretből. Kettős adatbevitel, digitalizálás.

2004

- A felmérés adatainak teljes körű számítógépes összesítése és elemző értékelése. Adatok elemzése, kimutatások készítése, összesítés.
- A helyzetjelentés közreadása: *értékelő, elemző tanulmány* megjelentetése önálló kötet formájában, bő angol nyelvű összefoglalóval, összegzése a *Múzeumi Közleményekben*.
- A felmérés kiterjesztése az első körből kimaradt muzeális intézményekre, a települési önkormányzati, alapítványi, egyházi múzeumokra, szakmúzeumokra.
- A magyarországi múzeumi fényképállomány felmérése műtárgyvédelmi szempontból: az előzetesen elkészült kérdőív véglegesítése, szétküldése, a válaszok begyűjtése az év végéig.

2005

- A fényképekre vonatkozó felmérés feldolgozása, a feladatok meghatározása.

- Újabb, speciális műtárgytípusok országos helyzetének felmérése: antropológiai (az ELTE Embertani Tanszékével együttműködve), valamint a leletmentő feltárásokból származó régészeti anyag.

2006

- A közgyűjteményekben lévő fotóanyagok tárolási feltételeinek javítására vonatkozó program indítása, keretösszeg meghatározása.

Műtárgyvédelmi adatbázis

2003. évi állapot

Jelenleg a *kérdőíves felmérést a résztvevők 78 százaléka* küldte vissza. Az adatokat a V & T Bt. reklám- és informatikai cég rögzítette, és a pillanatnyi állapot szerint feldolgozta. Az adatok Excel táblákban vannak, melyeket egy Oracle alapú adatbázissal lehet használni. Az anyag szükség szerint bármilyen más adatbázisba áttehető, más intézményhez, más szerverre áthelyezhető.

Javaslatok

2003

- Megállapodás kötése a számítógépes adatbázis elkészítő céggel.
- Az érkező adatok folyamatos rögzítése és feldolgozása.

2004-től

- A felmérés bármilyen bővítésének eredményeképpen születő információk rögzítése és feldolgozása.

Műtárgyvédelmi monitoring

2003. évi állapot

A 2003-ban, az akcióbizottság és az országos műtárgyvédelmi szakfelügyelet által kezdeményezett átfogó felmérés négy témakörre vonatkozik. Az adatfelvételi kérdőíveket minden országos és megyei önkormányzati múzeum megkapta. A beér-

kező adatokból számítógépes adatbázis készült – illetve készül folyamatosan –, amely amellett, hogy az adatok elemzésére alkalmas, a további, megismételt adatbevitellel a folyamatot, a változásokat is jelezni tudja.

Javaslatok

A műtárgyvédelmi állapotok folyamatos figyelemmel kísérése érdekében az eredeti felmérést öt évente meg kell ismételni. Az azonos kérdésekre adott válaszok rendszeres összesítése hosszabb távra biztosítja a magyarországi múzeumokban őrzött műtárgyvagyon helyzetére vonatkozó ismereteket, ami alapfeltétele minden ilyen irányú fejlesztésnek, illetve az ilyen jellegű problémák megoldásának. Egyes részterületeken szűkebb időszakban végzett ellenőrző adatfelvétel is indokolt lehet, amit egy-egy speciális szempont indokolhat. A felméréssel kapcsolatban nem jelentkezik költség, az adatok frissítésére három évente kerül sor.

Mérőműszerprogram

2003. évi állapot

A mintafelmérés alapján harminchét kiállításban (ötvenegy teremben) összesen hat darab páramérő van, ebből kettő nem működik, a maradék négy közül egyet hitelesítettek hét és fél éve.

A negyvennégy vizsgált raktári egység (körülbelül hárommillió tárgy) 96 százalékában nincs hőmérő, a hőmérsékletet esetenként a raktárak felében ellenőrzik. A helyiségek nyolcvan százalékában csak a vizuális megfigyelés alapján lehet a relatív páratartalom magas vagy alacsony voltára következtetni, ugyanis több mint nyolcvan százalékukban nincs páramérő, ahol pedig van, azoknak is alig több mint harminc százalékuk működőképes.

Javaslatok

2003

– Az év végéig minden megyei és országos múzeum kap – támogatásként, a központi keret-

ből – egy-egy univerzális, a műtárgyvédelmi szempontból legfontosabb paramétereket (a hőmérsékletet, a relatív páratartalmat, az ultraibolya sugárzást és a fényt) mérő és kalibráló készüléket a Néprajzi Múzeumhoz kihelyezett keretből. A javasolt típus: ELSEC Environmental Monitor, Type 764.

- A műszer mellé egy tájékoztató készül, amely maximum húsz oldalon ismerteti a mérések fontosságát, kivitelezési módját. A füzet melléklete az a táblázat, amelyben a mérési adatok rögzíthetők. Az anyag készülhet egyszerű sokszorosítással. (Ugyanezt tehetik a múzeumok a füzet mellékletével, ha több helyen végzik a méréseket.)
- A megyei és országos múzeumok abban az esetben kaphatják meg a műszert és a füzetet, ha azt már az általuk e feladatra kijelölt *műtárgyvédelmi felelős* veszi át.
- A műszerek átvétele egy rövid továbbképzés keretében történhet, amelyen a kijelölt műtárgyvédelmi felelősök rövid alapképzést kapnak.
- Ezt követően minden múzeum kap egy-egy mérőműszert.

2004-től folyamatosan

- A mérések és a mérési eredmények dokumentálása megkezdődik a múzeumokban (januártól). A mérési eredményeket dokumentáló táblázatot a továbbiakban minden műtárgyvédelmi feladatra/beruházásra stb. benyújtott pályázathoz mellékelni kell. Ezeket a pályázatok ki kell egészíteni az erre vonatkozó követelményrendszerrel; ezt a Nemzeti Kulturális Alapprogrammal egyeztetni kell.

Épületbiztonsági program

2003. évi állapot

A múzeumi kiállítások, raktárak nyílászáróinak egynegyedét védi rács, az épületek mintegy fele rendelkezik riasztórendszerrel, egytizedük egyéb védelemben részesül. Semmiféle védelem nincs tizenhét százalékukban. Biztonsági őrőség csak az intézmények három százalékában van.

Javaslatok

2003

- A fizikai védelem megteremtése. A közgyűjteményekben elhelyezett műtárgyak védelmének minimális követelménye a fizikai védelem megteremtése. A zárható, ráccsal ellátott nyílászárók megléte előfeltétele a behatolás elleni és egyéb jelzőrendszerek kiépítésének.

2004

- A kiállítóterek, raktárak fizikai védelmének megteremtése (saját források felhasználása). A saját részt megkövetelő pályázati előfeltételről a megyei múzeumokat, önkormányzatokat körlevélben értesíteni kell.

- Behatolás elleni védelem. A behatolás elleni védelmi rendszerek (mozgásérzékelők, töréscjelzők stb.) kiépítéséhez szakértői felmérések, költségbecslés szükségesek. A riasztórendszerek bekötése a rendőrségre alapvető követelmény a kiépítésnél.

2005

- Az alapvédelemmel rendelkező intézményeknek biztonsági rendszerük továbbépítésére, szakértői munkára kiírt támogatási pályázata.

- Tűz elleni védelem és érzékelés. Alapvető feladat megfelelő tervezéssel a kockázat csökkentése, tűzjelző- és oltási rendszer kiépítése.

2006

- Tűz elleni, illetve egyéb katasztrófavédelmi felmérések elkészítése.

Csomagoló-, tároló- és védőanyagok, valamint a raktári tárolóeszközök programja

2003. évi állapot

Az akcióterv kidolgozásánál negyvennégy raktári egység, több mint hárommillió tárgy tárolásának adatait vettük alapul. Ez a szám a leltározott műtárgyállomány egynegyede.

A raktárak több mint harminc százaléka pincében, alagsorban vagy padlástérben található, negyvennégy százalékkukban valamilyen csőrendszer - csa-

torna, víznyomócső stb. - fut. E raktározásra kevéssé vagy egyáltalán nem alkalmas helyiségek hatvanhat százalékában nem anyagfajta szerint elkülönítve tárolják a tárgyakat. A raktári egységek hetvenkilenc százalékában nincs előraktár a beérkezett, esetleg fertőzött, koszos, földes tárgyak elkülönítésére.

A raktárak hatvannégy százaléka zsúfolt, közel hetven százalékkukban van a földön, illetve a falnak támasztva tárgy. A tárgyak közel hatvan százaléka szabadon áll, nincs szekrényben vagy letakarva.

A műtárgyak többségét nem megfelelő hőmérsékleti körülmények között (az adatokat lásd a múzeumépületekkel kapcsolatos részben) tárolják.

A raktárak közel kilencven százalékának van ablaka, közel hetven százalékkukba besüt a nap, ezekben nem biztosított a műtárgyak fényvédelme. Az országos és megyei múzeumok figyelmét a fény elleni védelem fontosságára külön fel kell hívni, kiemelve az egyszerű megoldásokat (sötétítőfüggönyök felszerelése).

A helyiségek tizenöt százalékánál a falazaton sáletromosodás, illetve omlás figyelhető meg, huszonnégy százalékkukban pedig pereg a vakolat. Hét százalékkuk burkolatlan beton. A műtárgyak e helyeken tehát fokozottan kiszolgáltatottak a szilárd halmazállapotú légszennyezők (vakolat, beton pora) károsító hatásának is.

Ezek a kiemelt adatok mind arra utalnak, hogy addig is, amíg nem költöztethetők megfelelő helyre a műtárgyak, a helyszínen kell csomagolással, takarással fokozott védelmet biztosítani számukra. A csomagolóanyagok (például dobozok, ládák) nagy része más helyiségbe költözésnél is alkalmazható.

A program második fázisában azokban a raktárakban, amelyek az egyes múzeumok hosszú távú műtárgyvédelmi stratégiájában továbbra is ilyen szerepet töltenek be, meg kell indítani a bútorzat korszerűsítését, cseréjét.

Javaslatok

2003

- A legfontosabb információkat, eljárásokat tartalmazó, úgynevezett S. O. S. füzet összeállítása, kiadása (restaurátor-szakfelügyelet).

2004

- Az akcióbizottság előzetes listát állít össze azokról a legfontosabb anyagokról és *csomagolóeszközökről* (és azok gyártóiról), amelyek műtárgyvédelmi szempontból megfelelőek műtárgyraktározásra.
- Megbízás egy *műtárgyraktári bútorkatalógus* elkészítésére az európai normák és a külföldi példák, ajánlások figyelembevételével. A kész katalógus ajánlásként, illetve műtárgytároló-szabványként használható a múzeumokban.

2005

- Az év első felében egy illusztrált *tájékoztató* anyag készüljön a raktár belső kialakításának *műtárgyvédelmi feltételeiről*, a *tároláshoz*, a *csomagoláshoz*, a *takaráshoz használható anyagokról*, lehetőségekről (dobozok, ládák, fóliák, vásznak stb.) és az „elsősegélynyújtó”, rövid távú raktári, műtárgyvédelmi tervezet kidolgozási módjáról. E füzet mellékleteként küldenek majd ki egy precízen megfogalmazott igénylőlapot, amelyen a múzeumok dobozokra, takaróanyagokra jelenthetik be igényüket (megfelelően indokolva). Az indoklás mellé csatolni kell a múzeum raktárakra vonatkozó, rövid távú műtárgyvédelmi tervezetét.
- A nyár folyamán az igényeket a szakfelügyelet bevonásával elbírálják, rangsorolják.
- Az év őszétől megkezdődhet a már megvásárolt anyag szétoztása, illetve ekkortól kerülhet sor a kérelem benyújtására a költségvetéshez további, az igények alapján meghatározott mennyiségre.
- 2005 őszén kapják meg a múzeumok a *bútorkatalógust*, amelyet segédletként használhatnak a hosszú távú múzeumi műtárgy-raktározási terv elkészítéséhez.

Múzeumépületek és külső raktárak szigetelése, klímája

2003. évi állapot

Az előzetes felmérések alapján a múzeumépületekben a *kiállítások huszonöt, a raktárak hetvenkét százalékának falazata nedves* (vagy nedves-

ségre utaló nyomok mutatkoznak, sókivirágzás, vakolatpergés látható). A kiállítások negyvenöt, a raktárak kilencvenhat százalékában nem megoldott a nyílászárók szigetelése. Ilyen körülmények között a klimatikus viszonyok természetesen igen szélsőségesek, azaz a hőmérséklet és a relatív légnedvesség nagymértékben eltér a műtárgyak megóvásához elengedhetetlen, optimális értékektől. Igen nagyok az ingadozások, amelyek tovább növelik a károsodás mértékét. Jól tükrözik ezt a vonatkozó statisztikai adatok is. Központilag klimatizált, vagyis hőmérséklet és relatív légnedvesség stabilizálására alkalmas központi berendezéssel ellátott raktár a mintanyagul szolgáló múzeumok egyikében sincs, ventilátoros szellőztetés hét, helyi párasítás/száritás tizenegy százalékukban oldható meg. A vizsgált raktárak között van olyan, amelyben télen mínusz hét Celsius-fokot mértek (a raktárak közel hetven százalékában egyáltalán nincs fűtés), és előfordult a nyári +41 °C-os hőmérséklet is. Az épületek állaga, a rossz fal- és nyílászáró-szigetelés nem teszi lehetővé, hogy az épületekben lévő kiállítótermekben és raktárhelyiségekben a műtárgyak számára megfelelő klimatikus viszonyokat alakítsanak ki.

Javaslatok

2003

- Az akcióbizottság és a szakfelügyelet a beérkezett kérdőívek és a szakfelügyeleti jelentések alapján állítsa össze azon *múzeumépületek* (főépületek, külső raktárak) *listáját*, amelyekben jelezték a fenti hiányosságokat. A lista összeállításánál javasolt annak figyelembevétele – a szakfelügyeleti bejárások tapasztalatai alapján –, hogy olyan épületek, amelyek bérlemények, és műtárgyraktározásra, kiállításra műtárgyvédelmi szempontból eleve alkalmatlanok, ne kerüljenek a keretbe. Azok a múzeumi szervezetek, amelyek adott határidőn belül nem küldtek vissza kérdőívet, nem szerepelhetnek a listán.
- Az éves keretből három nagy teljesítményű (például PH-26-os, körülbelül 1,1 millió forint/darab) párasítókészülék beszerzése s további húsz-huszonöt megvásárlása 2004 folyamán annak érdekében, hogy ezek – megfelelő feltéte-

lek mellett – a múzeumok rendelkezésére álljanak (egy arra vállalkozó múzeum raktárában) „elsősegély” gyanánt.

2004

- Újabb – húsz-huszonöt darab – kölcsönözhető párasítókészülék vásárlása.
- Az év első felében az állományvédelmi bizottság a szakfelügyelet bevonásával állapítsa meg a sürgősségi sorrendet az előző évben összeállított lista alapján, és a központi keretből küldjön ki szakértőt a múzeumépületek falnedvesedése okainak feltárására, illetve a nyílászárók szigetelési lehetőségeinek felmérésére.

2005

- A külső raktárak hasonló jellegű szakértői felmérése.
- Szigetelési munkák támogatása az állományvédelmi keretből, pályázati rendszerben.
- A múzeumok megkapják – támogatásként – a szakértői jelentéseket és esetleg kisebb pénzösszeget a nyílászárók szigetelésének megindításához.
- Az év második felétől a szakértői vélemények és az időközben elvégzett mérések (hőmérséklet és relatív páratartalom) eredményeinek (lásd mérőműszerprogram) birtokában pályázhatnak a múzeumok támogatásra a *falszigetelések* elvégzéséhez, a *fűtésrendszer ki-/átalakításához*. Azok a múzeumok, amelyekben (a szakértői vélemény alapján) a szigetelés valamilyen oknál fogva nem oldható meg, pályázhatnak a nedves helyiségek szárításához páramentesítő készülékekre. A támogatás összegét csak az igények felmérése után lehetne megbecsülni.

2006

- Az év első felétől azok a múzeumok, amelyek a nyílászárók szigetelését megoldották, és rendelkeznek mérési eredményekkel, pályázhatnak párasítókészülékek megvételére, támogatásra.

Modulrendszerű műtárgytároló blokkok programja

2003. évi állapot

A magyarországi múzeumok műtárgytárolási gondokkal küzdenek: a meglévő *raktárhelyiségek* zsúfoltak, *nem felelnek meg a tárgyak fizikai védelme feltételrendszerének* (fény, por, hőmérsékleti ingadozások stb. elleni védelem). A múzeumépületek döntő többsége műemlék vagy műemlék jellegű épület, általában magas padlástérrel, pincével, amelyek csak megfelelő átalakítással alkalmasak műtárgyak tárolására. Az osztatlan raktárterek ugyanígy nem megfelelőek a műtárgykörnyezet anyagfajtként eltérő követelményeinek megteremtéséhez, biztosításához.

Javaslatok

A probléma egy lehetséges megoldása *modulrendszerű műtárgytároló blokkok* kialakítása padlástérben, pincében, illetve osztatlan terű raktárhelyiségekben, amelyekkel kedvező tárolóegységeket lehet elkülöníteni. Kísérletként és mintaként áll előttünk a Néprajzi Múzeumban 2002-ben elkészült padlástéri műtárgytároló blokk; ez alapul szolgálhat továbbiak tervezéséhez és megépítéséhez. A műtárgytároló blokkot a Néprajzi Múzeum igény szerint bárkinek bemutatja, a műleírást a további tervezés érdekében szabadalmaztatja és hozzáférhetővé teszi. A tervezés és az építés alapvető követelményei a következők: *könnyűszerkezetes, pormentes helyiség vagy helyiségek kialakítása, hőmérséklet- és páratartalom-szabályozási lehetőséggel, a tűzvédelmi és tűzrendészeti szabályok betartásával*. A költségek négyzetméterre vetítve: száz-százhusz ezer forint, légköbméterre: negyven-ötven ezer forint.

2004

- Pályázat kiírása modulrendszerű műtárgytároló blokkok tervezésére, megépítésére.
- Az éves műtárgyvédelmi keretösszeg húsz-huszonöt százalékának elkülönítése kivitelezésre. Javasoljuk tizenöt-harmincöt százalékos önrész vállalásának előírását a támogatás elnyeréséhez.

2005

- Újabb pályázat és műtárgytároló blokkok építése országos, illetve megyei múzeumépületekben.
- A műtárgytároló blokkok kivitelezésének támogatására a műtárgyvédelmi keretösszeg huszonöt-harminc százaléka fordítható.

2006

- A műtárgytároló modul építésének folytatása.

Állandó kiállítások műtárgyvédelmi felülvizsgálata és felújítása

2003. évi állapot

A kiállítótermek és a kiállított műtárgyak műtárgyvédelmi helyzetéről a felmérés aggasztó képet ad. A vizsgált kiállítótermek közel 3500 négyzetméter ablakfelülettel rendelkeznek, az ablakok közel negyven százaléka erősen vagy közepesen erősen légszennyezett utcára nyílik. Az ablakok közel felének nem megoldott a szigetelése. A kiállítási tárlók körülbelül fele rosszul záródik, és nem megfelelő anyagból készült. A kiállított műtárgyak legalább felét potenciálisan veszélyeztetik a légszennyezők. A kiállítótermek ablakfelületének körülbelül egyharmadán keresztül a természetes fény akadálytalanul jut a belső térbe, UV-szűrő fóliával mindössze háromszázaléknyi üvegfelületet borítottak. A tárlókban elhelyezett, természetes fényvel (is) megvilágított tárgyak kilencvenöt százaléka kap UV-sugárzást. A tárlók nyolcvan százalékába fényforrásokat építettek be, közel negyven százalékuk neoncső, amely fokozottan veszélyes, és további körülbelül harmincöt százalékuk spotlámpa, amely szintén okozhat - típustól és elhelyezéstől függően - károsodást (IR-sugárzás, hőtermelés). A világítás a tárlók körülbelül hatvan százalékában állandóan be van kapcsolva a látogatási idő alatt. A megvilágítás szempontjából a nem tárlókban elhelyezett műtárgyak minimum harminc, a tárlókban elhelyezettek minimum ötven százaléka erősen veszélyeztetett. A relatív páratartalom szabályozására a kiállítások kevesebb mint tíz százalékában van lehetőség.

Ezek a kiállításokra vonatkozó általános adatok. Érvényességük főleg az állandó kiállítások szempontjából problematikus, hiszen a felmérés tanúsága szerint átlagéletkoruk tizenhét év, nyolcvan százalékukat megnyitásuk óta nem újíították fel.

Kormányzati döntés alapján a múzeumok állandó kiállításait 2004 májusától ingyen lehet látogatni. A várhatóan megnövekedő látogatószám mellett az állandó kiállításokat szakmai és műtárgyvédelmi szempontból fokozatosan meg kell újítani, ami sokrétű feladatokat ró az egyes múzeumokra.

Javaslatok

2004

- Az első negyedévben összegezni kell az állandó kiállításokban - a 4. számú program jóvoltából - beállított mérőműszerek rögzítette adatokat.
- A második félévre a múzeumok elkészítenek egy, az állandó kiállítások műtárgyvédelmi helyzetét, problémáit feltáró értékelést, amit a műtárgyvédelmi bizottság összesít, és a megoldandó feladatok szempontjából rangsorol. A kritikus eseteket jelzi a fenntartónak, javaslatot tehet akár egyes kiállítások bezárására, illetve ajánlást tesz a nyitva tartás feltételeinek megjelölésével.

2005

- Intervenciós alap kialakítása a műtárgyvédelmi központi forrásból.
- Pályázati rendszerben forrás biztosítása a műtárgyvédelem javítására az állandó kiállítások teljes átrendezése nélkül.
- Új vagy felújítandó állandó kiállítások forgatókönyvének műtárgyvédelmi szempontú felülvizsgálata. Az új ügyrend részeként az állandó kiállításokhoz nyújtandó támogatások elbírálásának előfeltétele lesz a műtárgyvédelmi kérdések megoldása.

Képzés 1. Megelőző műtárgyvédelem

2003. évi állapot

A preventív konzerválás szemlélete és a szükséges szakismeretek munkaszervezeti követelményei a magyarországi múzeumok gyakorlatába még kevésbé épültek be. A restaurátorképzésben szerepel a megelőző műtárgyvédelem oktatása, de itt is indokolt annak kibővítése, valamint a korábban végzetek ilyen irányú tudásának pótlása. *Semmilyen műtárgyvédelmi oktatásban nem részesülnek a muzeológusok*, ami a gyakorlati munka szempontjából sem szerencsés, általános értelemben pedig megerősíti azt a tarthatatlan felfogásmódot, hogy a műtárgyvédelem csak a restaurátorok feladata – s ez egyben azonos az aktív restaurálási tevékenységgel.

Javaslatok

A képzési, továbbképzési rendelet lehetőségeit kihasználva a megelőző műtárgyvédelmi képzést ki kell terjeszteni a korábban végzett restaurátorokra (akik ilyen jellegű képzést nem kaptak), illetve a gyűjteményvezető muzeológusokra, gyűjteménykezelőkre egyaránt.

A jelentkezés és a felvétel feltételei: múzeumban dolgozó, felsőfokú végzettségű, általános muzeológiai, gyűjteménykezelői ismeretekkel, tapasztalatokkal rendelkező munkatársak írásos jelentkezés alapján, a tanfolyamdíj befizetésének igazolásával nyernek felvételt. Javasolt munkakörök: muzeológusok, kiállításrendezők.

2004

– A megelőző műtárgyvédelmi tananyag kidolgozása, akkreditálása.

2005

– A megelőző műtárgyvédelmi képzés megindítása országos és megyei múzeumi hálózatok szakemberei részére (évente mintegy tíz fő a képzési keret terhére).

Képzés 2. A kiállításrendezés és -őrzés műtárgyvédelmi alapelvei

2003. évi állapot

Általános gyakorlat, hogy a kiállítások rendezésekor nem biztosított a megfelelő műtárgyvédelem (lásd a 11. pontot), noha ezen a téren is jelentősek a különbségek. A hosszabb múzeumi gyakorlat rendszerint együtt jár a magasabb színvonalú, gondosabb műtárgyvédelmi eljárások alkalmazásával, a szakterületen kívülről érkező látványtervezők, kiállításrendezők felkészültsége viszont általában kevésbé terjed ki a speciális múzeumi szempontok ismeretére. A személyes tapasztalatok sem elegendők azonban ahhoz, hogy a kiállítások építésekor a megelőző műtárgyvédelem követelményei megfelelően érvényesüljenek. Ugyancsak gondot jelent a kiállításokat felügyelő, őrző teremőrök, fegyveres biztonsági őrök műtárgyvédelmi alapismereteinek hiánya.

Javaslatok

2004-től

- A múzeumi alkalmazásban álló kiállításrendezők számára kötelező szakmai továbbképzést kell szervezni. A követelmények elsajátításához legalább kétnapos tanfolyamra van szükség, amelynek elvégzését bizonyítvány igazolja. A tananyagban elmélet, anyagismeret, kiállítás-kivitelezési eljárások és tapasztalatok értékelése szerepel. A képzés két-három évente ismételtető, költségeit a műtárgyvédelmi központi keret biztosítja.
- El kell készíteni a kiállítások építésekor betartandó műtárgyvédelmi követelmények rövid (egy-két oldalas) kátéját, amelyet minden múzeumi szervezetnek be kell tartania. Betartását a szakfelügyelet ellenőrzi, megfelelő érvényesítése feltétele a más jellegű műtárgyvédelmi pályázatok sikeres elnyerésének is.
- Évente rövid – kétszer két-, illetve kétszer háromórás – tájékoztatót kell szervezni a kiállításokat őrző teremőrök és biztonsági őrök számára. Célszerű erre költségkeretet biztosítani.

Tájékoztatói és információs bázis létrehozása, üzemeltetése

2003. évi állapot

A múzeumokban lévő műtárgyvédelmi szakemberek szakmai munkáját nagymértékben elősegíti a kollektív ismeret- és tapasztalatcsere. A jelenleg félévente tartott szakmai (fa-, fém-, illetve országos) konferenciák, valamint az évente megjelenő *Műtárgyvédelem* című szakkönyv nem elegendő a megfelelő információáramláshoz. Az előadások többnyire adott tematika köré csoportosulnak, a felvetődő kérdések és gondok viszont sokkal szélesebb skálát ölelnek fel, így nem mindig és mindenki kap választ az őt foglalkoztató kérdésekre. Sokan (kilencvenöt százalékkal) igényelnék a *szakmai továbbképzések* lehetőségét. A képzésből kikerült szakembereknek nincs lehetőségük ismereteik továbbfejlesztésére és így a szakmai biztonság fenntartására.

Javaslatok

A fennálló úr kitöltésére lenne hivatott egy *műtárgyvédelmi weblap*. Ez a *huszonnégy órás segítségnyújtás, szakmai fórum, az anyag- és eszközajánlás, a technológiai ismeretbővítés, a keres-kínál, a szakirodalom-ajánló és a beszerzési lehetőségek fórumává* válhatna. A lapot mint dinamikus felületet működtetve mindenki hozzájárulhatna az ismeretek azonnali bővítéséhez és terjesztéséhez s ezáltal a szakma, a műtárgyvédelem színvonalának emelkedéséhez is. A honlap lehetőséget biztosít a műtárgyvédelmi adatfelvételek eredményeinek folyamatos közzétételére is, ami alapvető tájékoztatói, tájékoztatói funkciót töltene be. Költségként a rendszer kialakítása, arculatának megterveztetése jelentkezik, a hír- és információszolgáltatás az önkéntesség elve alapján valósul meg.

2004

- A webportál megtervezése, felosztása, hozzáférési és védelmi szintek tervezése.
- Dinamikus, statikus oldalak kialakítása, adatbázis-kapcsolatok felépítése, arculattervezése.

- Védelmi szintek kialakítása, hozzáférések, regisztrációs szintek létrehozása.
- Az elkészült felület tesztelése, működtetése szűkebb felhasználói környezetben.
- Az észrevételek és a javaslatok alapján a felület továbbfejlesztése.
- A lap, az adatbázis feltöltése és működtetése.
- Az „önfejlesztő” felület karbantartása, frissítése a további igényeknek megfelelően.
- A Magyar Nemzeti Múzeum vagy a Néprajzi Múzeum szerverére telepítés, szolgáltatás.

Központi raktárbázis építése

2003. évi állapot

A főváros területén működő országos múzeumok mindegyike raktári helyhiánnyal küzd. A múzeumi rekonstrukciós program várhatóan enyhít az ilyen jellegű gondokon is, azonban ez nem terjed ki minden múzeumra, továbbá nem minden, a rekonstrukcióban érintett intézmény számára oldódnak meg a helyszűke gondjai. Jelenleg szinte *mindegyik múzeum kénytelen külső raktárhelyiségeket igénybe venni*. A törökbálinti raktárbázison műtárgyvédelmi szempontból mostoha körülmények között tárolja anyaga egy részét a Néprajzi Múzeum, az Iparművészeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum; ez utóbbinak másutt is vannak külső raktárai. A Budapesti Történelmi Múzeum anyagának egy része több külső helyszínen található. A hasonló gondokat külföldön, így például Finnországban, Dániában, Hollandiában stb. több múzeum által közösen használt korszerű raktarak építésével oldották meg.

Javaslatok

Központi beruházással célszerű egy olyan *raktárbázist* kialakítani, ahol egységesen biztosítani lehet a legkorszerűbb műtárgyvédelmi feltételeket, s a megvalósítás költségei kedvezően oszlanak meg az egyéb, például múzeumonkénti bővítésekkel szemben, amire ráadásul nem is mindegyik intézmény esetében van lehetőség. A raktárbázis helyszínét célszerű a főváros határain belül megtalálni.

2004

- Igényfelmérés az érintett múzeumok teljes műtárgytárolási helyzetének elemző bemutatása alapján és feltételével.

2005

- A helyszín kiválasztása.
- Szakmai koncepció kialakítása felkért szakértők és az állományvédelmi bizottság részvételével.
- Építészeti, műszaki tervek elkészítésére pályázatkiírás, -elbírálás.

2006-tól

- A kivitelezés megkezdése, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának beruházása keretében.

II.

Strukturális kérdések, szükséges szemléleti változások

1. Finanszírozás: NÁVA⁴

2003. évi állapot

A műtárgyvédelmi és -biztonsági feladatok ellátása a magyarországi múzeumokban nem egységes. Egyrészt mellett működnek különböző fenntartású múzeumok megfelelő műtárgyvédelmi normák, alapkövetelmények teljesítése nélkül, kiszolgáltatva a fenntartók anyagi lehetőségeinek. Normatívák, egységes alapelvek nélkül nem kerülhet egységes elbírálás alá egy tárgy egy országos, illetve egy városi múzeumban, nem beszélve a helytörténeti gyűjteményekben, tájházakban lévő, gyakran igen értékes anyagról. Ma a gyűjteményekben lévő műtárgyak sorsa a tulajdonos szemléletétől függ. Az állományvédelmi program fő célja a *műtárgyak, dokumentumok egységes kezelése*, amihez a nemzeti állományvédelmi program keretében anyagi segítséget is kell nyújtani.

⁴ A koncepció megfogalmazásakor még nem volt ismert a Nemzeti Audiovizuális Archívum, melynek betűszavas rövidítése (NAVA) időközben „foglalttá tette” javaslatunkat. Bár a koncepciónak ez a része egyelőre nem jutott érvényre, az elnevezés módosításával továbbra is fontosnak tartjuk az eredeti koncepcióban megfogalmazott elképzelést, a források koncentrált bővítését.

Javaslat

Életre kell hívni a *Nemzeti Állományvédelmi Alapot* (NÁVA), amely az e célra fordítható forrásokat foglalja magában, valamint a *források szakmailag megalapozott, megfelelő kontroll alatt álló felhasználását* biztosítja. A NÁVA költségvetési forrásokon alapszik, de lehetőség szerint piaci szereplők hozzájárulásaival is gyarapítható, melynek mechanizmusát, feltételeit szakértők bevonásával kell kidolgozni.

2004

- A NÁVA életre hívása az NKÖM állományvédelemre fordítható, a korábbi évekhez képest magasabb összeget kitevő célkeretének bázisán (*100 millió forint*).
- Működési feltételeinek és szabályzatának kidolgozása, melyet az akcióbizottság, illetve a felállítandó állományvédelmi bizottság koordinál és felügyel.
- Együttműködési megállapodás a Nemzeti Kulturális Alapprogram Múzeumi Kollégiumával a műtárgyvédelmi források bővítéséről és egyeztetett pályázati felhívás kiadásáról.

2005

- Költségvetési források „megszerzése” a közvetlen minisztériumi állományvédelmi források megsokszorozása érdekében. Ezt megalapozza a múzeumi állományvédelmi program és annak stratégiai terve.

2006

- A raktárbázisprogram beindulása.

2. Állományvédelmi Bizottság

Az akcióbizottság munkáját rendszeressé kell tenni, továbbá célszerű néhány fővel kiegészíteni. Szükség van olyan, a megyei múzeumok működését közelről ismerő szakemberek bekapcsolására.

lódására, akik révén a helyi igények és speciális problémák jobban beiktathatók lesznek az országos, egységes állományvédelmi gyakorlat megvalósításának folyamatába. A *regionális szakértők*, az úgynevezett *régiófelelősök* intézményét a területi, megyei szinten érdekellentétektől meghatározott műtárgyvédelem szempontjából is célszerű megszervezni. Ők segíthetnének például a központi megyei múzeumok és a regionális helyi szervezetek között gyakran tapasztalható – a nem azonos mélységben és szigorral, anyagilag nem egyenlő módon támogatott – állományvédelmi ellentétek feloldásában. A régiófelelősök a műtárgyvédelemben járatos helyi szakemberek közül kerülnének ki, de továbbképzésüket mielőbb meg kell oldani.

2004

- Régiófelelősök kinevezése (első lépésként három-öt fő), továbbképzésük lebonyolítása.
- Az akcióbizottság tagjaiból és három régiófelelősből állományvédelmi bizottság felállítása.
- A bizottság feladatainak, működési rendszerének meghatározása, illetve kialakítása.
- A bizottság bekapcsolódása a NÁVA felhasználásába mint kuratóriumi vagy szakmai ellenőrző szervezet.

3. Intézményi szerkezeti átalakítások

2003. évi állapot

A múzeumok jelenlegi felépítése, továbbá a műtárgyakkal kapcsolatos általános szemlélete egy korábbi gyakorlat megfelelője. Ez olyan átfogó problematika, amely kiterjed a múzeumok vezetésére és a műtárgyakkal napi kapcsolatban álló munkatársak tevékenységére egyaránt.

Javaslatok

A műtárgyvédelemben alapvető szemléletváltásra van szükség, amely kihat szervezeti kérdésekre is. Az eddigi konzerválási-restaurálási szemléletmódról át kellene térni a múzeumi intézmények egészét átható *állományvédelmi gondolkodás*

*dásmódr*ra. Ez a restaurátorok számára sem azt jelenti, hogy a tárgyakat nem kell helyreállítani, hanem azt, hogy olcsóbb a tárgyakat őrzési helyükön „jó” állapotban tartani, mint kezelésben részesíteni őket. Ehhez többek között *ki kell dolgozni az egyes tárgytípusok megfelelő környezeti, csomagolási, tárolási, szállítási kritériumrendszerét*. Ajánlásokat kell tenni ezeknek a szempontoknak a megvalósításához, a felhasználható anyagfajtákra, a tárlórendszerekre, valamint a mindezek felügyeletét ellátó eszközökre vonatkozóan. Ilyen és ezekhez hasonló kérdéseket érintenek a jelen stratégiai terv programpontjai. Mindezeket túl *változtatni kell a múzeumok szerkezeti-működési rendjén, sőt módosítani kell az intézmények vezetési felfogását, technikáit* is, hogy érvényre juthasson a műtárgyvédelem új, komplex szemlélete. Az eddigi tapasztalatok s néhány intézmény gyakorlata alapján a szükséges változásokat két területen célszerű megindítani:

1. A muzeológus – gyűjteménykezelő – restaurátor kapcsolatának ártértékelése, amely kiterjed a műtárgyfelelősség és -jogosultság kérdésére, a munkarend átalakítására.
2. Műtárgyvédelmi rendszerszemlélet elterjesztése, a megelőző műtárgyvédelem felfogásának a múzeumi működés alapelvei közé illesztése.

Mindkét szempont komoly szemléletváltást igényel, s csak ez alapján lehet fokozatosan érvényesíteni a szükséges szervezeti átalakításokat, a munkaköri leírások szükséges módosítását. Ennek érdekében szükség van szakmai konzultációkra, vitákra, példaértékű kísérletek megismertetésére-megismerésére. A fórumok és tapasztalatcserék köre kiterjedhet a múzeumigazgatói értekezletekre, a szakági konferenciákra, továbbá speciális szakértői tanácskozásokra. Ilyen programok kialakításához, megszervezéséhez az állományvédelmi bizottság folyamatosan segítséget nyújt.

1. táblázat. A Múzeumi Állományvédelmi Bizottság által javasolt középtávú terv⁵

Év	Projektek	Forrás (M Ft)	Eredmény
2003	műtárgyvédelmi felmérés, szárítógépek, védőanyagok beszerzése	42	alapidatok a múzeumok állapotáról, kritikus helyzetek megszüntetése
2004	mérőműszerek, szigetelés és klímaprogram, csomagoló- és tárolóanyagok programja	100	folyamatos állapotjelzés, fenntartható környezet kialakítása
2005	projektek indítása	200	a legfontosabb területeken programok indítása
2006	projektek futása, befejezése	1800	középtávú terv befejezése

A múzeumi állományvédelmi program eredményei

A 2003. évi munka

Az akcióbizottság előterjesztése alapján az állományvédelmi program 2003. évi, mintegy 42 millió forintos keretéből minden megyei és országos múzeum egy-egy univerzális, a műtárgyvédelmi szempontból legfontosabb paramétereket (hőmérséklet, relatív páratartalom, ultraibolya sugárzás és fény) mérő és kalibráló készüléket kapott.

Mérőműszerek beszerzése és szétosztása

a) Digitális mérőműszerek: negyven darab ELSEC 764 típusú mérőműszer az országos múzeumok (tizennégy fő), megyei múzeumok (tizenkilenc fő), valamint a műtárgyvédelmi szakfelügyelet szakembereinek (hét fő). A szétosztás folyamatos az intézményvezetők által kijelölt műtárgyvédelmi szakemberek számára. A műszerhez angolból fordított kezelési útmutató tartozik, valamint a Járó Márta által összeállított *Megelőző műtárgyvédelem* című szakanyag és mérési táblázat. Ezeket sokszorosítva a műszerekkel együtt minden érintett megkapta.

Költsége (kerekítve): 9 100 000 Ft.

b) Hagyományos mérőműszerek: kétszáz darab termohigrométer biztosítása a megyei múzeumi szervezetek tagmúzeumai számára; a kihelyezés folyamatosan megtörtént a digitális mérőműszerrel együtt. Költsége (kerekítve): 1 400 000 Ft.

A mérőműszerek segítségével az országos műtárgyvédelmi felmérés adatait lehet pontosítani a három-öt évente megismétlendő adatfelvétellel. A mérőműszerek használatára, az adatok gyűjtésének fontosságára szolgáló továbbképzést az akcióbizottság 2004. évi keretéből kapnak a műtárgyvédelmi felelősök.

Ebből a keretből lehetőségünk nyílt arra, hogy néhány különösen veszélyeztetett, nedves, páras helyen őrzött gyűjteménybe (Szombathely, a Schmidt-féle gyűjtemény pincében lévő raktára, Debrecen, a Déri Múzeum pincében lévő vegyes raktára, Berettyóújfalu, a Bihari Múzeum műtárgytároló pincéje), illetve kiállításba (Vác, a Tragor Ignác Múzeum *Memento mori* című kiállítása) szárítógépet telepítsünk. A szárítógépek kiválasztásánál és beszerzésénél a Néprajzi Múzeum 2002. évi, több műtárgyraktárát érintő tartósan magas relatív páratartalom és az azt követő penészedés elhárítására beszerzett Munters szárítógépekkel kapcsolatos tapasztalata segített.

Szárítógépek beszerzése

Munters szárítók vám- és áfamentes beszerzése és a kijelölt intézményekbe való telepítése:

- Smidt Múzeum, Szombathely (egy darab ML270),
- Déri Múzeum, Debrecen (egy darab ML270),
- Györffy István Nagykun Múzeum, Karcag (egy darab ML690),
- Bihari Múzeum, Berettyóújfalu (egy darab ML690),

⁵ A terv elfogadásáról a program minisztériumi koordinátora, Holport Ágnes számolt be folyóiratunk 2005. évi 1. számában (Múzeumi Közlemények 2005[1]:6-10).

- Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba (egy darab ML1100),
- Kuny Domonkos Múzeum, Tata (két darab ML 270).

Költsége (kerekítve): 12 477 000 Ft.

A szárítógépek beépítésével a fenti intézmények addig ki nem használt alagsori helyiségeit, pincéit teszik alkalmassá műtárgyak tárolására, illetve a nem megfelelő műtárgykörnyezetet nyújtó helyiségekben tárolt műtárgyak kerülnek megfelelő, kontrollálható fizikai körülmények közé. A jelenlegi beruházással intézményenként több száz műtárgy kerül jobb helyzetbe.

Az állományvédelmi koncepció részleteiről a Néprajzi Múzeum és az NKÖM Múzeumi Osztálya szervezésében 2004. január folyamán egy egész napos szakmai rendezvény keretében nyújtottunk tájékoztatást. Ekkor lehetőség nyílt arra is, hogy az érdekeltek a helyszínen megtekintsék a Néprajzi Múzeum által a padlástérben kialakított, modulrendszerű műtárgvédelmi tárolóegységet, melyet a szakértők másutt is alkalmazhatónak tartanak. A következő évtől ilyen modulok készítésére is lehetett támogatást kérni. Erről, valamint az akcióbizottság további javaslatairól a januári tájékoztatót követően több szakmai fórumon rendszeresen beszámoltunk.

Tetőtéri műtárgytároló a Néprajzi Múzeumban
Elkészült 8,5 millió forint értékben, a bizottság támogatása ötmillió forint volt.

A tetőtéri műtárgytároló megépítésével a Néprajzi Múzeum újabb két huszonhat négyzetméter hasznos alapterületű, klimatizált gyűjteménytárhoz jutott, ahová zsúfolt, rosszabb körülmények között tárolt anyagot költöztet át. E beruházással lehetőség nyílt egy újabb, mintegy 180 négyzetméter alapterületű, négy méter belmagasságú gyűjteménytár kialakítására.

Tetőtéri műtárgytároló a csongrádi Tari László Múzeumban

Költsége: 3 500 000 Ft.

A Néprajzi Múzeum gyakorlata alapján, az ott elkészült tervek tanulságainak hasznosításával és szakmai segítséggel, helyi kivitelezők által elkészített tetőtéri gyűjteménytár a múzeum mintegy ezerdarabos textilgyűjteményének ad klíma-

tizált helyet. A Tari László Múzeum tetőtéri műtárgytárolóját az akcióbizottság a rendelkezésre álló források részbeni átcsoportosításával és a takarékos felhasználással, így elsősorban az áfa-mentes műszerbeszerzésnek köszönhetően tudta biztosítani.

Tároló- (lemez-) szekrények a tatabányai múzeum térképgyűjteménye számára

Költsége (kerekítve): 656 000 Ft.

A Budapesti Történeti Múzeumban klíma- és légtisztító-légnedvesítő gépek beépítése az újonnan kialakítandó régészeti gyűjteménytár részére

Költsége (kerekítve): 920 000 Ft.

Az országos műtárgvédelmi adatfelmérés számítógépes feldolgozása (szoftver, rögzítés, adatbevitel, adatszolgáltatás)

Költsége: 4 225 000 Ft.

Az adatbázis rögzíti az országos és megyei múzeumok, valamint tagmúzeumaik műtárgytároló és kiállítóhelyiségeinek részletes adatait, kitér a restaurátorműhelyek felszereltségére, valamint a restaurátormunka végzésének egészségügyi feltételeire. Az adatgyűjtés 2004-ben folytatódik más múzeumtípusok (egyházi, alapítványi, települési önkormányzati, vállalati stb.) esetében is. Az adatgyűjtést három-öt évente meg kell ismételni, s az adatbázisban rögzített adatok összehasonlíthatók lesznek.

Az akcióbizottság működése

Öt fő megbízási díja: 1 000 000 Ft.

Különbéle műtárgytárolók, védőeszközök beszerzése

Az akcióbizottság döntése alapján a tervezett állományvédelmi segédanyag („S. O. S. füzet”) elkészítését egy későbbi időpontra ütemezte, mert elkészítésére nem sikerült megfelelő szakembert találni. Ennek költségét, valamint a bizottság működése során megtakarított összeget műtárgvédelmi anyagok, eszközök beszerzésére fordította.

Költsége (kerekítve): 2 800 000 Ft.

Összesen (kezelési költséggel): 42 000 000 Ft.

2. táblázat. 2003. évi támogatások összesített adatai

Forintban

Megnevezés	A beruházás költsége		Dologi kiadások		Személyi kiadások	Járulék	Összesen
	nettó	áfa	nettó	áfa			
Eszköz, műszerbeszerzések							
Digitális mérőműszer (40 db)	8 804 091		4 000				8 808 091
használati utasítás fordítása			80 000	20 000			100 000
nyomtatás							
Mérőműszer (200 db)							1 400 000
termohigrométer			560 000	140 000			700 000
termohigrométer			560 000	140 000			700 000
Szárítógép	12 192 002		4 112				12 196 114
Schmidt Múzeum, Szombathely			512 034	128 009			640 043
Bihari Múzeum, Berettyóújfalu, telepítés			450 000	112 500			562 500
Bihari Múzeum, Berettyóújfalu, elektr.			397 000	99 250			496 250
Győrffy István Múzeum, Karcag			450 000	112 500			562 500
Déri Múzeum, Debrecen			160 000	40 000			200 000
Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba			402 152	100 538			502 690
Kuny Domokos Múzeum, Tata			350 230	87 558			437 788
Modulrendszerű műtárgytároló							
Néprajzi Múzeum tetőterében, Bp.							5 000 000
Csongrád, Tari L. Múzeum tetőterében	2 850 000	705 920					3 555 920
Tárolóeszközök							
Tatabányai Múzeum részére	656 000	164 000					820 000
Klímaberendezés							
BTM részére	452 820	113 205					583 125
Légtisztító							
BTM részére	466 500	116 625					583 125
Számítógépes adatbevitel							
szoftver-szaktanácsadás			1 700 000	425 000			2 125 000
adatfeldolgozás			1 680 000	420 000			2 100 000
S. O. S. kiadvány	800 000		800 000				800 000
Szakanyagok készíttetése	880 000						880 000
Akcióbizottság működése							1 260 990
Kezelési költség					640 000	200 000	840 000
Összesen	30 634 013	2 402 900	8 247 728	1 859 905	1 640 000	460 990	45 245 536
áfatartalom	4 262 805						
42 000 000 Ft-os keret túllépése	281 741		dologi és beruházás áfa nélkül				
visszatéríthető áfa	3 564 209						

A 2004. évi munka

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma a közgyűjtemények modernizációja fejezet terhére nyolcvanmillió forintot biztosított a múzeumok állományvédelmi gondjainak enyhítésére a 2004. június 1.–2005. június 30. közötti időszakra.

Az összeget a Múzeumi Állományvédelmi Bizottság a Múzeumi Főosztály által elfogadott éves szakmai terv és folyamatos konzultáció alapján a következőképpen használta föl. A menet közben kialakult szükséges kisebb korrekciókról a bizottság tagjai szakmai érvek alapján közös döntéssel határoztak.

I. Biztonságvédelem, műtárgytárolás, műtárgykörnyezet javítását szolgáló program

A bizottság négy kategóriában igényfelmérést végzett, és a támogatási kérelmeket rangsorolta. Előterjesztését Koncz Erika közgyűjteményi és közművelődési helyettes államtitkár elfogadta. Ennek alapján az alábbi megoszlásban a múzeumok összesen közel hatvanhatmillió forintot fordíthattak műtárgyaik biztonságos és az állományvédelem szempontjából korszerű tárolásának megvalósítására.

1. Kiállítások, raktárak biztonságvédelmének javítása

A támogatásból megépült öt tűz- és biztonságvédelmi riasztórendszer, valamint egy térfelügyelő rendszer, amely tízezer négyzetméteres területet ellenőrizhet. Megépült egy elektromos meghajtású biztonsági redőnyrács egy raktárbejárati ajtóra, valamint egy raktár fizikai védelmére negyvenhárom darab fémrács készült el.

2. Műtárgytároló helyiségek, modulrendszerű műtárgytároló blokkok kialakítására

Elkészült egy központi textilraktár fűtéssel és klímával, egy tetőtéri műtárgytároló blokk berendezése, klímája és páraszabályozási rendszere, valamint két teljes raktárfelújítás.

3. Műtárgyvédelmi szempontból megfelelő tárolórendszerek, -anyagok beszerzése
Raktári berendezések bővítése, lemezszekrények (tizennégy darab), gördíthető tárolórendszerek, savmentes papírtasakok (fotógyűjteményhez) és diatároló szekrények vannak a megvalósult beszerzések között.

4. A műtárgyak környezetét javító párologtató-, illetve szárítóberendezések beszerzése kiállítóterekbe és raktárakba

Komplett fűtés és klímaberendezés, klímaberendezés, harminckét darab szárító- és hét darab légnedvesítő, valamint kettő darab légkezelő készülék került az országos és megyei múzeumokba.

Összegezve

- A hatvanhatmillió forintos támogatási keret következtében *jelentős mennyiségű műtárgy került jobb körülmények közé. A beérkezett adatok szerint mintegy 515 ezer műtárgy tárolásának fizikai körülményei javultak.*
- A támogatás révén mintegy *négy száz négyzetméter új raktárterület* készült el.
- Jelentős a támogatott *intézmények, illetve fenntartóik saját hozzájárulása az állományvédelmi feladatok megoldásához. Számszerűen ezt a következő kimutatás szemlélteti:*

A bizottság a megyei múzeumokat 47 144 685 forinttal támogatta. Ehhez a megyei önkormányzatok az önrészt (körülbelül tízmillió forintot) és azonfelül mintegy hárommillió forintot tettek hozzá. Ez tehát a teljes összegnek körülbelül az egynegyede.

Magyei múzeumoknak juttatott támogatás:

47 144 685 Ft

Ebből önrészes összeg: 40 344 685 Ft

(A támogatás 25 százaléka, kötelező önrész:

körülbelül 10 000 000 Ft)

Összes hozzáadott érték: 12 732 147 Ft

A bizottság az országos múzeumokat 18 714 163 forinttal támogatta. Ehhez az országos múzeumok saját költségvetésükből csupán az önrészt tették hozzá.

Országos múzeumok támogatása:

18 714 163 Ft

Ebből önrész: 12 012 800 Ft
 (A támogatás huszonöt százaléka,
 a kötelező önrész: körülbelül 3 000 000 Ft)
 Az I. részfeladat költsége (kerekítve): 66 000 000
 forint, amely 9 500 000 forint minisztériumi tá-
 mogatással egészült ki.

II. A megelőző műtárgyvédelem tájékoztató kiadványai

A bizottság szervezésében megindult a múzeu-
 mi állományvédelmi program önálló kiadvány-
 sorozata, a *Múzeumi állományvédelmi füzetek*.
 A Studio1 Kft. által tervezett, színes képekkel
 készülő kiadványból megjelent az első két füzet
 (mellékelve) ezer-ezer példányban, valamint el-
 készült a harmadik kézírata.

- Járó Márta: A legfontosabb műtárgykörnyeze-
 ti paraméterek mérése. Budapest, 2005. (Mú-
 zeumi állományvédelmi füzetek, 1.)
- Bakayné Perjés Judit: Raktározás, tárolóeszkö-
 zök és csomagolóanyagok. Budapest, 2005.
 (Múzeumi állományvédelmi füzetek, 2.)
- Járó Márta: Múzeumi kiállítások műtárgyvé-
 delmi követelményei. (Kézirat.)

A II. részfeladat költsége (kerekítve):
 1 890 000 Ft

III. Feldolgozás, tájékoztatás, információ

A tervezett három feladatból kettő teljesült, illetve
 teljesítése folyamatban van, a harmadik bizottsági
 döntés alapján későbbre tolódott, az arra beállít-
 ott összeget a bizottság átcsoportosította.

1. Folytatódott a műtárgyvédelmi adatbázis építé-
 se. Részben a korábban adatot nem szolgálta-
 to megyei és országos múzeumok adatait, rész-
 ben a települési fenntartású múzeumok adatlap-
 jait rögzítették. Az információk késedelmes ér-
 kezése, illetve rossz címzetthez való továbbítása
 miatt az adatbázis átfésülése, ellenőrzése még
 folyamatban van. Az erre fordítható költségeket
 utólag a Néprajzi Múzeum fizeti ki; ezt a beterve-
 zett összeget a bizottság döntése alapján a mú-
 zeum néhány műtárgyvédelmi munkájának fede-
 zetére fordítottuk.

2. Elkészült a múzeumi állományvédelmi prog-
 ram logója, mely ezentúl szerepel minden kiadvá-

nyon, tájékoztató anyagon és a leveleken. Ugyan-
 csak elkészült és belső tesztelés alatt van az állo-
 mányvédelmi tájékoztatót, híreket szolgáltató
 weblap. A tervezőmunkát a Studio1 Kft. készítet-
 te, alkalmazva a program arculati megjelenését.

3. A *Múzeumi Közlemények* számára tervezett
 összeállítás a jelen beszámoló pótolja.
 A III. részfeladat költsége (kerekítve):
 2 550 000 Ft

IV. Továbbképzés

A bizottság két alkalommal – 2004. október 13-án
 és november 24-én – szervezett a digitális mérő-
 műszerek használatával és a megelőző műtárgy-
 védelemmel kapcsolatos továbbképzést műtárgy-
 védelmi szakemberek részére a Néprajzi Múzeu-
 umban. A résztvevők megtekintették a múzeu-
 umban kialakított, alkalmazásra javasolt, mo-
 dulrendszerű műtárgytárolót is. Előadók voltak:
 Bakayné Perjés Judit, Balázs György, Földessy
 Péter és Járó Márta. A továbbképzésen össze-
 sen közel ötven szakember vett részt.

A IV. részfeladat költsége (kerekítve):
 2 930 000 Ft

V. A bizottság működése

Az ötfős bizottság munkáját 2005-ben egy heti
 négy órában, öt hónapig foglalkoztatott admi-
 nisztrátor segítette. Ennek költségeit a szerző-
 désben más feladatokra biztosított személyi keret
 megtakarításával sikerült biztosítani. A szervezést
 és a tájékoztatást segíti, hogy elkészült a program
 saját levélpapírja, borítékja, mely remélhetőleg a
 program 2005-ös bonyolítása során segít az in-
 formációk egyértelműbb terjesztésében.

A 2004. évi országos múzeumigazgatói konfe-
 rencián a NKÖM múzeumi stratégiai program-
 ját annak koordinátora, Holport Ágnes ismer-
 tette. Az előadás során a múzeumvezetők és a
 fenntartók szembesülhettek a műtárgyállomány
 helyzetét jellemző megdöbbentő adatokkal, va-
 lamint megismerhették a program elemeit és
 addigi eredményeit.

Az V. részfeladat költsége (kerekítve):
 1 640 000 Ft

VI. Megtakarítások

A program során megtakarított összegből, valamint az időleges átcsoportosításából a bizottság egyhangú döntése alapján a Néprajzi Múzeum műtárgytároló rendszerének bővítését, kiegészítését sikerült megoldani. A még folyó adatbázis-építés költségeit a Néprajzi Múzeum téríti meg, hogy a programban tervezett és vállalt feladatok hiánytalanul megvalósulhassanak.

Az VI. részfeladat költsége (kerekítve):

4 990 000 Ft

Összesen

80 000 000 Ft

Összegzés

Mindent összevéve megállapítható, hogy az állományvédelmi program a 2004. évi támogatás révén jelentős eredményeket ért el. Azt is ide lehet számítani, hogy két megyében a program támogatása ösztönzőleg hatott nagyobb költségű helyi fejlesztések megvalósítására:

- A Békés Megyei Múzeumigazgatóság központi épületében (Munkácsy Mihály Múzeum) az alagsort bevonták a múzeum hasznos alapterületébe, ez a bizottság által odateleptetett szárítógépnek köszönhető. Azóta ott raktár és gyermekfoglalkoztató működik. A képzőművészeti gyűjtemény egészét klimatizált, tömör raktári rendszerben helyezték el. A beruházás értéke mintegy tízmillió forint.
- A Veszprém Megyei Múzeumigazgatóság 2004-ben egy épületet kapott raktár céljára az önkormányzattól. Ebben az évben felújítják; az épület értéke: 87 millió forint, a felújítás értéke 15 millió forint.

A program ismertsége erőteljesen javult, s ma már országszerte számítanak folytatására. A 2004. évi országos múzeumigazgatói konferencián Holport Ágnes, a program minisztériumi koordinátora ismertette az addig elért eredményeket és a műtárgyállomány helyzetét jellemző megdöbbentő adatokat. A bizottság tagjai mindent megtesznek, hogy a múzeumi állományvédelem a továbbiakban újabb eredményeket hozzon.

A támogatási igényekkel kapcsolatos tapasztalatok

Már az első évben beérkezett támogatási igények olvasása során kitűnt, néhol mennyire értenek, illetve nem értenek ahhoz, hogy megfogalmazzák igényeiket, reális kérelmet állítsanak össze, megfelelő költségvetéssel, árajánlatokkal, azok összeállításával, a kért tartalmi elemek beépítésével (például önrész számítása), a várható eredmények felvázolásával. Kaptunk persze példás, átgondolt kérelmeket is (önrész: hivatalos, megyei közgyűlés elnöke és főjegyzője által aláírt, lepecsételt irat külön-külön mindegyik tételről!), kiszámolt adatokkal: nettó-bruttó-önrész, támogatás külön kiemelve. A több tagmúzeumból álló megyei múzeumok nem mindegyike mérlegelt azzal kapcsolatban, hogy a központi intézményhez befutó pályázatokból melyiket küldje tovább, általában helyi értékelés, rangsorolás nélkül kaptunk ömlesztve mindent: döntünk el, mi a megyében a prioritás... Az azonos témakörökben beérkezett árajánlatok összevetése nagyon tanulságos volt (kezdeményeztük is néhány esetben új árajánlat bekérését). Az ajánlattévő cégek kigyűjtése pedig fontos adatbázist jelenthet.

Néhányan az árajánlatokat nem ugyanazokkal a tartalmakkal kérték meg, így összevetésük nem volt lehetséges. Kiderült az előzetes szaktanácsadás fontossága is: egyik intézmény klímaberendezést kért egy raktárába, és az ablakok takarására UV-fényt megsűrűző fóliát. Járó Márta a helyszíni szemlét követően a textilek számára lemezszekrény vásárlására tett javaslatot, aminek segítségével a probléma egyszerűen megszüntethető. Néhol egy osztályvezető, régész, igazgató adott szakmai indoklást (gyakorlatilag csak leírást a problémáról), nem vontak be műtárgyvédelmi szakembert. Pedig a helyes megoldást szakembernek kellene megadni, s nem például a vállalkozónak, akinek gyakran mások az érdekei... Extrémabb esetekben pedig nem is kérnek pénzt. Leírják bánatukat, s csatolnak három árajánlatot, várva, hogy a bizottság számolja ki, mi mennyi...

29.	Vas M. M. Ig. Szombathely	4 667 284		2 580 000	2 000 000		3 050 000
30.	Veszprém M. M. Ig. (Laczkó D. M.)	1 090 565	326 625		1 990 200		2 927 397
31.	Zala M. M. Ig. (Balatoni Múzeum)				1 809 572		
32.	Zala M. M. Ig. (Göcseji Múzeum)				2 000 000	31 960	
33.	Zala M. M. Ig. (Göcseji Múzeum)						3 427 355
34.	Zala M. M. Ig. (Göcseji Múzeum)	3 638 894	909 723				856 839
	Megyek összesen	34 902 746		12 906 248	37 599 502		43 423 810
	Megyei igény az összeshez viszonyítva	71%		100%	80%		69%
Országos múzeumok							
35.	Budapesti Történeti Múzeum						905640
36.	Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum				2 841 206	710 476	
37.	Hadtörténeti Múzeum				1 580 304	395 076	3 130 425
38.	Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Múzeum				1 992 218		
39.	Közlekedési Múzeum	3 392 000	848 000		1 025 678		
40.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum	3 166 400	791 600				1 592 092
41.	Magyar Nemzeti Galéria						2 100 000
42.	Magyar Nemzeti Múzeum	606 961	151 741		1 729 374	432 343	2 526 360
43.	Magyar Nemzeti Múzeum Rakóczi Múzeum, Sárospatak	2 800 000	1 890 063				1 349 600
44.	Magyar Nemzeti Múzeum Esztergomi Vármúzeum						1 860 000
45.	Magyar Természettudományi Múzeum				360 000		
46.	Néprajzi Múzeum				500 000		
47.	Országos Műszaki Múzeum				850 000	253 460	236 000
48.	Szabadtéri Néprajzi Múzeum	2 023 500	505 875				1 585 400
49.	Szépművészeti Múzeum	846 000	211 500				3 753 360
	Összesen	12 834 861			10 878 780		19 038 877
	Országos igény az összeshez viszonyítva	29%			20%		31%
Egyéb pályázó intézmények							
50.	Kalocsai Érseki Kincstár						3 643 000
51.	Kalocsai Érseki Kincstár						1 353 500
52.	Magyar Földrajzi Múzeum				1 325 000		
	Összesen	47 737 607		12 906 248	48 478 282		62 462 687
	Összes igény a rendelkezésre álló kerethez viszonyítva	2,3-szoros		0,8-szoros	5,6-szoros		3,5-szeres

4. táblázat. Múzeumi állományvédelmi program, 2005

Forintban

Pályázó intézmény	Műtárgytároló blokk építése		Műtárgyvédő tárolórendszerek		Műtárgykörnyezet-javító készületek		Összes igény	Összes támogatás
	igényelt támogatás	határozat	igényelt támogatás	határozat	igényelt támogatás	határozat		
Országos múzeumok								
1. BTM Kiscelli	9 004 546	3 000 000	8 532 756				10 762 756	3 000 000
BTM Fővárosi Képtár			2 230 000				0	
2. Hadtörténeti Intézet és M.	3 835 000	3 800 000	1 492 800		3 221 960		8 549 760	3 800 000
3. Iparművészeti Múzeum					3 090 125	2 000 000	3 090 125	2 000 000
4. Közlekedési Múzeum	3 140 542		5 140 542	1 000 000	800 000		5 940 542	1 000 000
5. Magyar Nemzeti Galéria					1 700 000	1 000 000	1 700 000	1 000 000
6. Magyar Nemzeti Múzeum			971 768	800 000			971 768	800 000
7. Magyar Mezőgazdasági Múzeum			975 000				1 782 500	500 000
Keszthelyi Georgikon			807 500	500 000			0	0
8. Néprajzi Múzeum			1 965 000				1 965 000	0
9. Országos Műszaki Múzeum			850 000	850 000			1 100 000	1 100 000
OMM Öntödei Múzeum					250 000	250 000	0	0
10. Országos Színháztörténeti Múzeum	4 000 000		6 000 000	1 500 000			6 000 000	1 500 000
11. Petőfi Irodalmi Múzeum			440 000	400 000			440 000	400 000
12. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum			263 168	250 000			263 168	250 000
13. Szabadtéri Néprajzi Múzeum	2 305 775	2 300 000	1 836 200		2 640 990		6 782 965	2 300 000
14. Szépművészeti Múzeum	4 000 000		6 000 000	1 000 000	3 190 860		9 190 860	1 000 000
Összes országos igény és támogatás	6 140 775	9 100 000	37 504 734	6 300 000	14 893 935	3 250 000	58 539 444	18 650 000
Összes/országos igény és támogatás	30%	51%	41%	31%	43%	30%	40%	38%

Önkormányzati fenntartású múzeumok											
1.	Matrica Múzeum							722 260	700 000	722 260	700 000
2.	Miskolci Galéria	3 024 000			3 984 000	1 200 000		342 600		4 326 600	1 200 000
3.	Völgysegi Múzeum Bonyhád	1 244 646	1 200 000							1 244 646	1 200 000
Összes önkormányzati igény és támogatás		1 244 646	1 200 000		3 984 000	1 200 000		1 064 860	700 000	6 293 506	3 100 000
Összes/önkormányzati igény és támogatás		6%	7%		4%	6%		3%	7%	4%	6%
Megyei múzeumok											
1.	Baranya M. M. I.				1 120 500	850 000		2 115 160	1 600 000	3 235 660	2 450 000
	Janus Pannoniusz Múzeum				1 120 500	850 000				1 120 500	850 000
	Zsolnay Múzeum							2 115 160	1 600 000	2 115 160	1 600 000
2.	Békés M. M. I.	3 074 800			2 000 000	1 000 000		2 756 858		7 831 658	1 000 000
	Erkel Ferenc Múzeum	3 074 800						2 756 858		5 831 658	0
	Munkácsy Mihály Múzeum				2 000 000	1 000 000				2 000 000	1 000 000
3.	Borsod-Abaúj-Zemplén M. M. I.				4 320 750	2 000 000				4 320 750	2 000 000
	Herman Ottó Múzeum	2 914 800			4 320 750	2 000 000				4 320 750	2 000 000
4.	Csongrád M. M. I.				6 680 000	500 000		1 718 000		8 398 000	500 000
	Tari László Múzeum				680 000	500 000				680 000	500 000
	Móra Ferenc Múzeum	4 000 000			6 000 000			1 718 000		7 718 000	0
5.	Fejér M. M. I.				4 257 787	500 000		140 000		4 397 787	500 000
	Szent István Múzeum	3 742 400			3 742 400					3 742 400	0
	Intercisa Múzeum	290 387			515 387	500 000		140 000		655 387	500 000
6.	Hajdú-Bihar M. M. I.				3 120 000	800 000		2 778 625		5 898 625	800 000
	Bihari Múzeum				1 120 000	800 000				1 120 000	800 000
	Déri Múzeum				2 000 000			2 778 625		4 778 625	0
7.	Jász-Nagykun-Szolnok M. M. I.				400 000	400 000		1 386 572	1 000 000	1 786 572	1 400 000
	Túri Fazekas Múzeum				200 000	200 000				200 000	200 000
	Tiszasági Földrajzi Múzeum				200 000	200 000				200 000	200 000
	Helytörténeti M. Kunszentm.							240 000		240 000	0
	Finta Múzeum							1 146 572	1 000 000	1 146 572	1 000 000
8.	Komárom-Esztergom M. M. I.				3 930 000	3 400 000				3 930 000	3 400 000
	Kunyai Domokos M.	3 500 000			3 500 000	3 000 000				3 500 000	3 000 000
	Tatabányai Múzeum				430 000	400 000				430 000	400 000

4. táblázat (folytatás). Múzeumi állományvédelmi program, 2005

Pályázó intézmény	Műtárgytároló blokk építése		Műtárgyvédő tárolorendszerek		Műtárgykörnyezet-javító készületek		Összes igény	Összes támogatás
	igényelt támogatás	határozat	igényelt támogatás	határozat	igényelt támogatás	határozat		
9. Nógrád M. M. I.	3 600 000	3 500 000	5 873 510	400 000	732 560		10 206 070	3 900 000
Nógrádi Történeti Múzeum			2 321 740				2 321 740	0
Pásztói Múzeum			878 400	400 000			878 400	400 000
Kubinyi Ferenc Múzeum			595 370				595 370	0
Palóc Múzeum	3 600 000	3 500 000	2 078 000		732 560		6 410 560	3 500 000
10. Pest M. M. I.	3 000 000	1 200 000	1 962 350		1 545 544	800 000	6 507 894	2 000 000
Közös	3 000 000	1 200 000	1 962 350				4 962 350	1 200 000
Isaszegi Helytörténeti Gy.					1 041 544	800 000	1 041 544	800 000
Tragor Ignác Múzeum					504 000		504 000	0
11. Somogy M. M. I.			3 929 900	1 500 000	819 400		4 749 300	1 500 000
Kunffy Lajos Emlékmúzeum					819 400		819 400	0
Rippfőnémet Múzeum			3 357 900	1 500 000			3 357 900	1 500 000
Goszthony Mária Emlékm.			572 000				572 000	0
12. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. M. I.	3 197 380	3 000 000	2 932 220	1 000 000			6 129 600	4 000 000
Szatmári Múzeum	3 197 380	3 000 000					3 197 380	3 000 000
Sóstói Múzeumfaló			1 511 180	1 000 000			1 511 180	1 000 000
Báthori István Múzeum			1 421 040				1 421 040	0
13. Vas M. M. I.			2 000 000	650 000	1 150 000		3 150 000	650 000
Központi textilraktár			2 000 000	650 000	1 150 000		3 150 000	650 000
14. Zala M. M. I.			6 930 226		3 438 455	3 400 000	10 368 681	3 400 000
Göcseji Múzeum	3 857 000		5 482 568		3 438 455	3 400 000	8 921 023	3 400 000
Balatonai Múzeum			1 447 658				1 447 658	0
Összes megyei igény és támogatás	12 872 180	7 700 000	49 457 243	13 000 000	18 581 174	6 800 000	80 910 597	27 500 000
Összes/megyei igény és támogatás	64%	43%	54%	63%	54%	63%	56%	56%
Összes múzeum igénye és támogatás	20 257 601	18 000 000	90 945 977	20 500 000	34 539 969	10 750 000	145 743 547	49 250 000

A 2005. évi munka

A bizottság 2005. évi kerete ugyanúgy nyolcvanmillió forint, mint az előző évben, a stratégiai tervben megfogalmazott, fokozatosan növekvő támogatási keret tehát nem valósult meg. Ezt a keretet a NKÖM más támogatási formában helyezte ki, illetve osztotta fel, éppen az elmúlt évi tapasztalatok alapján: a központi keretből beszerzendő eszközökre továbbra is a Néprajzi Múzeumhoz helyezte ki egy kisebb keretet, de az országos és a megyei múzeumok támogatását a bizottság szakmai javaslata alapján közvetlenül a támogatottaknak utalja ki. A Múzeumi Főosztály az idei támogatási keretet más forrásból hatmillió forinttal kiegészítette.

A támogatási kérelmeket ez évben három fő témára írtuk ki: műtárgytároló blokk építésére, műtárgyvédő tárolórendszerek, valamint műtárgykörnyezetet javító készülékek beszerzésére. Nem jelenti ez azt, hogy a most kimaradt biztonságtechnikai témát ne találnánk fontosnak, de a rendelkezésre álló keretből a nagy költségigényű biztonságtechnikai beruházásokra nincs lehetőség, a pénzek elaprózása pedig nem lehet célunk. A múzeumi biztonságvédelemre egyébként más pályázati lehetőségek is rendelkezésre állnak. Az idei támogatások összefoglalása már megtörtént, a támogató leveleket a minisztérium postázta, a szakmai beszámoló értékelés majd a megvalósulás után következik.

Az állományvédelmi bizottság és a műtárgyvédelmi szakfelügyelet az év során közös értekezletet tartott, ahol kölcsönösen tájékoztatták egymást tapasztalataikról. A Múzeumi Főosztály kérésére a szakfelügyelet vállalta az állományvédelmi támogatások felhasználásának folyamatos ellenőrzését, figyelemmel kísérését.

A 2005. évi *Múzeumi majálison* a program sikerrel mutatkozott be; a témával több ízben foglalkozott az írott sajtó és a televízió. Az év végén újabb, egész napos továbbképzést tartottunk az állományvédelmi felelősök számára.

A szakmai beszámolókból, táblázatokból nem derül ki, mi is történt pontosan egy-egy múzeumnál abból a támogatásból, amelyet az állományvédelmi programból kapott. Az alábbiakban négy példán keresztül azt mutatjuk be, hogy

egy meglévő, esetleg már korábban elkezdett koncepcióhoz hogyan lehetett ebből a forrásból támogatást kapni, esetleg nagyobb, mint a hirtelen felkapott ötletek megvalósítására, néha egyszerűen egy mellékelt „bevásárlólista” remélt támogatására.

Esettanulmány 1.

A Kiscelli Múzeum a Budapesti Történeti Múzeum filiája, jelentős gyűjteményekkel, gazdag kiállítással, műemlék épületben, elkésztő körülmények között tárolt műtárgyakkal, de a pénzüke ellenére is létező elképzelésekkel arra vonatkozóan, hogyan s mit lehetne, kellene tenni, hogy a műtárgyállomány jelentősen kedvezőbb körülmények közé kerüljön. A jelentés így szól egy megvalósult tervükről:

„I. Előzmények

A BTM Kiscelli Múzeuma az ország harmadik legnagyobb bútorgyűjteményét őrzi. A 18. századtól napjainkig terjedő időszakból mintegy 600 leltári számon több ezer darab található a gyűjteményben, melyek egyrészt a fővárosi múlt mindennapjait reprezentálják, másrészt a gyűjtemény kiemelkedő iparművészeti értékeket is jelentős számban tartalmaz. E gyűjteménybe tartoznak továbbá a Schmidt Miksa Budapest lakberendező cég hagyatékában fennmaradt nagy értékű eredeti angol rokokó és bécsi szecessziós bútorok is.

Az állományt az új raktári berendezés elkészültéig öt különböző helyiségben, valamint a kiscelli és a budavári palotabeli épületben irodai használatban tároltuk: a Kozma Lajos Faipari Szakközépiskola újpesti épületének alagsori szerelőaknájában, a kiscelli épületben található időszakos kiállítóteremben, egy volt büféhelyiségben, egy földszinti, erősen penészes folyosós szakaszon és a melléképületszárny egyik szobájában. A műtárgyak elhelyezése ezekben a helyiségekben egyrészt a megfelelő klimatikus viszonyok, másrészt az egyéb gyűjteményektől való elkülöníthetőség hiánya, végül az elhelyezés zsúfoltsága miatt aggasztó volt.

A Kiscelli Múzeum bútorgyűjteményének része egy Közép-Európában egyedülálló enteriörtör-

téneti archívum, a Schmidt Miksa Budapest és a Friedrich Otto Schmidt lakberendező vállalkozások fennmaradt hagyatéka. Ebben mintegy 10 000 db egyedülálló történeti értéket képviselő akvarell, tussal készített tervlap és fotó, valamint az egykori cég üzleti könyvei, a kastély évenkénti inventáriumai és különféle modellkönyvek kötetei találhatók.

E gyűjtemény a nem megfelelő tárolási viszonyok következtében igen veszélyeztetett helyzetben volt: a tervlapok, rajzok és a vászon- és bőrkötéses könyvek tárolószekrény híján egymásra halmozva különféle bútorok tetején és egy festett, alig nyitható komódban voltak. Állapotukat állandóan rontotta a folyosó igen nedves levegője és a porszennyeződés. E gyűjtemény nem volt biztonsággal, leltári felelősség vállalásával őrizhető, hiszen a műtárgyak más gyűjteményi álagokkal vegyítve, egy nem zárható folyosószakaszon voltak.

A Kiscelli Múzeum új bútorraktárának kiépítésére az egykori Schmidt-kastély kocsiszin céljait szolgáló melléképületében 2004 februárja és októbere között került sor.

Az épület raktári célú berendezése a NKÖM által biztosított, összesen 3 500 000 Ft összegből valósult meg 2004. október és 2005. május között.

A benyújtandó pályázat előkészítése 2004 július-szeptemberében történt. Ennek során felmértük az országban működő raktárberendezéssel és tárolószekrény-gyártással foglalkozó cégek termékínátát, majd raktárberendezési javaslatokat és árajánlatokat kértünk összesen három cégtől. Végül az új raktár polcrendszerét a Vasszer Kft.-től, a Schmidt-archívum elhelyezésére szolgáló terv- és könyvszekrényeket pedig a Trexin Kft.-től rendeltük meg.

II. Berendezés

Az elkészült új raktár földszintjén és emeletén szintenként egy-egy kisebb (kb. 20, illetve 24 m²) és egy-egy nagyobb teremraktár (kb. 120, illetve 90 m²) található. Az új raktárépület földszintjének két, valamint az emeleti nagyobbik helyiségében a bútorgyűjtemény jelentős részét helyezték el. E raktárakat kétszintes Dexion polc-

rendszerrel rendezték be. Az egyes darabokat a rendelkezésre álló hely optimális kihasználásának kritériumát szem előtt tartva helyezték el oly módon, hogy minden műtárgy közvetlenül hozzáférhető és megtekinthető legyen. Így sikerült egy, a nagyközönség által – limitált létszámú csoportokban – is látogatható tanulmányi raktárt kialakítani.

Az új raktárépület felső szintjének kisebb helyiségében a múzeum fontos gyűjteményét, a Schmidt Miksa Budapest bútorgyártó és lakberendező cég archívumát helyezték el. A Múzeumi Állományvédelmi Akcióbizottság támogatásával lehetőségessé vált a sok ezer tervlapból, fotóból és grafikából, valamint a cég üzleti könyveiből álló hagyatéknak szakszerű tárolása tervszekrényekben és könyvtartó fémszekrényekben.”

Esettanulmány 2.

Az első támogatási kiírásra beérkezett kérelmek között a Békés, a Vas és a Heves megyei múzeumok anyagai voltak a legjobban megfogalmazottak, leginkább koncepciózusak. A békéscsabai Munkácsy-gyűjteményben történt beázást követő károsodás megelőzésére sürgősséggel juttattunk jelentősebb összeget; így a beadott kérelem vonatkozott *műtárgyvédő tárolórendszerek kiépítésére* (a múzeum képzőművészeti raktárába állványok építésére, cseréjére) és *műtárgykörnyezetet javító légtechnikai eszközök beszerzésére* (a Munkácsy Múzeum alagsori raktárába párolgató-, szárítóberendezések szerelésére) egyaránt. A bizottság támogatásával megvalósult a képzőművészeti gyűjtemény biztonságos elhelyezése, illetve az épület alatt húzódó, penészszagú, nedves pincszint bevonása műtárgytárolásra. A múzeumban végzett felmérés alapján a mintegy 1500 négyzetméter területű pincébe (korábbi óvóhely) az adottságok alapján egy Munters ML1350 levegőszárító beépítését javasolta a szakértő.

A pincszinten lévő több önálló helyiség egy levegőszárítóval történő ellátására azt a megoldást alkalmazták, hogy minden helyiségbe annak nagyságával arányos mennyiségű száraz levegőt juttatnak be, a levegőnek a szárítóhoz történő visszacsáramlása pedig az ajtóba beépített rácso-

kon keresztül történik. A szakértői vélemény a következőket fogalmazza meg:

„A levegőszárító elhelyezésére a szellőzőberendezés gépházában van lehetőség.

Az óvóhely-szellőzőberendezés frisslevegő-beszívó vezetéke felhasználható a nedves levegő kivezetésére, továbbá az óvóhely-szellőzőberendezés befűvővezetéke, mely gyakorlatilag minden érintett helyiségig ki van építve, felhasználható a száraz levegő bevezetésére.

A levegőszárító-telepítési lehetőségek összességében kedvezőek, a meglévő légcsatornák – helyenként kisebb módosításokkal – felhasználhatók, és adott a levegőszárító telepítési helye is, viszont a levegőszárító-beszállítási útvonal adott úrszelvénye (80 cm szélesség) az ML1350 típusnál nagyobb teljesítményű és méretű levegőszárító beépítését nem teszi lehetővé.”

Esettanulmány 3.

A holland–magyar kulturális együttműködés keretében a gyűjteménykezelés (*Collections Management*) projekt keretében a Néprajzi Múzeum több munkatársa megtekintette azt a vidéki kastélymúzeumot, amelynek padlasterében a „storage box” állt. A *storage box* egy szobányi méretű doboz, amely szigetelt falazattal megépítve, klímaberendezéssel ellátva a kiállításokkal és gyűjteménytárakkal zsúfolt régi épületek padlásán a bővítés egyik, ha nem egyetlen lehetőségét adja (másik a pince, mely szintén nem ideális helyszín műtárgyak tárolására). Így az egyébként alkalmatlan padlasteret kisebb méretű, lépcsőn, esetleg létrán is szállítható műtárgyak tárolására fokozatos kialakítással alkalmassá lehet tenni. A Néprajzi Múzeumban a megelőző műtárgyvédelem szemléletének „bevezetését” szolgáló kezdeményezések részeként, kísérletképpen 2001-ben

megépítettünk egy „modulrendszerű műtárgytároló egységet”, ahogyan a *storage box*ot magyarítottuk. A padlaster további vizsgálata során azóta további, műtárgytárolásra alkalmassá tehető-építhető-átalakítható helyet is feljegyeztünk, a bizottság részbeni támogatásával elkészült két újabb tárolóegység (összesen körülbelül ötven négyzetméter), és ezeken túl újabb, mintegy kétszáz négyzetméter alapterületű raktár kialakítására próbálunk anyagi forrást szerezni.

Esettanulmány 4.

A Néprajzi Múzeum példáján felbuzdulva, a csongrádi Tari László Múzeum padlasterét megtekintve úgy döntöttünk, hogy támogatjuk a múzeum mintegy ezerdarabos textil- és viseletgyűjteményének elhelyezésére beadott kérelmet. Szűcs Judit múzeumigazgató az építmény megvalósulása után újabb pályázatával légtechnikai berendezésekre, tárolószekrényekre és kiegészítő bútorokra nyert támogatást 2004-ben. Beszámolójában a következőket írja:

„Így a múzeum néprajzi gyűjteménye 833 tétel jelentő textilanyagának további pusztulását megakadályozó, megfelelő tárolásához közelebb jutottunk. A felsőruhák alkalmi helyeken, szabad állványokon, vállfákon, a gyapjú nagykendők szintén szabadon, a molyok támadásának kitett helyen, a vászon- és egyéb anyagú viseleti darabok és lakástextíliák nyitott Salgó polcokon tárolását meg tudjuk szüntetni.

A pályázati pénz felhasználásával, a légtechnikai berendezés megvásárlásával, beszerelésével, a szükséges tárolószekrények (3 akasztós, 3 fiókos vagy tálcsás) és kiegészítő bútorok megszerzésével, ezek használatba állításával a textilgyűjtemény nagy részét tudjuk úgy tárolni, hogy tovább ne károsodjanak.”

Az alábbi összegzés a stratégiai terv részeként 2003-ban készült el, s azokat az elvárásokat fogalmazza meg, amelyeket a bizottság az általa elképzelt és javasolt feltételek – elsősorban anyagi erőforrások – megléte, fennállása esetén megvalósíthatónak látott. Az elképzelésekből s a megvalósult eredményekből tisztán kitetszik, mik azok, amik anyagiak híján elmaradtak. Ezek az elmaradások kijelölik a következő évek teendőit is.

„A múzeumok állományvédelmi állapota a fentiekben leírt középtávú program során, mintegy 2000 M Ft költségkeret felhasználásával a jelenlegi stagnálás, helyenként leromlás állapotából a stabilizáció irányába indul el. A program finanszírozására Nemzeti Állományvédelmi Alap (NÁVA) jön létre mintegy 2 Mrd Ft alaptőkével, a következő feladatok megoldására:

- Az országos és a megyei múzeumokat ellátjuk a korszerű műtárgyvédelmi környezet kialakításához alkalmas mérőműszerekkel;
- megoldódnak a belső és külső raktárak szigetelési problémái;
- kialakításra kerül 20-22 modulrendszerű műtárgytároló egység a régi múzeumépületek padlásterében;
- a raktárakban lévő, illetve szállításra kerülő tárgyak, dokumentumok tároló- és szállítóeszközeivel, a csomagolóanyagokkal központi keretből látjuk el a múzeumokat;
- a megelőző műtárgyvédelmi oktatás, képzés megszervezésével, szakanyagok elkészítésével, publikálásával minőségileg javítjuk a műtárgyakkal, dokumentumokkal foglalkozó munkatársak munkáját.

Mindezek révén a nemzeti kulturális örökség országos és megyei múzeumokban őrzött tárgyi és dokumentációs anyaga folyamatosan fenntartható jó állapotba, megfelelő műtárgykörnyezetbe kerül mind a kiállításokban, mind pedig a raktárakban.”

THE DEVELOPMENTS OF MUSEUM OBJECT CONSERVATION BETWEEN 2003–2005

GYÖRGY BALÁZS – ZOLTÁN FEJŐS

The National Object Conservation Committee was established in 2002 by the Ministry of Cultural Heritage with the goal to set up an action plan and a museum conservation and prevention programme within the framework of the middle-term museum modernisation plan. The activities of the committee began with conducting a survey of the current situation at national and county-level museums with regards to conservation, prevention and security, with special emphasis on storerooms and exhibition halls. The study represents the initial situation, the achievements of the past three years and a proposal of the necessary steps in the future in order to improve the current state of affairs. What the survey revealed is that Hungarian collections are in a very bad condition which is getting even worse in several cases, the reasons of which are inappropriate storage conditions and insufficient security, the rather detached museum network in which responsibilities and co-operation are not always well-defined, resources are scarce, attitudes towards object conservation – e.g. the exhibition-oriented approach – are not open enough and informing and training staff is not satisfactory in this respect. The main conclusion is that only a comprehensive, well-planned, step-by-step, professionally co-ordinated programme can ensure the survival of the entire collection of objects to be preserved in Hungary. A clear strategy and substantial funds are needed to achieve this, along with promoting preventive conservation, making necessary structural changes and providing professional training. The Object Conservation Committee co-ordinates the realisation of the action plan, maintains an up-to-date information base and allocates available resources. The strategic plan from 2003 includes the survey of permanent exhibitions and storerooms, the findings and the proposals for the period until 2006. A database

was created to record data gained from the survey and extended by data from subsequent monitoring and repeated surveys every 5 years. Proposals were made in connection with the acquisition and usage of measuring devices that are inevitable for maintaining desirable physical conditions for the objects. Plans were made for the security of the buildings and also for providing furniture, containers, protective materials and packaging used in storage. Ensuring the right climatic conditions by insulation, suitable heating and maintaining the right humidity is essential in protection and prevention. The proposals deal with the revision and renewal of permanent exhibitions and offers guidelines for the training and informing of staff. The shortage of storing space could be solved by building a central storing facility which would be used by several institutions, thus reducing costs, ensuring up-to-date, prescribed physical conditions. All these proposals and plans are meant to be supported and financed by using the National Object Conservation Fund based on the national budget but other players are also invited. The work of the Committee is supported by the contribution of local museum professionals and regional representatives who can also help carrying out structural changes within the organisations, changing the outdated or inappropriate way of thinking, strengthening co-operation and facilitating communication among collection managers, curators, conservators and top-level managers. The programme has already born its fruit and several achievements are listed in the report on the activities of the committee, highlighting four case studies in which sensible development are described, pointing to the fact that the programme and the system is feasible and our cultural heritage can be saved in good condition for future generations.

Múzeumi kényszerpálya, avagy a Csongrád megyei múzeumi szervezet átalakításának lehetséges irányai és tanulságai

Bevezetés

Tizenöt évvel a rendszerváltást követően úgy tűnik, a magyar múzeumi rendszer – az a rendszer, amely az 1960-as évek elejétől az 1980-as évek végéig folyamatosan bővülve a megyei múzeumi szervezetek hálózatára épült – végórát éli. A válságtünetek nemcsak a rendszeres és most már mind tartósabbnak tűnő finanszírozási gondokból következnek, hanem abból az átfogó, de következetesen mindeddig végre nem hajtott közgazgatási koncepcióváltásból is, mely szerint a megyei szint leépítésével az önkormányzati feladatellátás a településeken túl kistérségi és regionális szinten valósulna meg. Ha a szisztematikusan és rendszerszerűen végrehajtott közigazgatási reform még nem is indult el, az apró lépések sorozata jelzi a megyei kompetenciák elvonását, a döntési és végrehajtási szintek átstrukturálását. Mindezzel nem is lenne gond, ha a rendszerben gondolkodás elvei érvényesülnének a feladatok áttelepítése során; e nélkül azonban csupán a bizonytalansági faktorok szaporodnak, aminek következményeként nem csupán a megyei önkormányzatok lehetetlenülnek el, és kerülnek finanszírozási és feladatellátási vákuumba, de azok a struktúrák is összeomlani látszanak, melyek eddig a megyei szinten koordinálódtak. E feladatok közé tartozik a közművelődési és közgyűjtmenyi intézményrendszer egyik legfontosabb eleme, a megyei múzeumi hálózat által ellátott tevékenységek sora is.

Tekintettel arra, hogy az önkormányzati fenntartású múzeumok alkotják a magyar múzeumügy legnagyobb szeletét, és ezek között is igen

nagy hányadot adnak a megyei múzeumi hálózatba tagolódnak, tehát a megyei önkormányzatok által fenntartott múzeumok, joggal állapíthatjuk meg, hogy a fenti összefüggésekkel magyarázható válságjelek egyben a teljes magyar múzeumügy válságát is jelentik. Természetesen ezen válság oka nem csupán a fenntartói szerep elbizonytalanodása; legalább ekkora, ha nem nagyobb fajsúlyú okcsoport a közművelődésre jutó állami és önkormányzati támogatások folyamatos csökkenése. Miközben a makrogazdasági folyamatok bővülő gazdasági teljesítményt mutatnak, az államháztartás hiánya állandósuló likviditási gondokat indukál, amely nem csupán az állami feladatok – így a közművelődési és közgyűjtmenyi feladatok – fejlesztését és korszerűsítését akadályozza, de már jó ideje az alapműködés létét is veszélyezteti.

Az intézményfenntartó önkormányzatok évről évre azzal szembesülnek, hogy a törvényben számukra kötelezően előírt feladatok egyikét sem képesek megfelelő színvonalon ellátni, továbbá, hogy az állami támogatások (normatívák) egyre csökkenő arányt képviselnek a kötelező feladatok végrehajtását szolgáló finanszírozási rovatokban. Az egyéb bevételek (helyi adók, működési bevételek, ingatlanhasznosítás stb.) maximális kihasználása ellenére is a legtöbb feladat kapcsán forráshiánnyal kell kalkulálniuk. Óhatatlan ebben a helyzetben, hogy a fenntartók – mivel kötelezettségeik vannak (oktatás, egészségügy stb.) – a feladatok végrehajtását biztosító intézmények karcsúsításába, a feladatok átütetemesítésébe vagy, ha tehetik, elhagyásába fognak annak érdekében, hogy akarataik és szándékaik

ellenére ne kerüljenek bele egy olyan eladósodási folyamatba, melyből utána már nem tudnak kikeveredni. Szinte természetesnek vehető ebben a helyzetben, hogy a veszélyeztetett intézményfenntartók a különböző feladatok tervezésekor és ellátásuk szervezésekor – nyilván a társadalmi hatás, így többek között az igénybe vevők és érdekeltek körének nagysága, azaz a várható ellenállás ereje alapján – rangsorolni és súlyozni kezdenek. Ilyen körülmények között az is természetesnek tűnik, hogy a széles közvéleményt közvetlenül is érintő kommunális, egészségügyi vagy oktatási feladatokkal szemben a közművelődési és közgyűjteményi ágazat mindig háttérbe sorolódik, azaz a vérveszteségek elszívásának veszélye ebben az ágazatban átlag fölötti. A maradékelv miatti nemtetszés rendre hangot kap, miközben a védekező reflexek csupán verbális szintre összpontosulnak, és csak kevésszer találkozhatunk azzal, hogy az egyes feladatok ellátásáért felelős intézmények definiálnának kitörési-túlélési irányokat, olyan megoldásokat, amelyek valóban reálisan vennék figyelembe a fenntartói kényszerhelyzetek lehetséges mozgásterét, és alternatívát kínálnának számukra a beavatkozási stratégiák megfogalmazása kapcsán.

Az elmúlt években többé-kevésbé minden önkormányzat vagy intézményfenntartó eljutott odáig, hogy többnyire saját magára hagyatkozva és az intézmények ellenállásától kísérve számba vegye és átgondolja kötelezően végrehajtandó feladatait, és a feladatellátást biztosító intézményrendszer kisebb-nagyobb mértékben – az önkormányzat likviditási gondjainak mélységétől, illetve az érdekelt ágazatok lobbierjétől függően – átalakítsa, vagy legalábbis megkezdje az átalakítást. Ha szűken vesszük saját múzeumi területünket, akkor látható, hogy azok a folyamatok, melyek hol átgondoltabban, hol kevésbé megalapozottan az intézményhálózat átszervezése kapcsán lezajlottak, ebbe a finanszírozási mozgástérszűküléssel leírható körülményrendszerbe illeszthetők. Kellő megalapozottság és követhető minták hiányában ezek az átalakítások rendre azon múltak, hogy a helyi viszonyok közepette a múzeum érdekérvényesítő képessége mekkora volt, illetve hogy az átalakítás mögött álló helyi hatalom milyen viszony- és prioritásrendszert képviselt

az átszervezés kapcsán. Ily módon néhol tudatosabb és átgondoltabb, máshol pedig az alaptevékenység ellátásának zavarát is eredményező beavatkozásokkal találkozhatott a szakma az elmúlt évek során.

A ma már elkerülhetetlennek látszó átalakítás természetesen része annak az államháztartási reformfolyamatnak, amely egyszer nekilendülve, máskor megtorpanva már jó néhány éve tart, s melynek célja, hogy a valós igényeknek megfelelő, hatékony és olcsó közigazgatást hozzon létre. A gond abból fakad, ha az átalakítás nem egy konzisztens rendszerbe ágyazottan zajlik le, különösen akkor nem, ha az érintett intézményfenntartók – mint eddig – mindenféle segítség nélkül, csupán a maguk belátására és fölkeszültségére hagyatkozva hajtják végre ezeket a reformokat, mert ez esetben olyan károk következhetnek be a feladatellátás terén, melyek kijavítására – ha egyáltalán utólag kijavíthatók lesznek – csak óriási erőfeszítések árán kerülhet sor. A jelen tanulmányunkban közölt eseteleírással – szándékunk szerint – segíteni, illetve közös gondolkodásra késztetni szeretnénk mindazon fenntartókat és intézményeket, amelyek a Csongrád Megyei Önkormányzathoz hasonlóan döntéskényszerbe kerültek. A dilemma egyértelmű: változatlan tartalommal működtetjük-e tovább intézményeinket, és ezáltal jó eséllyel csődbe visszük a fenntartót, vagy megpróbálunk rendszerbe ágyazottan és megalapozottan olyan döntéseket hozni, melyek a feladatellátás lehetőség szerinti leggazdaságosabb, legátláthatóbb és leghatékonyabb formáját biztosítják egy objektíve megváltozott és beszűkült mozgástérben (vagy mondhatnánk, kényszerpálya viszonyai közepette) úgy, hogy a feladat végrehajtásának életképességét és jövőképét ne veszélyeztessük. Mi, Csongrád megyében megpróbálunk az utóbbi alternatíva szerint gondolkodni. Lássuk az alaphelyzetet!

A Csongrád megyei múzeumi szervezet szerkezeti jellegzetességei

A Csongrád megyei múzeumi szervezetet 1962-ben hozták létre, akkor öt városi múzeumot (Szeged, Hódmezővásárhely, Szentes, Makó és

Csongrád), valamint azok kiállítóhelyeit egyesítették, és vonták közös igazgatás alá. A tagmúzeumok úgy váltak részévé a megyei szervezetnek, hogy szakmai önállóságukat megőrizték. 1978 óta a gyűjtő és feldolgozó funkció osztályszerkezetben történik, azaz a városi gyűjtőkörű tagmúzeumok szakmai munkatársai az egységes megyei osztályszerkezet részeként tevékenykednek. A megyei múzeumi hálózat igen széles körű gyűjteményi struktúrát tart fenn, hiszen a régészet, a néprajz, a történelem, a képzőművészet és a természettudomány mellett irodalomtörténettel, numizmatikával és iparművészettel is foglalkozik, valamint egy jelentős szakkönyvtárat is üzemeltet. A fenti gyűjtőköröknek megfelelően tagolt szakmasztruktúra alakult ki az elmúlt évekre, s ma már minden területen megfelelően képzett, többségében tudományos fokozattal bíró munkatársak dolgoznak a különböző múzeumi egységekben. A hálózatban tíz régész (nyolc Szeged, egy Szentés, egy Hódmezővásárhely) és két segítő alkalmazott, 8,5 történész (öt Szeged, egy Szentés, egy Hódmezővásárhely, egy Makó, 0,5 Csongrád) és két gyűjteménykezelő, hét néprajzos (három Szeged, egy Szentés, egy Hódmezővásárhely, egy Makó, egy Csongrád) és egy segítő alkalmazott, négy természettudományi munkatárs (mind Szeged) és 0,5 kisegítő alkalmazott, egy művészettörténész (Szeged) és 3,5 gyűjteménykezelő, egy irodalomtörténész (Szeged), egy numizmatikus (Szeged), 11,5 restaurátor (7,5 Szeged, kettő Hódmezővásárhely, egy Szentés, egy Makó) és 2,5 könyvtáros (kettő Szeged, 0,5 Makó) dolgozik. A teljes múzeumi létszám 2000-ben 154 fő volt (ebből 75 szakmai és 79 kisegítő), míg 2005-ben ez a szám 139 főre apadt (ebből hetven szakmai és 69 kisegítő), tehát látható, hogy az elmúlt évek folyamán elindult ugyan egy lassú létszám-racionalizáció, de az sem a feladatellátás tartalmát, sem annak minőségét, sem pedig intézményi kereteit nem érintette.

Noha a múzeumi egységek száma alapján a Csongrád Megyei Múzeumi Igazgatóság az országos összevetésben a 15., tehát aránylag kisszámú múzeumi egységet integrál, mégis jelentős nagyságú szervezetről van szó, mert ezek a tagmúzeumok, mivel mind egykori megyeszékhelyen mű-

ködő múzeum, igen fejlettek. A múzeumi szervezet alappilléreit a volt városi múzeumok alkotják, rajtuk kívül egyetlen nagyobb múzeumi egység van a megyében, az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark (ÓNTE), amely azonban 1995 óta nem része a megyei szervezetnek, hiszen közhasznú társasági formában működik (a legnagyobb tulajdonos a megyei önkormányzat!). Csongrád megye múzeumai és kiállítóhelyei közül (a NKÖM-adattár szerint összesen huszonhárom, valójában huszonöt ilyen van) tizenhét tartozik a megyei szervezethez, ezzel országos összevetésben az ötödik-hatodik helyen áll. A megyei múzeumok országos rangsorában a látogatószám alapján – az ÓNTE nélkül, mely az ország leglátogatottabb kiállítóhelyei közé tartozik – Csongrád megye a nyolcadik (406 ezer fő), a beletárolt műtárgyak száma szerint pedig a hatodik (590 ezer műtárgy). A múzeumi szervezet fejlettségére utal, hogy a tudományos szakalkalmazottak számát tekintve (33 fő) Pest megye után és Borsod-Abaúj-Zemplén megyével azonos szinten, országos összevetésben a második-harmadik helyet foglalja el. (A legkevesebben Tolna megyében vannak, itt tizenegy tudományos besorolású munkatárs van.) A dolgozók 54 százaléka a központi egységben dolgozik (Móra Ferenc Múzeum, Szeged), míg 46 százaléka a városi múzeumokban, ugyanakkor a szakdolgozói létszám egyenetlen. Bizonyos szakmák (képzőművészet, természettudomány, irodalomtörténet, numizmatika) csak Szegeden találhatóak meg, míg a történettudomány és különösen a régészet esetében mind a gyűjteményi nagyságot, mind a személyi ellátottságot tekintve aránytalanul nagy a túlsúly a központ javára, egyedül csak a néprajz tekinthető kiegyensúlyozottnak megyei szinten a szakmai megoszlás alapján.

Fontos megjegyeznünk, hogy a múzeumi szervezet feladatellátását az elmúlt négy évben jelentős beruházások segítették, melyek összege mintegy 1,5 milliárd forintra tehető. Megyei önerőből egy új megyei múzeumi raktárbázist alakítottak ki Szegeden; a várossal közösen címzett támogatásból megkezdődött a szentesi vármegyeháza múzeumi és levéltári átalakítása (az első ütem átadására várhatóan 2006 januárjában kerül sor);

megnyílt a felújított csongrádi és hódmezővásárhelyi állandó kiállítás (NKÖM Alfa-pályázat); befejeződött a Móra Ferenc Múzeum főépületének homlokzatrekonstrukciója, és megkezdődött a történeti gyűjteménynek helyet adó szegei Fekete-ház külső tatarozása is (a Csongrád Megyei Területfejlesztési Tanács úgynevezett CÉDA-támogatásából).

Az intézmény gazdálkodásának sajátosságai

Ha a múzeumi szervezet 2000 és 2005 közötti gazdálkodási folyamatait vizsgáljuk, akkor az első, amit megállapíthatunk, hogy az intézmény önfinanszírozó képessége folyamatosan romlik. Míg 2000-ben a bevételek 17,4 százalékát (92 millió forintot) kellett a megyei önkormányzatnak saját bevételei terhére finanszíroznia, addig 2004-ben 33 százalékát (197 milliót), 2005-ben pedig már 38,3 százalékát (289 milliót). Ezzel a múzeum a megyei intézményhálózat „legdeficitesebb” ágazata, ami azt jelenti, hogy a normatív támogatás és az intézményi bevétel együtt csökkenő mértékben fedezi a kiadásokat, azaz az olló a saját bevételek és az önkormányzati támogatások nagyságrendje között mind nagyobbra nyílik. Az állami normatív támogatás aránya a költségvetési előirányzaton belül 23,7 százalék (2000) és 37,8 százalék (2001) között szóródik, az ötéves átlag 29,7 százalék, ami azt jelzi, hogy az állam a kötelezően előírt múzeumi feladatellátást – más feladatok jobb mutatóival szemben – egyharmad részben sem finanszírozza. Ha nem vesszük figyelembe az autópályák feltárással összefüggő bevételeket, melyek – külön szerződés miatt – nem tartoznak az intézmény bevételei közé, akkor megállapítható, hogy az intézményi bevétel aránya a teljes bevételi előirányzaton belül évről évre csökken, míg 2000-ben 54,5 százalékot (288 millió forintot) tett ki, addig 2004-ben már csak 28,2 százalékot (168 milliót). A bevétel ötéves átlaga (40,9 százalék) más intézményekkel összevetve nem tűnik rossznak, ugyanakkor mind annak arány-, mind pedig nominális csökkenése aggodalomra adhat okot, és jól mutatja az intézmény finanszírozási válságát.

A kiadási előirányzaton belül domináns a bér és a járulékok aránya, mely a létszámkorrekciók ellenére (öt év alatt tizenöt fős csökkenés) nominálértékben mind drasztikusabban növekszik: 2000-ben 59,3 százalék (189 millió forint), 2004-ben 66,5 százalék (336 millió), illetve erre az évre várhatóan 61 százalék (378 millió). Ugyanez a helyzet az üzemelési költségek (fűtés, világítás, egyéb közművek) vonatkozásában is, melyek aránya a teljes költségvetésen belül nagyjából stagnál (2000: 14,9 százalék, 2004: 12,5 százalék), nominálértékben mégis folyamatosan növekszik (2000-ben 47, 2004-ben 63 millió forint) annak ellenére, hogy az intézményen belül nemcsak takarékosági intézkedések, de energiaraționalizálási beruházások is történtek.

Mindezeket túl az a legszomorúbb, hogy a szakmai kiadások finanszírozása messze elmaradt a kívánatostól. Tartósan nem jutott és nem jut elegendő forrás gyűjtésre, feltárássra, feldolgozásra, publikálásra. Noha nominálértékben tapasztalható növekedés (2000-ben 19,1 százalék, 61 millió, 2004-ben 18,8 százalék, 95 millió, 2005-ben várhatóan 16,5 százalék, 102 millió), e forrás zömmel a tervezett ásatásokra fordítható, tehát az alaptevékenységek finanszírozása csak részlegesen történik meg. Ugyanez a helyzet a felhalmozási kiadások vonatkozásában is, melyek nagyságrendje – ha itt is kiemeljük az autópálya-beruházásokkal kapcsolatos ásatások vonatkozó költségelemeit – láthatóan folyamatosan csökken (míg 2001-ben a kiadások 8,8 százalékát, 31 milliót lehetett felhalmozásra fordítani, 2004-ben már csak 0,7 százalékot, 3,4 millió forintot). E csökkenés egyértelműen azt jelzi, hogy a működési kiadások növekedését egyrészt a szakmai kiadások indokolt növelésének elvonása, másrészt a felhalmozási kiadások förlélése finanszírozta, illetve finanszírozza a mai napig. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy ma még a jelenleg a megyében folyó közlekedéshálózat-fejlesztéshez kapcsolódó nagy ásatások némi mozgásteret jelentenek bizonyos feladatoknak a múzeumi költségvetést kímélő finanszírozásában, akkor nem lehetünk eléggé borúlátóak, ha rögzítjük: e munkák várható elapadása – megfelelő beavatkozás nélkül – gyors válsághelyzethez vezethet, mely az intézmény teljes gazdálkodási

és ennek következtében szakmai összeomlásához vezethet. Eddig ugyanis részben ez a feladatátcsoportosítási technika, részben pedig a megyei fenntartó folyamatos többletfinanszírozása biztosította a működés egyensúlyát. A nagy ásatások ideje viszonylagos, a megyei önkormányzat tartalékai pedig kimerültek, tovább már nem tudja és nem fogja finanszírozni azokat a többletterheket, melyeket az elmúlt években még át tudott – mert át akart! – vállalni. Hogy érthető legyen, mit jelent mindez a fenntartó szemszögéből, s világos legyen, miként változtak a megyei gazdálkodás kondíciói, talán nem árt egy rövid közbevetés.

Közbevetés: a fenntartó megyei önkormányzat gazdálkodási mozgásteré

A megyei önkormányzat gazdálkodási mutatói évről évre romlanak, az intézményfönntartási kiadások belső aránya jelentősen megnövekedett a felhalmozási kiadások rovására. A megye egyetlen érdemi saját bevétele, az illetékbevitel mindinkább a napi működés finanszírozását szolgálja, ahelyett hogy – mint a korábbi években – fejlesztéseket és felújításokat, azaz modernizációs programokat hajtánánk végre belőle. A negatív képet tovább rontja, hogy az intézményrendszer (harmincnégy intézményről van szó, jórészt oktatási, szociális és egészségügyi intézményekről) nagyobb részének állapota nem kielégítő, sok helyütt a törvényben előírt működési minimálfeltételek is hiányoznak, karbantartásra, fejlesztésre, korszerűsítésre nem jut elegendő pénz. Míg az elmúlt években a bevételek nagysága biztosította a költségvetési egyensúlyt, addig ez évben már mintegy négyszázmillió forintos fejlesztési és több mint négyszázmillió forintos működési hitel beállításával kellett terveznünk a költségvetést.

A likviditási gondok kezelése és az eladósodási folyamat megakadályozása érdekében a megyei önkormányzat egy konszolidációs programot indított el (nyolcvanöt álláshely megszüntetése és háromszázalékos költségvetési átlagzárolás a teljes intézményrendszerben), ennek ellenére még nem látszik a költségvetés egyensúlya,

vélhetően az év végéig valós működésihitel-főlvételre is szükség lesz, melynek törlesztése a következő évet terheli. A helyzetet és a kilátásokat tovább rontja, hogy a jövő évi költségvetési törvény eddig megismert számai alapján (még előtte vagyunk a költségvetési vitának, csak a beterjesztett költségvetés számai ismertek!) a teljes megyei feladatrendszer tekintetében az ideihez képest várhatóan több mint ötszázmillió forinttal kevesebb normatív támogatással számolhatunk. Ezen belül a közművelődési feladat normatív támogatása az ez évnek 91 százaléka lesz, amely huszontmillió forintos nominális csökkenést jelent a jelenlegihez képest. Ha ezt változatlan formában fogadják el, akkor ez a normatívacsökkenés drasztikus intézményi reform nélkül csődhelyzetet idézhet elő.

A várható gazdasági nehézségek elkerülése, illetve megelőzése érdekében megkezdődött a teljes megyei feladatrendszer felülvizsgálata; ágazati és intézményi szinten is komplex programok fogalmazódnak meg, melyek segítik a gazdálkodási egyensúly fönntartását anélkül, hogy a feladatellátás eredményessége és törvényessége megkérdőjeleződne. Ennek részeként újra kell szabályozni a megyei múzeumi hálózat teljes feladatellátását és intézményrendszerét is, amely várhatóan olyan beavatkozásokkal jár majd, melyeket eddig elkerülni igyekeztünk. A kényszerpálya azonban ettől kezdve nem teszi lehetővé sem a mérlegelést, sem a taktikai időhúzást: vagy lépünk, vagy veszítünk. Ettől kezdve az a cél, hogy olyan beavatkozást hajtsunk végre az intézményrendszerben (ideértve a múzeumi hálózatot is), melynek révén, ha szűkebb feladatellátási palettával is, de az alaptevékenységet és a törvényi előírásokat nem veszélyeztetve teszünk eleget fenntartói kötelezettségeinknek. Úgy kell előremenekülni, hogy szűkebb pályán a lehető legszélesebb tevékenységi kör finanszírozását tudjuk biztosítani. Ehhez természetesen definiálni kell azokat az elvárásokat és prioritásokat is, melyekre átalakítási programunkat fel kívánjuk fűzni. E tekintetben meg kell határozni a múzeumi feladatellátás várható prioritásait is.

A múzeumi hálózat újjászervezésének szempontjai

Az alapvető szempont az új működési szisztémában a törvényi kötelezettségek elsődlegessége a járulékos feladatokkal szemben. Ez csak oly módon érvényesíthető, ha az eddigieknél markánsabb és következetesebb fenntartói irányítást és ellenőrzést végzünk az éves munkaterv feladatainak és költségvetési előirányzatainak tervezése és végrehajtása kapcsán. Ennek részeként mielőbb sort kell keríteni az alapfeladatokhoz közvetlenül nem kapcsolódó tevékenységek és kiadások redukálására. Elsődlegesnek tekintjük a meglévő, de még földolgozatlan gyűjteményi egységek leltározását, a digitális nyilvántartási rendszer bevezetését. Ennek jelentősége – az anyag rendezésén túl – a párhuzamos gyűjtőmunka kiiktatása, hiszen a már begyűjtött anyagok földolgozásának elmaradása miatt számos esetben fordult elő bizonyos műtárgytípusoknál (néprajz, történelem) az indokolatlan duplikálódás.

Rövid időn belül el kell érni az intézmény költségvetésének belső aránymódosítását. Ez egyrészt a szakmai feladatokra szánt források bővülését kell hogy jelentse a személyi jellegű kiadásokkal szemben (kiadványok, restaurálás, eszközbeszerzés, digitális technológiák, kiállítások korszerűsítése, műtárgyvédelmi és -biztonsági beruházások, műtárgyvásárlás). Másrészt az intézmény saját bevételeinek növelése révén az átalakított költségvetésnek biztosítania kell a megyei önkormányzat kiegészítő támogatásának csökkentését, nem csupán belső arányaiban, de tényleges, nominális értelemben is. Ez tehát nemcsak azt jelenti, hogy a fenntartó nem fogja finanszírozni a jelenlegi intézményi struktúra objektív költségnövekedési igényeit, hanem azt is, hogy még a mostani előirányzatokhoz képest is forrásokat fog kivonni a rendszerből, olyanokat, melyek nála sem képződtek meg, hiszen nem teheti meg, hogy a működés többletköltségeit hiteltől finanszírozza. Emiatt a megyei önkormányzat várhatóan egy, a jelenleginél kisebb, csupán a törvényi kötelezettségek alapján működő múzeumi szervezetet lesz képes fenntartani, s csak abban az esetben fogja biztosítani az ennél szélesebb körű feladatellátást, ha a többletfelada-

tok finanszírozásának pénzügyi feltételeit az intézmény saját bevételeiből finanszírozni tudja. Ez kétségtelenül meg fogja kettőzni a feladatellátás strukturális hátterét: lesznek olyan alaptevékenységek, melyek a fenntartói költségvetésből finanszírozódnak, és lesznek olyan kiegészítő vagy többlettevékenységek, melyek költségeit az intézmény saját bevételei biztosítják. Mindemelllett az új finanszírozási tervezéssel képesé kell tenni az intézményt a múzeumi alaptevékenységgel összefüggő pályázatok önerejének megképzésére is. Összességében – ez a sajnálatos realitás – kisebb költségvetési előirányzattal kell biztosítani a munkavégzés feltételeit és a fenntartó törvényi kötelezettségeinek biztonságos végrehajtását.

Az eddigieknél lényegesen racionálisabb létszám-gazdálkodás bevezetésére van, illetve lesz szükség. Kiemelt feladat e tekintetben, hogy fölkészítsük az intézményt a regionális múzeumi feladatok ellátására, tehát prioritást képez az is, hogy a regionális szerepkör végrehajtását segítő tárgyi és személyi fejlesztéseknek elsőbbséget biztosítsunk akár a lokális jelentőségű tevékenységek rovására, azaz végre kell hajtani az intézmény szakmai struktúraváltását. Olyan beavatkozási utat kell választanunk, amely azokat a növekedési energiákat, melyek a hatékony és értékcentrikus múzeumi feladatellátást hosszú távon is megalapozzák, nem oltja ki.

Az átalakítás lehetséges forgatókönyvei

A múzeumi szervezet átalakításának három lehetséges modelljét tudjuk számba venni. Érdeemes röviden mindegyiket értékelni.

Az első lehetséges modell a múzeumi tevékenység visszafejlesztése, egy, csupán az alapfeladatok ellátását biztosító minimális múzeumi szervezet működtetése. E modell kétségtelen előnye, hogy maximalizálni képes a költségvetési megtakarításokat, tehát a tevékenység drasztikus visszafogása, a létszám leépítése s csupán a törvényben foglalt kötelezettségek minimális szintű ellátása – gazdaságossági tekintetben – optimális megoldást jelenthet a fenntartói költségvetési hiány kezelésére. Ugyanakkor a költségmegtá-

karitáson túl e modellnek aligha lelhető föl bármiféle más előnye, a hátrányok túlsúlya eredendően kizárja egy ilyen modell végigvitelét, nem sorolva itt ennek minden összefüggését, csupán kettőt kiemelve közülük: egyrészt egy nyilvánvalóan jól működő múzeumi hálózat és tudományos műhely soha helyre nem hozható szétverését eredményezi, másrészt a meglévő gyűjteményi anyagot egy ilyen drasztikus átalakítás egyértelműen veszélyeztetné.

Egy másik lehetséges modell a megyei és helyi múzeumi feladatok radikális szétválasztása, azaz a területi (helyi) múzeumok átadása a települési önkormányzatoknak. E feladatmegosztás tehát nem elsődlegesen gazdasági, hanem profilisztizációs megközelítésű, a megye és a település múzeumi feladatellátásának megkülönböztetésére, azaz a kötelezően ellátandó megyei feladatok és a kifejezetten lokális igényeket kielégítő szervezetek szétválasztására és elkülönítésére alapoz. A modell kétségtelen előnye, hogy az érintett települési önkormányzatok tényleges szerepet vállalhatnak a helyi múzeumi feladatok finanszírozásában, és saját maguk tartanak fenn a lokális múlt örökségét őrző, gyűjtő, feldolgozó és bemutató intézményeket. Minden bizonnyal a „gondos gazda” figyelme révén a területi (helyi) múzeumok élő, prosperáló közösségi térré, azaz a helyi közösség kulturális terének a jelenleginél integránsabb részévé válhatnak. Az átalakítással kistérségi múzeumok hálózata jöhetne létre, amelyek – ha a megyei múzeum koordináló és szakmai felügyeleti szerepe megmaradna – optimális megoldást nyújtanának a feladat eddigieknél hatékonyabb, ugyanakkor „emberközelibb” végrehajtására. A modell hátránya azonban, hogy a települések többsége nem kíván további terhet magára vállalni, hiszen gazdálkodási pozícióik semmivel sem jobbak a megyei önkormányzaténál. Mivel a közművelődési feladatellátás tekintetében a múzeumi feladat klasszikusan a megyei ellátási körbe tartozik, a települések (kistérségek) a maguk – egyébként a feladat átvállalásával a jelenlegi körülmények között nem emelkedő normatív támogatású – települési (kistérségi) közművelődési feladatellátási kötelezettségeik sorába a múzeumi tevékenységet nem értik bele. Emellett Csong-

rád megyében nincs hagyománya a múzeumi feladat lokális ellátásának, és – Hódmezővásárhely kivételével, mely ilyen irányú szándékát már megfogalmazta – hajlandóság sincs arra, hogy helyi múzeumot tartsanak fenn. Hátrány az is, hogy ha mégis megállapodás jönne létre a megyei fenntartó és a települési önkormányzatok között a múzeumi tevékenység átadására, még a megfelelő megállapodások ellenére sincs biztosíték arra, hogy a feladatellátás színvonala és a szakmai koordináció nem sérül. A feladat átadása-átvétele nyilván csakis nagyon szabatosan megfogalmazott és a végrehajtás garanciáit is beépítő megállapodással történhet meg, ennek ellenére még így sem biztos, hogy a múzeumok a jelenleginél nem lennének-e sokkal jobban kiteve a lokális politikai tér hatalmi játszmáinak, melyek akár drasztikusan is befolyásolhatják az intézményi működés minőségét és feltételeit.

Egy harmadik lehetőség az úgynevezett kombinált modell, amely az előző kettő előnyeit ötvözi: egyrészt megpróbál visszalépni a feladatellátás egészében addig a mértékig, ameddig az az alaptevékenység végrehajtásának színvonalcsökkenését nem eredményezi, másrészt megpróbál egyezsége jutni a települési önkormányzatokkal/kistérségekkel a lokális jellegű múzeumi tevékenységek részleges átadása, illetve megosztott finanszírozása tekintetében oly módon, hogy egyúttal megőrizze a megyei múzeumi struktúra értékeit és előnyeit. Ez a modell az ínséges időszakot átvészoló, fejlődőképes, de a költségvetési lehetőségek között mozgó és rugalmas új szervezet kiépítését indokolná, illetve tenné lehetővé és szükségessé. E modell kétségtelen előnye, hogy jelentős megtakarítás érhető el anélkül, hogy a szakmaiság komolyan sérülne, emellett a települési önkormányzatokkal való közös teherviselés lehetősége révén pótlólagos források juthatnának a rendszerbe, akár a teljes múzeumi tevékenység finanszírozása kapcsán (területi múzeumok működtetése), akár – kisebb szegmenset érintve – a területi múzeum által ellátott, egyértelműen lokális jellegű közművelődési feladatok költségeinek megosztása vagy a helyi jelentőségű múzeumi kiállítóhelyek átadása révén. Hátránya ugyanakkor, hogy e modell is legfeljebb csak részben lehet vonzó

a települések számára, amelyek inkább hátrítani kívánják a feladatokat, nemhogy többletfeladatot vállalnának magukra, így a megyei önkormányzat magára maradhat a struktúra átalakításával, így e modell bevezetésének költségeit – forrásbevonás hiányában – jószerével kizárólag a meglévő kapacitások korlátozásával, belső átalakításával érheti el, mely végső soron szűkítést, tehát visszalépést jelent a jelenlegi helyzethez képest. Kétségtelen az is, hogy a megyei intézményfenntartó likviditási kényszerhelyzetében elsősorban a törvényben rögzített megyei kötelezettségek megfelelő színvonalú ellátására fog koncentrálni, és ha forrásai beszűkülnek, illetve a lokális jellegű feladatok megosztásához nem találja meg a helyi partnereket, az minden bizonnyal éppen a lokális feladatellátás terén idéz elő majd markánsabb visszalépést.

A három modell háromféle, bár több szempontból is összekapcsolódó-összefonódó alternatívát jelent. A különbség talán az utak drasztikusságában fedezhető fel, a lényeg azonban mindegyiknél ugyanaz: a költségek megosztása, illetve csökkentése. Ennek indokoltsága szakmai érvekkel aligha támasztható alá, sőt bármelyik modellt is választjuk, a meglévő tevékenység mind struktúrájában, mind a feladatellátás mélységében és nyilvánvalóan minőségében is csorbulni fog, tehát a jelenlegi helyzethez képest visszalépést jelent majd. Ugyanakkor a mozgástér, melyben akár az államháztartás, akár az intézményfenntartó elhelyezkedik, nem teszi lehetővé az intézményhálózat érintetlenül hagyását. A tét és a vezérlő elv ettől kezdve csak az lehet, hogy az átalakítás (vagy ha tetszik: feladatracionalizálás) a lehető legkevesebb vérvesztéssel, a fölhalmozott tudás és érték (nemcsak tárgyi, de szellemi érték) megóvásával és lehetőség szerint egy modernizációs program végrehajtásával történjék meg. Receptek nincsenek, hiszen minden megyei intézményi hálózat helyzete egyedi és sajátos. Ugyanakkor mégis rögzíthető, hogy ha már az átalakítást végre kell hajtani, akkor el kell érni, hogy azt ne az ágazat elsorvasztásával (1. modell) és ne a megyei szervezet elemeire hullását eredményező, a szakmai kontrollt a rendszerből kivevő átalakításával (2. modell) hajtásuk végre, hanem olyan beavatkozással, amely úgy

teszi finanszírozhatóvá, de legalábbis finanszírozhatóbbá a rendszert, hogy egyúttal biztosítsa a szakmai szempontok érvényesülését is. Ez a modell meggyőződésünk szerint csakis az úgynevezett kombinált modell lehet.

Az egyetlen járható út: a kombinált modell

A modell kidolgozását mindenekelőtt alapos és a helyi körülmények föltárására támaszkodó hatásvizsgálatnak kell megelőznie. Elemezni kell, hogy a beavatkozás okoz-e visszafordíthatatlan károkat, veszélyezteti-e a megyei önkormányzat múzeumi tevékenységgel kapcsolatos törvényi kötelezettségeinek végrehajtását. Itt is rögzíteni szükséges, hogy a megyei fenntartónak, noha a múzeumi hálózat egészében kell gondolkodnia, kifejezetten törvényi kötelezettségei legoptimálisabb végrehajtását kell szem előtt tartania, és ennek megfelelően kell kidolgoznia a szervezet működésének új kereteit. A cél tehát ma már nem az, mint az elmúlt években lehetett, hogy a meglévő intézményrendszer változatlanul tartásához keressünk jogszabályi indoklásokat, hanem fordítva: hogy a jogszabályi kötelezettségek végrehajtásának igényeihez és szükségleteihez igazítsuk a lehető legracionálisabban megszervezett intézményrendszert. Számos olyan részterület van, amely a modell kimunkálásához feltétlenül szükséges, az alábbiakban ezek közül csupán néhány kérdéskörre és összefüggésre hívjuk föl a figyelmet.

Mindenekelőtt végre kell hajtani a területi múzeumok működési engedélyeinek a jogszabályok szerinti megfelelést tekintő felülvizsgálatát, e téren ugyanis számos tisztázatlan, csupán a hagyományokra, és nem a jogszabályokra alapozó feladatvállalással találkozhatunk. Mindenképpen újragondolást igényel a területi múzeumok és a központi múzeumi szervezeti irányítási viszonyrendszere. Máiig bevett gyakorlat ugyanis a területi múzeumok szakmai és gazdálkodási önállóságának elvonása. Amennyiben a helyi (kistérségi) feladatmegosztást szorgalmazza a fenntartó, ez aligha fog működni a területi múzeumok érdekeltségének hiánya esetén. Mindenképpen racionalizálni – és így optimalizálni – kell az irá-

nyítási és gazdálkodási hatásköröket, és meg kell teremteni a területi múzeumi egységek szakmai és gazdálkodási önállóságának intézményes kereteit is, azaz érdekeltté kell tenni a múzeumi szervezet tagintézményeit a helyi kapcsolatok erősítésében, a lokális forrásbevonás csatornáinak kiépítésében.

Az új modell működésének fontos eleme a profiltisztítás. Ennek részeként a megyei feladatellátásban nem alapfeladatként szereplő vagy csak optimális körülmények között önként vállalt tevékenységnek minősülő, kizárólag helyi jelentőségű kiállítóhelyeket le kell választani a rendszerről, és meg kell kísérelni az érintett települési önkormányzatok számára történő átadásukat. Amennyiben a település vállalja a fenntartás és az üzemeltetés költségeit, nyilván a szakmai felügyelet és a kiállított műtárgyak állapot-felülvizsgálata és karbantartása megállapodás alapján az érintett területi múzeum vagy a megyei múzeumi szervezet feladata lehet. Amennyiben e tekintetben megállapodás nem jön létre, mivel nem alapfeladat, számolni kell ezeknek a kiállítóhelyeknek a szelektív megőrzésével, illetve leépítésével, az ottani gyűjtemények kiállítás funkcióinak megszüntetésével. Míg ugyanis korábban az volt az alapelv, hogy minél nagyobb megyei múzeumi szervezeteket pumpáljanak föl, melyek sorra szívták magukba a pusztán helyi jelentőséggel bíró, gyakran szakmailag sem kifogástalan kiállítóhelyeket, ma már jól látható, hogy ezek profilja egyáltalán nem illeszkedik a megyei múzeumi feladatellátás rendszerébe, sőt megtartásuk akár annak működőképességét is veszélyeztetheti. Nem elsősorban vagy nemcsak finanszírozási szempontból jelentenek ezek problémát, hanem főként szakmai oldalról; nehezen megmagyarázható ugyanis, hogy egy megyei intézményfönntartónak – szűkülő finanszírozási mozgástérben – miért is kell egy lokális jellegű, a megyei feladatellátás törvényi rendszerébe nem illeszkedő tagintézményt fönntartania.

Ugyancsak a profiltisztításhoz kapcsolódik a múzeumi szakágak revíziója, a párhuzamosságok megszüntetése, a gyűjtőkör racionalizálása, bizonyos gyűjtemények szükség szerinti lezárása, mások fejlesztése, a szakembergárda ennek megfelelő átalakítása is, ami természetesen a teljes

megyei múzeumi feladatellátást érintő stratégiai döntést jelent. Számba kell venni – a rendelkezésre álló anyagi forrásokon túl – azokat a szükségleteket és elvárásokat, ugyanakkor körülményeket is, melyek ismeretében definiálni lehet és kell a 21. századi igényeknek való megfelelést biztosító intézményi szerkezetet. Ennek nyomán át kell tekinteni a megyei múzeumi feladatellátás rendszerét, meg kell határozni a hozzá rendelendő személyi szükségletet, pontosan körül kell írni a feladatellátáshoz szükséges szakmai eszközzel és infrastruktúrával, és ezzel párhuzamosan az alaptevékenységhez nem kapcsolódó kiegészítő tevékenységeket redukálni kell. Tétélesen felül kell vizsgálni a dolgozók munkaköri leírását, és ezekben a velük szemben támasztott szakmai elvárásokat és képzettségi követelményeket is pontosan és szabatosan meg kell határozni. Ezzel együtt, valamint a múzeumi tevékenységi körök racionalizálásával és a szakdolgozók feladatainak bővítésével hatékonyabb munkaerő-gazdálkodás valósítható meg az intézményben. Ennek részeként a nem állandó jellegű feladatellátást igénylő álláshelyeket meg kell szüntetni, hiszen a részfeladat más módon, például időszakos szerződéses foglalkoztatási jogviszonyban is ellátható.

Rövid időn belül sort kell keríteni a kiállítási struktúra és a nyitvatartási idő felülvizsgálatára, a látogatói igényeknek megfelelő átalakítására is. A megyei múzeumi szervezet az új fölállásában csak abban az esetben vállalkozhat lokális jellegű közművelődési feladatok ellátására (például egyes kiállítások, rendezvények stb.), szervezésére, ha ezek finanszírozására megállapodást köt az érintett települési önkormányzatokkal vagy kistérségekkel. Másik oldalról meg kell kezdeni a regionális együttműködésben ellátható, illetve ellátandó feladatok fölmérését, és kezdeményezni kell az együttműködési megállapodások megkötését a regionális feladatellátásra.

Az intézményi gazdálkodás tekintetében a legfontosabb változás az eddig bevett módon alkalmazott bázisfinanszírozással szemben (az előző évi bázis+infláció) helyett a feladatfinanszírozásra történő áttérés, amely nemcsak az eddigieknél szisztematikusabb költségelemzés nyomán történő költségvetési tervezést jelent, hanem egy jóval

markánsabb fönntartói igényartikuláció megfogalmazódását is. A fenntartó ugyanis ettől fogva akként kívánja átláthatóbbá tenni a múzeumi feladatellátást, hogy a lehetséges és elvégzendő feladatok vonatkozásában – megfelelő szakmai egyeztetést követően – maga kívánja meghatározni a tárgyévet érintő feladat-végrehajtás ütemezését, továbbá az ellátandó (illetve megfinanszírozott) feladatok körét. Még ha úgy tűnhet is, hogy e lépés révén csorbul az intézményi autonómia, valójában ez mégsem ezt jelenti, hiszen a fenntartó nem érdekelt abban, hogy szakmailag korlátozza intézményét. Abban ugyanakkor érdekelt, hogy olyan tevékenységek folyjanak az intézményben, melyek megvalósíthatósága egyfelől anyagilag biztosítható, másfelől (és egyúttal) számon is kérhető. Ily módon természetes úton kialakul majd egy új költségvetési tervezési és finanszírozási metodika, melyben az intézmény nem az előirányzatok elrejtésében lesz érdekelt, hanem a feladatellátás bővítésében, és a fenntartó sem azt fogja látni, hogy az intézmény megpróbálja kijátszani őt, hiszen tudja, hogy szükséges és indokolt programokhoz biztosítja a költségvetési forrásokat. Ugyanakkor ezzel érdekeltté is teszi az intézményt saját bevételei bővítésében, hiszen e többletbevételek felhasználása révén olyan feladatok végrehajtását is finanszírozhatja, amelyek az eredeti költségvetési megállapodásnak nem részei. Az újfajta – nyilvánvalóan a kényszerpályához alkalmazkodó – költségvetési tervezés kétségtelenül új játékszabályokat kíván, de megfelelő, a kölcsönös bizalmon és tolerancián alapuló kooperáció bizonyosan elviselhető mozgásteret nyújt intézménynek és fenntartónak egyaránt.

Ha a Csongrád megyei múzeumi szervezet életében megvalósul ez a fenti modernizációs vagy racionalizációs program, akkor a jelenlegi intézménystruktúra jelentősen átalakul majd. A szervezet központja továbbra is a szegedi Móra Ferenc Múzeum lesz, amely ellátja a megyei múzeumi feladatokat, a hatósági kötelezettségeket (felügyelet, műtárgyvédelem) éppúgy, mint azokat a logisztikai, pénzügyi, gazdálkodási, lebonyolítói és szakmai koordinációs feladatokat is, melyek a hálózat működtetéséhez szükségesek, emellett teljes múzeumi intézményi vertikumot

működtet (régészet, történettudomány, néprajz, képzőművészet, természettudomány, irodalomtörténet, numizmatika, restaurátori tevékenység). Két helyi kiállítóhely (Kass-galéria, Varga Mátyás-émlékház) rendszerben tartása nem indokolt, ezek átadása a települési önkormányzat számára tárgyalásokat igényel, és megfontolás tárgyává tehető a Fekete-házi történeti gyűjtemény városi kezelésbe adása is, tekintettel arra, hogy a gyűjtemény döntően a helyi örökség megőrzését, feldolgozását és bemutatását szolgálja. A Tornyai János Múzeum és kiállítóhelyei bizonyosan kikerülnek a megyei múzeumi szervezetből, mivel Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata hivatalosan is kezdeményezte a területi múzeumi feladatok átvételét. A város lépéseket tett önálló területi múzeum alapítására, így sem a feladat, sem a gyűjtemények, sem pedig a feladatellátást szolgáló ingatlanok átadásának vélhetően nem lesz akadálya. Természetesen a feladatátadásra csak megfelelő egyeztetések és megállapodások megszületését követően, az érintett felügyeleti szervek jóváhagyásának birtokában kerülhet sor. A megállapodás rögzíteni fogja egyrészt a megyei szervezet és az önkormányzati fenntartású területi múzeum közötti kapcsolatok formáit, másrészt mindazon garanciális elemeket, amelyek biztosítják a gyűjtemények megőrzésének, karbantartásának és gyarapításának, valamint az ehhez szükséges, megfelelő szakképzettségű személyi állomány meglétének garanciáit is.

A szentesi Koszta József Múzeum közeljövőben átadandó új működési terével (a volt megyeháza épülete) és felújított kiállításával a megyei múzeumi hálózat fontos eleme marad. Tevékenységi köre a helytörténet, a régészet és a néprajz területére terjed ki, melyek művelésére nemcsak megfelelő személyi állomány, de elegendő raktári kapacitás is rendelkezésre áll majd. Ugyanakkor a múzeum kötelékébe két helyi kiállítóhely (Péter-Pál-ház, Friedrich-fényírda) is tartozik, melyek működtetése a megyei múzeumi szervezet részéről nem indokolt, ezek települési hatáskörbe adásáról, illetve a település bevonásáról a működtetésbe egyeztetést kell kezdeni. Hasonlóképpen egyeztetés szükséges a vármegeháza új múzeumi és levéltári alaptevékenység-

gét kiszolgáló épületrészen túli közművelődési terek hasznosításáról és fönntartásáról is.

A megyei múzeumi szervezet legkisebb eleme, a csongrádi Tari János Múzeum a területi múzeumi követelményeknek nem felel meg. Ugyanakkor szerepe és kihatása – elsősorban az ott folyó néprajzi gyűjtő- és kutatómunka révén – túlterjed a települési határokon, ezért a megyei szervezeti keretek között való megtartása indokolt. Egyes feladatok tekintetében (raktározás, restaurálás, logisztikai kiszolgálás) azonban erősíteni kell a kapcsolatot a Csongrádtól tíz kilométerre található szentesi múzeummal, emellett el kell érni, hogy a települési önkormányzat – főként a lokális közművelődési tevékenységek finanszírozásában – az eddigieknél lényegesen nagyobb szerepet vállaljon.

A makói József Attila Múzeum sajátos helyzetből adódóan egy egységes területen található maga a múzeum, és mellette egy skanzen és az Espersit-ház irodalmi kiállítóhely. Ennek a komplex múzeumi egységnek a szétválasztása nem indokolt, különösen amiatt nem, mert az objektum teljes infrastrukturális rendszere összefügg, ennél gazdaságosabban az objektumok szétválasztása esetén sem oldható meg az üzemeltetés és a működtetés. A feladat itt a települési önkormányzattal való megegyezés a közművelődési, illetve lokális jellegű tevékenységek közös finanszírozásáról, valamint a múzeum meglehetősen gyér raktári kapacitásának bővítéséről. Szakmai feladat a múzeum jó ideje elavult állandó történeti kiállításának mielőbbi felújítása.

Az átalakítás és a biztonságos múzeumi feladatellátás feltételei

Ahhoz, hogy fenntartó és intézmény egyaránt úgy érezhesse, hogy az átalakítás zökkenőmentesen, a szakmai szempontok érvényesülése mellett, a lehető legkisebb véráldozatok árán következik be, bizonyos föltételek megléte szükséges és indokolt. Végezetül ezekről is szeretnék néhány szót ejteni.

Alapvető kritérium a múzeumi rendszerre vonatkozó, a jelenleginél sokkal alaposabb és átgondoltabb jogszabályi háttér megteremtése.

Éppúgy a fenntartó érdeke, mint az intézményé is a megyei múzeumi feladatok eddigieknél szabatosabb meghatározása, a helyi jelentőségű múzeumi tevékenységekkel kapcsolatosan a települési önkormányzatok fenntartói feladatainak és lehetőségeinek rögzítése, azaz a múzeumi tevékenységek tételes profiltisztítása, továbbá a feladatellátás módjának, feltételeinek és finanszírozási követelményeinek jogi szabályozása. Meg kell határozni a múzeumi tevékenység intézménytípusokra lebontott tárgyi és személyi követelményeit, jogszabályban kell rögzíteni a múzeumi tevékenység ellátásához és működtetéséhez szükséges tárgyi és személyi minimálföltételeket, továbbá definiálni és szabályozni kell azokat a normákat is, melyek a működéshez kapcsolódnak.

Ezzel párhuzamosan minden elemében át kell alakítani a jelenlegi kaotikus finanszírozási struktúrát, melyben nemcsak az intézmények, de az intézményfenntartók számára is megjelennek a biztonságos működést lehetővé tevő garanciaelemek. Elengedhetetlen, hogy a mostani összekutyult, a szakfeladatok tényleges normáit nem részletező, tehát a feladatok közötti határt elkenő, végső soron az intézményfenntartókat ellehetetlenítő „megyei és fővárosi közművelődési és közgyűjteményi” normatívával szemben egy tételes szakmai normatíva kerüljön bevezetésre, amely egy átlátható elvárási és finanszírozási rendszert indukálna. Természetesen a normatív támogatásnak biztosítania kell a jogszabályban rögzített feladatellátáshoz kapcsolódó alaptevékenységek teljes körű finanszírozását azzal, hogy a fenntartónak az alaptevékenységeken túli feladatok és a szükséges fejlesztések végrehajtásának finanszírozási feltételeit kell megteremtene. Mindemellett célszerű lenne nevesíteni és bevezetni egy települési közgyűjteményi normatívát is a helyi jelentőségű múzeumi egységek – természetesen csakis megfelelő szakmai paraméterek meghatározása és betartása esetén megvalósuló – fenntartásához, ezzel a települési önkormányzatokat érdekeltté lehetne tenni a megyei múzeumi szervezet profiltisztításában, azaz nemcsak szakmai, de finanszírozási oldalról is elkülöníthetővé válnának a megyei és a települési (kistérségi) múzeumi feladatok.

Szükség lenne a regionális feladatellátás feltételrendszerének és normatív támogatási igényeinek mielőbbi jogszabályi rendezésére is annak érdekében, hogy az ezzel összefüggő, illetve az e körbe bevonható és bevonandó tevékenységi körök új kapcsolódási pontjai mielőbb meghatározhatók váljanak.

Célszerű lenne bővíteni a múzeumi tevékenységekhez kapcsolódó beruházások pályázatait. A kiállítások felújítását vagy a műtárgyvásárlást és a régészeti feltárasokat segítő pályázatok mellett fontos lenne, ha elnyerhető források állnának rendelkezésre például a digitális technológiák alkalmazásának elősegítésére, így többek között a meglévő állományi leltárak digitalizálására, a műtárgyak és dokumentumok digitális leltárainak elkészítésére (nemcsak a tárgyi eszközöket, de a földolgozás folyamatát – bérköltés – is célszerű lenne ilyen alapról finanszírozni!). Hasonlóképpen speciális programok indítása lenne indokolt a rossz állapotú raktárak kiváltására vagy olyan restaurátorműhelyek kialakítására, melyek a szükséges, de nem mindennapos feladatellátáshoz kapcsolódó tevékenységek végrehajtását biztosítanák. Természetesen ez utóbbi programok címzettjeinek szelekciójával már el lehet indulni a regionális feladatellátás előkészítésének útján úgy, hogy az ne vagy ne csak a meglévő decentralizált (megyei) feladatok elvonását jelentse, hanem olyan speciális többletet hozzon a rendszerbe, amely eddig hiányzott, mert lokális, de akár megyei szintű megvalósítása nem volt rentábilis. Ezekkel az óhatatlan viszszalépésekkel szemben lényeges minőségjavulás is indukálódhatna a rendszerben.

Végezetül meg kell nyerni a múzeumoknak ott-hont adó településeket az együttműködés ügyének. Akár a teljes feladat átvállalására kerül sor részükről, akár a feladatfinanszírozás megosztására, mindenképpen szükséges föltétel a megyei múzeumi hálózat szakmai irányító, felügyeleti és ellenőrző szerepének megőrzése. Optimális esetben bármilyen szintű elmozdulás probléma-és zavarmentes együttműködést eredményezhet, különösen akkor, ha a helyi jelentőségű közművelődési feladatok működtetésének és finanszírozásának játékszabályaiban konszenzus alakul ki. Amennyiben a települések kötött normatív

vát kaphatnak a helyi jelentőségű múzeumi tevékenység ellátására – a szükséges megyei kontroll megőrzése mellett –, bizonyára megőrizhető lesz az a múzeumi hálózati rendszer, amely az elmúlt évtizedekben igen eredményesen működött.

Konklúzió helyett

Végső soron nem más a cél, mint a meglévő értékek átmentése egy olyan mozgástér körülményei közé, amelyben kevesebb forrás mellett kell biztosítani a feladatellátást, illetve annak tárgyi és személyi feltételeit. Ahhoz, hogy ebben a helyzetben akár a fenntartó, akár az intézmény úgy érezze, hogy ellen tudott állni annak a nyomáskényszernek, amely a szűkülő források, valamint a mind költségesebb és finanszírozhatatlanabbá váló feladatellátás közötti ellentmondásból fakadt, szoros, az eddigieknél sokkalta szorosabb együttműködésre van szükség. Ma már láthatóan nem elegendő a tiltakozás és a szembeszegülés az intézmények részéről, mert a fenntartók likviditási szorítottságukban azt bizonyosan nem fogják tudni tolerálni, ezért ma a közös lépés kényszerének, azaz a fenntartók és az intézmények összehangolt előremenekülésének ideje érkezett el. Ha az intézmények, a megyei múzeumi szervezetek és a szakma nem készül föl arra, hogy meghatározzák az új mozgástérhez alkalmazkodó stratégiájukat, valamint ha nem kínálják föl együttműködési készségüket és döntési alternatíváikat fenntartóiknak, akkor ezt a stratégiát mások fogják kidolgozni helyettük, adott esetben úgy, hogy az nem esik majd egybe a szakmai érdekekkel. Ez esetben kármentés helyett károkozáshoz asszisztálnak intézmények és fenntartók egyaránt, miként adódtak erre példák, lehetett ilyenekről hallani a megyei múzeumigazgatók októberi békéscsabai konferenciáján is.

Az a gondolkodásmód, amelyet a Csongrád megyei múzeumi szervezet kényszerű átszervezésének előkészületei kapcsán megfogalmaztunk, egy lehetséges s talán követendő megoldási alternatívát kínálhat mások számára is, ha nem is a megoldás konkrétumában, de a kérdés megkö-

zelítésében mindenképpen. S noha talán célszerű lenne konklúzióként a következetességet, az átgondoltságot, a rendszerszerűséget és az értékelvű megközelítést hangsúlyoznunk, egyáltalán nem biztos, hogy minden főntartó hasonlóképpen fog gondolkodni, különösen nem akkor, ha nem kapnak a feladatracionálizálási kényszerhelyzetükben követhető megoldási javaslatokat. Ezért fontos, hogy az elmozdulás, az előremenekülés stratégiájának kidolgozása ne csak a fenntartók feladata és felelőssége legyen, hanem az intézményekben dolgozóké is. Ha vannak olyan, akár miénktől eltérő megoldási alternatívák is, melyek fölkínálhatók a főntartók számára a várhatóan vagy már bekövetkezett, vagy hamarosan bekövetkező átalakítási/rationálizálási helyzetek kezelésére, azokat mielőbb közzé kell tenni, és minél gyorsabban meg kell kezdeni a javaslatokról szóló egyeztetéseket. Ennek eredményeként ugyanis minden bizonnyal előnyösebb megoldások érhetők el, mint a spontán, kizárólag a likviditási gondok mielőbbi kezelésére szolgáló, adott esetben igen drasztikus megoldásokhoz vezető s az ágazati specialitásokra nem figyelő intézményfőntartói beavatkozások révén. A fenntartók ugyanis – mennyire lehetséges – igyekeznek elodáznai az intézményrendszer átalakításával, esetleges leépítésével járó döntéseiket, mert a közhiedelemmel ellentétben nem érdekeltek abban, hogy szűkítse feladataikat és intézményeiket. Éppen emiatt, azaz az elodázó magatartás miatt születnek rendre valóban drasztikus döntések, mert amikor a fenntartók hirtelen és sokszor fölkészületlenül szembesülnek a beavatkozás kényszerhelyzetével, akkor – mivel nincs átgondolt és folyamatosan végigvitt átalakítási stratégiájuk – a döntéseik is hirtelen, nem egy esetben megalapozatlanul és átgondolatlanul, csupán a pillanatnyi tűzoltás kényszerében születnek meg.

A cél pedig nem lenne, nem lehet más, mint az értékek megőrzése. Mert mi más is lehetne igazabb feladata egy múzeumnak? Csak itt most nem műtárgyokról, nemcsak a múlt darabjainak megővéséről és továbbörökítéséről van szó, hanem a múzeumi rendszer és a múzeumi szakma jövőjéről is. És a tét máshol sem kisebb, mint nálunk, Csongrád megyében. El kell tehát gon-

dolkodnia mindenkinek, számba kell vennie a lehetséges alternatívákat és forgatókönyveket, amelyek nemcsak a túlélést, hanem a működőképességet is biztosítják, és alkalmassá teszik a szakmát arra, hogy az intézmények jövőjét érintő döntésekbe a fenntartók partnerként vonhassák be őket. Ki kell dolgoznia a szakmának azt a programot, amely kellő muníciót ad ahhoz, hogy a múzeumok jövőképét mások helyett – a fenntartók partnereként és még időben – saját maga írhasa meg.

FORCED DECISIONS – THE POSSIBLE DIRECTIONS AND CONCLUSIONS OF RESTRUCTURING THE COUNTY-LEVEL MUSEUM ORGANISATION IN CSONGRÁD COUNTY

ATTILA MAROSVÁRI

The system of Hungarian museums was based on county-level organisations between the 1960s until the end of the 80s, but nowadays this network is dying due to the severe financial conditions and the transition in public administration shifting from county-level towards local and regional decision-making and implementation. As the majority of Hungarian collections is maintained by the county-level governments and belongs to county-level museum networks, these tendencies badly affect the whole Hungarian museum community. Subsidies allocated for public educational and cultural purposes have been decreasing as other tasks like health care or schooling are considered more prioritised and in most cases only the legally prescribed tasks are resolved and even those at reduced standards. By now changes have become inevitable but the problem is that the institutions involved are left to their own devices, based on their ideas without any help so these reforms might lead to negative consequences. The dilemma is whether to operate institutions with an unchanged content and most probably end up bankrupt or try to adapt to the hardships by making the most of resources, making economical, efficient and easy-to-follow decisions. The example of the Csongrád county museum organisation might help in

raising awareness and giving ideas for similar cases. The museum organisation in Csongrád County was established in 1962 and since then it has been operating collections in a wide range of fields, with properly trained staff. General trends can be felt there, too but fortunately substantial investments have been made to sustain key functions, e.g. a new storage facility has been built in Szeged, reconstructions have been carried out and some of the permanent exhibitions have been renewed from the Alfa Programme funds. Expenses are less and less covered by state normative funds and their own income and within expenses more and more money is spent on operational costs, and the museum functions like collecting excavations, procession and publication are underfinanced. To prevent economic crisis the task-setting system is being revised, new, complex programmes are being defined in order to maintain financial equilibrium without risking professional and legal standards. County-level museum organisations can be restructured only if legally prescribed obligations are prioritised over auxiliary tasks, cutting personnel costs in favour of performing professional tasks, rationalising staffing, prioritising developments which go towards performing regional tasks, thus restructuring the whole operation. Naturally, the potential for increasing their own income and discovering other additional resources has to be increased. There are three possible models to carry out these changes. One is to minimise activities, so saving more, but it would sooner or later lead to a disaster for the museums. The second model is to separate local and county-level tasks, handing over local museums to local governments, most of which, however, are reluctant to take over this burden as their economic conditions are not any better. The third model seems to be the best, that is, it is a combination of the first two models, keeping the balance between performing fundamental tasks at desirable standards and involving local authorities in maintenance and operation. Modernisation is inevitable in any case. The final aim is certainly to preserve values of the museum network and the whole museum community, and not only to survive but also to improve.

Megismerni, megismertetni a múltat, szebbé, harmonikusabbá tenni a jelent, felkészülten, hittel vállalni a jövőt!

Hódmezővásárhely megyei jogú város újonnan alapított múzeumi szervezetének lehetőségei

Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata önálló muzeális intézmény alapításáról döntött, melynek alapját első ütemben a már korábban tulajdonában és kezelésében álló Árpád utcai Tájház, a Holocaust Múzeum, az Alföldi Galéria épületében található Képtár, valamint az eddig a Móra Ferenc Múzeum, Csongrád Megyei Önkormányzat Múzeuma által működtetett és megállapodás keretében intézményünk gondozásába kerülő Csúcsi Fazekasház, Kopáncsi Tanyamúzeum, valamint a Papi-féle szélmalom kiállítóhelyek, illetve a hozzájuk tartozó műtárgyak képezik.

Az önkormányzat további tárgyalásokat folytat az Alföldi Galéria és a Tornyai János Múzeum átvételéről is.

Ahhoz, hogy az új muzeális intézmény ténylegesen is átvehesse a kiállítóhelyek üzemeltetését, az illetékes minisztérium jóváhagyására van szükség. A minisztériumi engedélyek megadása szoros szakmai feltételekhez kötött: a kulturális javak szakszerű megőrzése, a műtárgyvédelem, valamint a kutathatóság tárgyi és személyi feltételeinek biztosítása.

A felsoroltakban még nem esett szó a múzeum közösségi és tudományos funkcióiról, melyeket Klebersberg Kunó kultuszminiszter és Czákó Elemér közoktatási államtitkár nyolcvanegy évvel ezelőtt, a kecskeméti múzeum avatásakor ekként fogalmazott meg: „[...] a modern múzeum nemcsak a tudomány felszentelt műhelye,

hanem demokratikus intézménynek is kell lennie, amely megkönnyíti a tanulást. [...] teljes mértékben be fogja tölteni hivatását: amellett, hogy laboratóriumot szolgáltat a tudományos kutatók céljára egyben didaktikus demokratikus intézmény lesz, amely csak javára fog válni Kátanya József városa kulturális fejlődésének...” (Klebersberg Kunó); valamint: „Hiszem, hogy a kecskeméti múzeum vezetősége [...] úgy fogja ezt az anyagot felhasználni, hogy nem csak mutat, szórakoztat, gyönyörködtet, hanem tanít és oktat is vele.” (Czákó Elemér.) E két neves kultúrpolitikus olyan időben avatott múzeumot, és fogalmazta meg egy új múzeum feladatait, amikor a gazdaság állapota nem számított az ország fő erejének. A vázolt feladatok ma is jogosan várhatóak el egy mezőváros múzeumi intézményétől.

Az újonnan alakuló muzeális hálózat előtt álló legfontosabb gyakorlati feladatok összefoglalása

A kulturális örökség megismerése, megőrzése és védelme alapvető gazdasági és kulturális érdek minden, önmagára és környezetére igényes közösség számára. Annak, aki ma múzeumot alapít - ismervé tárgyi és szellemi örökségünk védelmének, valamint jelenünk tudományos és kulturális életének elkényeztetettnék nem nevezhe-

tő állapotát –, egyértelmű, hogy erős hittel és elhivatottsággal kell rendelkeznie.

Egy újonnan felépülő múzeum szervezőinek a hit és az elhivatottság mellett számos gyakorlati, szakmai elvárásnak kell megfelelnie.

Műtárgyvédelem, gyűjtés, feldolgozás

Egy múzeum esetében alapvető feladat az őrzött műtárgyak állagának, állapotának megőrzése, a gyűjteményfejlesztés alapelveinek kidolgozása.

a) A *műtárgyvédelem* területén kiemelendő a szakágak szerint tagolt gyűjteményeknek az egyes tárgycsoportok szerinti, megfelelő, biztonságos tárolása, raktározása, a gyűjtemények időszakos és szükség szerinti állagellenőrzése, restaurálása, kiállításra való előkészítése és végül, de nem utolsósorban a pontos, könnyen visszakereshető nyilvántartás vezetése, amely lehetővé teszi a műtárgy intézményen belüli és kívüli mozgásának követését, műtárgynapló vezetését.

b) Az *állománybővítés, gyarapodás* tekintetében minden múzeum a működési engedélyében rögzített gyűjtőterülettel rendelkezik. A gyűjteménygyarapodás során az első és legfontosabb teendő az irányelvek rögzítése. Gyűjtéskor törekedni kell a tárgyra vonatkozó információk legteljesebb összegyűjtésére és rögzítésére. A tárgy múzeumba érkezésekor először *karanténba* (előkészítő) helyezendő; csupán fertőtlenítés és előzetes restaurálás után helyezhető a gyűjteményraktárba. Ezzel párhuzamosan gondoskodni kell a tárgy szakszerű *nyilvántartásba* (tárgyleltárkönyv) vételéről, gyűjteménybe sorolásáról, kutathatóságra való előkészítéséről.

c) A *feldolgozás* területén a műtárgyak – biztonságuk megteremtését követően – a szakmai, tudományos *feldolgozás* révén töltik be információs küldetésüket. Az egyes szakterületek muzeológusainak feladata a szakmai csoportosítás, osztályozás; az adott tárgyról, tárgycsoportról a releváns információk rendszerezése, tudományos feldolgozása, publikálása.

Közönségkapcsolatok

Bármely kulturális intézmény, közgyűjtemény alapvető kulturális feladatát csakis akkor láthatja el, ha szellemi hidat képez múlt, jelen és jövő, valamint tárgy és társadalom között. A társadalom és a tárgy között a közvetlen kapcsolat a tárlaton, kiállításokon valósulhat meg.

a) A *tárgyak, gyűjtemények bemutatása*, közönséggel való megismertetése többféle módon valósítható meg. Ennek egyik legkézenfekvőbb formája *bemutató- és látványraktárak*, valamint *raktártárlatok* rendezése. A tematikus kiállítások és az ezt meghaladó, komplex, több szakágat magukban foglaló *szituációs tárlatok* esetén a látogató maga is részesévé válhat a megjelenített élethelyzeteknek. A mai számítógépes felszereltség mellett lehetőség van arra, hogy a múzeum képviselte értékekkel – a gyűjteményekkel, a tárlatokkal, azok háttér-információival – a világháló révén otthonokból, más intézményekből, iskolákból *virtuális kiállításokon* is ismerkedhessenek.

A kiállítások mellett szükség van olyan bemutatók szervezésére is, amelyekben a résztvevők megismerkedhetnek mindazon kulturális, társadalmi, szakmai háttérrel, melynek révén egyik vagy másik tárgy, esemény életre kel – gondolok itt mesterségbemutatókra, játszóházakra és hasonló, a muzeális gyűjtemények nyújtotta lehetőségekre.

Ahhoz, hogy a település közönsége aktívan megélhesse múltját, harmonikusan, aktívan, tevékenyen vehessen részt a mindennapok kultúrájának alakításában, az érdeklődők számára bevezetendő a lakossági *örökségkártya*, amely azonfelül, hogy összekapcsolja a tulajdonosokat és az intézményeket, számos kedvezményre is jogosít.

b) A muzeális intézményeknek az *oktatás, nevelés* szintén kiemelt és elvárt feladata, így általánosan ismert a *csoportos tárlatvezetés*. Az egyes kiállítások a közvetlen oktatásban is fontos szerepet kaphatnak, erre szolgálnak a *múzeumi tanórák*, melyek során a hallgatók, a diákok közvetlen közelből tapasztalhatják meg a tanultakat. Egy-egy helyi muzeális gyűjtemény tárgyi és dokumentációs alapokat szolgáltat a helyi- és ha-

gyományismeret-oktatás kidolgozására. A tanórákon túlmenően lehetőséget kínál a múzeum tematikus *gyermekfoglalkozásokra*, helytörténeti *vetélkedők* megszervezésére is.

c) *Civil és intézményi kapcsolatok*. A múzeumok fontos feladata a települések életében a *civil kulturális szervezetekkel való szoros együttműködés*, programjaikhoz a szakmai háttér biztosítása oly módon, hogy az intézmény többi funkciója ne sérüljön. A közgyűjtemény a helyi szervezetek kulturális programjainak is megfelelő helyszíne lehet, egyben *kezdeményező szerep* hárul az intézményre a helyi kulturális élet szervezésében is.

d) *Kooperáció vállalkozásokkal, gazdálkodószervezetekkel*. Egy település gazdasági és kulturális élete ideális esetben szimbiózisszerű kapcsolatban áll egymással; különösen igaz ez kisebb helységek életében. A hosszú távra alapozó, igényes gazdasági egységek számára fontos, ha valamely termék bevezetésekor nem csupán a gazdasági környezetről, hanem a célközönség helyi gyökerei által alakított fogékonyságáról is képet kaphatnak. Az egyes települések társadalmi, gazdasági örökséggel is rendelkeznek. A múzeum e tekintetben rendkívüli segítséget nyújthat a gazdálkodóegységek üzleti tervének kialakításában is. Mind több termelővállalat számára fontos a *céhtörténet*, a múlt, az elődök tisztelete. A közgyűjtemény – együttműködve a vállalatokkal – szakmai háttérrel szolgáltathat *termék- és témaspecifikus kiállítások* szervezésében.

A helyi vállalkozások számára fontos presztízst jelenthet, ha nevükkel, kultúra iránti elkötelezettségükkel *mecénásként* is találkozhatnak. A múzeumnak olyan ajánlatokat kell kidolgoznia a gazdasági élet szereplői számára, amelyben pontos feladatokra, műtárgy, műtárgycsoport javára kér támogatást; cserében jelképesen a támogató *gyámsága* alá helyezi azt, megfelelő szinten megjelenítve a patrónust.

Fontos a kultúra támogatását felvállalók körében a kölcsönösségen alapuló kapcsolatháló kiépítése. E tekintetben a közgyűjtemény saját programjai alkalmával is megjeleníti támogatói körét.

e) *Médiakapcsolatok*. Ahhoz, hogy egy kulturális intézmény megfelelő szinten állandó kommunikációs kapcsolatban állhasson az általa szol-

gált közönséggel, lényeges, hogy tárgyilagos és folyamatos *köteték* alakulhasson ki a *helyi és regionális médiával*. A rendezvények alkalmával *sajtótájékoztatók* révén kell biztosítani az intézmény nyitottságát, az állandó tájékoztatást.

f) *Turizmus és városmarketing*. A muzeális intézményre aktív szerep hárul a térség *turisztikai kínálatának kialakításában* is. Fontos olyan, a térség határain túllépő vonzókörrel bíró rendezvények, programok kidolgozása, amelyen a helyi érdeklődők és a vendég látogatók együtt vehetnek részt.

Hódmezővásárhely jelenlegi és további, potenciális muzeális kiállítóhelyeinek területi eloszlása lehetőséget kínál olyan *kulturális útvonal* kialakítására, amelyen az egyes stációk a térség életének, múltjának más és más területét elevenítik fel, aktívan bevonva a fogékony látogatót a cselekményekbe. El kell készíteni és a lehető leg szélesebb körben hozzáférhetővé kell tenni a település *kulturális vonzókörzetének térképét* és programnaptárát, és be kell kapcsolni a régió és az ország átfogó programkínálatába.

Szakmai és tudományos kapcsolatok

A múzeumoknak, közgyűjteményeknek aktívan részt kell vállalniuk a település tudományos életében is. Adottságaik arra kötelezik őket, hogy bekapcsolódjanak környezetük tudományos programjaiba, állományukat megfelelő garanciák mellett megnyissák a kutatók előtt. A kutatóktól elvárják, hogy tudományos eredményeiket széles szakmai körökben ellenőrizzék, elérhetővé tegyék. Így érthető, hogy az újonnan alakuló muzeális intézményeknek arra kell törekedniük, hogy minél hamarabb bekapcsolódhassanak a szűkebb és tágabb régió szakmai közéletébe. Ezen kapcsolatrendszer garantálhatja, hogy az általa képviselt értékeket, eredményeket széles körben megismerjék, valamint a helyi közönség is tágabb kontextusba helyezhesse ismereteit.

a) *Együttműködés egyetemi és tudományos intézményekkel*. A múzeumok – a terület múltját, jelenét, kulturális örökségét felölölő gyűjteményeik révén – sok tudományág számára értékes

forrásokkal rendelkeznek. Ez feljogosítja őket arra, hogy a térség *tudományos programjaiba* aktívan bekapcsolódjanak, egyes kutatási témákban vezető szerepet vállaljanak. Ennek alapfeltétele, hogy az egyes tudományágak elismert szakembereit nyerjék meg az intézmény számára.

A múzeumnak mint tudományos intézménynek feladata, hogy az általa koordinált kutatások eredményeit szakmai *tanácskozások, konferenciák* alkalmával tárja a szakmai közélet elé. Amennyiben a térségen túlnyúló eredményei vannak, úgy köteles azt országos, sőt nemzetközi tanácskozásokon, kiadványokban is közzétenni. A tudományos munka feltételeinek biztosítása érdekében meg kell ragadni a különböző pályázati lehetőségeket is.

A közgyűjteménynek mint kutatási bázisnak aktív *együttműködésben* kell állnia a szakirányú *felsőoktatási intézményekkel*, részt vállalva a hallgatók szakmai gyakorlatának biztosításában, továbbá a szakdolgozati, tudományos témák koordinálásában is. Meggyőződésem, hogy a múzeumok és a felsőoktatási intézmények ez irányú összefogása úgy a jövő szakembereinek felkészítése, mint a közgyűjtemény szemléletalkító kötelessége tekintetében eredményes lehet.

b) *Kapcsolat regionális és országos társintézményekkel.* Ahhoz, hogy a helyi közgyűjtemények a lakosság kulturális elvárásainak eleget tehesenek, valamint hogy lokális értékeiket elhelyezhessék az egyetemes kultúra palettáján, lehetőséget kell teremteniük változatos *vendégkiállítások*, programok fogadására is. Ugyanezen okoknál fogva saját értékeiknek minél szélesebb körű bemutatása szintén feladatuk. Mindez érdemben csak kölcsönös bizalmon alapuló, széles intézményi, szakmai kapcsolatok révén érhető el.

c) *Nemzetközi kapcsolatrendszer.* Minden település életében fontos, hogy a lehető legtágabb körben ismertté és elismertté válhasson; értékeit összemérhesse mások értékeivel, hogy távolabbi kultúrkörökkel, más kultúrákkal megismerkedhessen. Egyre nagyobb jelentőséggel bír a határon átnyúló, korrekt tájékozódás és tájékoztatás. E tekintetben a múzeumokra fontos *kultúr diplomáciai* feladat is hárul; ezen intézményeknek meg kell ragadniuk minden lehetőséget a szűkebb és tágabb, nemzetközi szakmai kapcsola-

tok kialakítására. Természetes, hogy könnyebb az első lépéseket – a *testvérvárosi* rendezvényekhez kapcsolódva – az érintett települések *társintézményei* felé megtenni.

Ahhoz, hogy az intézmény nemzetközi kapcsolatai kiépülhessenek, a kulturális rendezvények fogadási és kínálati oldalán egyaránt meg kell teremteni a minden tekintetben igényes és korrekt feltételeket. Szoros köteléket kell kialakítani az eurorégió szakmai, művészeti és kulturális intézményeivel; törekedni kell a *közös kutatási, kulturális programok* kidolgozására. Meg kell vizsgálni, melyek a település azon adottságai, amelyekre nemzetközi rendezvények építhetők, és ezen területeken kezdeményezni kell országos, sőt nemzetközi seregszemlék, kiállítások, vásárok megszervezését; egyben a hasonló rendezvényeken is meg kell jelenni.

Az alakuló múzeumi hálózat kiállítóhelyei és lehetőségei

Népi építészeti és mesterségtörténeti kiállítóhelyek

Az egykoron 80 000 hektárnyi területen gazdálkodó Hódmezővásárhely mezőváros lakosságának mintegy negyven százaléka élt külterületen, és az ország egyik legnagyobb tanyavilággal rendelkező településének számított. Lakossága kettős életet élt, azaz a külterületi tanyán kívül sok gazdának belterületi, mezővárosi háza is volt, vagy később vásárolt ilyet, ahová öregségére beköltözött. Bár a hivatalok, a nagyobb szolgáltatási központok, a vásárok, a pénzüzetek a belterületen álltak, a külterületeken is kiépültek azok a gazdasági, kisipari szolgáltatások, amelyek a tanyavilágban élők ellátását biztosították. Így természetes, hogy Hódmezővásárhely népéletének, történetének, múltjának bemutatására egymástól viszonylag nagy távolságra elhelyezkedő, eredeti helyszíneken – *in situ* – került sor. A kiválasztott helyszínek a bel- és külterületi gazdálkodásnak (*Kopáncsi Tanyamúzeum, Árpád utcai Tájház*), valamint két fontos iparágak, azaz a tálasmesterségnek és a külterületi szélmolnárságnak (*Csúcsi Fazekasház*

és *Papi-féle szélmalom*) állítanak emléket. Ezen kiállítóhelyek története és lehetőségei különbözőek.

Kopáncsi Tanyamúzeum

A várostól hét kilométerre található, középparaszti tanya a külterületi gazdálkodásnak állít emléket. Az állattartás és a földművelés jellemző épületei egyaránt megtalálhatók. A nagy árvíz után épült tanyaegyüttes kiválasztásánál nem az egyedisége, hanem épp a kort idéző reprezentativitása volt a meghatározó. A tornácos, nyeregterős lakóépület hármastagolású: egymásba nyíló szoba, konyha és a tornácról nyíló kamra. A kamionos kemencével és rakott takaréktűzhellyel felszerelt épület berendezése megfelel a kor átlagának. Múzeumi, műtárgyvédelmi szempontból az épületek állaga még megfelelő, de hamarosan időszakos karbantartást kell végezni rajtuk. A kiállított tárgyak nagy része a belső nedvesség következtében általános állagmegóvási munkálatokra szorul.

A jövőben a Kopáncsi Tanyamúzeum területén oly módon kell felújítani a kiállításokat, hogy udvara és környéke alkalmassá váljon iskoláskorú gyerekek számára nyári időszakban a tanyasi életmódot bemutató táborok fogadására is. A város közönsége számára szintén vonzó, különösen a mezőgazdasági idénymunkákhoz kapcsolódó programokat célszerű szervezni (például határáldás, aratóünnep, kukoricafosztó stb.). Ugyancsak elképzelhetők itt az SZTE MFK-val közös rendezvények is. Úgy érzem, mindezek olyan adottságai a kiállítóhelynek, amelyek egyértelműen hozzájárulnak további ismertségének, valamint a település életébe való integrálódásának elősegítéséhez. A későbbiekben tárgyalásokat kell kezdeményezni az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlék-hely vezetőségével az oda elszállított széldaráló visszatelepítéséről.

A Papi-féle molnárporta és szélmalom - mint kiemelt malomtechnika-történeti emlékünk - bemutatása

E műemlékegyüttes a város határában egykoron dolgozó szélmolnároknak állít emléket. A Dél-Alföldön a városok peremén és a tanyavilágban

még a 19. században is a száraz- és szélmalomok százai működtek; a Tisza és a Maros e szakaszán hajómalomok sokasodtak.

Abban az időben a szélmalomok a dél-alföldi táj meghatározó elemeivé váltak. Hódmezővásárhelyen 1863-ban ötven, 1906-ban huszonhárom, 1968-ban öt szélmalom létezett. Sajnos mára e tekintetben csak nagyon kevés tárgyi emlékünk maradt bemutatható állapotban. Ami ránk maradt, az is szórványos, és többnyire múzeumi raktárak mélyén rejtőzködik.

A fentiek függvényében érthető meg, mily különös érték, hogy Hódmezővásárhelyen, az Erzsébeti út mentén, a várostól tíz kilométer távolságra máig fennmaradt egy felülhajtós, magyar típusú, tornyos szélmalom és a hozzá tartozó molnárporta, házzal és melléképületekkel együtt.

E malmot 1856-ban Csánki Bálint építette. Az 1880-as években készült második katonai felmérés térképszelvényén az Erzsébeti úti iskolával szemben Csánki-szélmalom néven említik. A hozzá tartozó földterülettel és molnárlakkal együtt 1891-ben már a Papi család birtokában találjuk. Az új tulajdonos családtagjai az 1940-es évek elejéig működtették. Az utolsó időben már csak átlatok számára darált.

Az Országos Műemléki Felügyelőség 701/1962. számú határozatával műemlék jellegű népi műemlékké nyilvánította. Különös jelentősége, hogy közel teljes a molnárporta a szélmalommal, a molnárházzal és a gabonással. A felügyelőség 1976. évi anyagi segítségével a molnárportát ki-sajátították, majd a műemlékegyüttes kezelésével a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumot bízták meg, amely még a megszerzés évében ki-javíttatta a malom zsindelezett tetőszerkezetét és az elavult faelemeket.

A szélmalom belső berendezése közel teljes egészében jó állapotban maradt ránk. Legutoljára a millicentenáriumi évében, a kulturális örökségvédelmi program keretében pályázaton elnyert támogatásból személyesen magam végeztem el a restaurálási és állagmegóvási munkálatokat. Ezt követően az akkori Műemlékvédelmi Hivatal műemlék-helyreállító csoportja végrehajtotta a vitorlák pótlását, a molnárház kijavítását. Sajnos a vitorlák pótlása szakszerűtlen módon történt.

Elképzeléseink szerint e molnárporta megfelelő helyszíneként szolgálhat egy regionális, hagyományos malomtörténeti kiállítás és bemutató központ kialakítására.

Ezen a helyszínen a vásárhelyi tanyavilág jellegzetes kismesterségeit bemutató nyári foglalkozásokat, tanórákat, táborokat kívánok szervezni. Itt a gyakorlatban is megismerkedhetnek a programokra ellátogatók a gabonának az őrléstől a kenyérig vezető útjával. A gabonaőrlés fáradságos folyamatát kézimalmokkal kívánom bemutatni, a nyert lisztből pedig a molnárház kemencéjében süllhet cipó vagy pogácsa.

Csúcsi Fazekasház

A régészeti feltárások, leletek azt bizonyítják, hogy a településen a keramika közel egyidős az ember megtelepülésével. Így természetes, hogy a nagy mennyiségben előforduló, jó minőségű agyag birtokában Vásárhelyen a népi fazekasság messze földön híressé vált. A 19. századra a városban volt olyan év, hogy négyszáz mester és legényeik családja élt e mesterségből, ezzel az ország egyik legfontosabb fazekasközpontjának számított. Az itt készült edények nem csupán az egész Alföldön terjedtek el, de ismertté váltak a Dunántúl, Erdély és a Felvidék vásárain is. Bár a fazekastermékek teljes skáláját készítették a városban, mégis tálaikról váltak a leghíresebbé. Az adottságokat kihasználva Vásárhelyen a 20. század elején a gyáripari termelés is beindult. A gyártás fellendülésével párhuzamosan sorvadt el a népi fazekasság.

Vékony Sándor tálasmester mintegy fél évszázadig – élete utolsó felében a népművészet mestereként – dolgozott Rákóczi utcai műhelyében. Halála után e házban állítottak emléket a csúcsi tálásoknak. A műhellyel egybeépült lakóház berendezése és felszerelése a 20. század első feléből való, és egy működő tálasműhely látványát idézi. A kiállított tárgyak és az épület állapota megfelelő, azonban az időszakos állagmegóvási munkálatok itt is esedékessé váltak.

A kiállítás felújítását célszerű oly módon elvégezni, hogy egyben lehetőség nyíljon mesterségbemutatók, fazekas-kézműves foglalkozások tartására is. Elképzeléseim szerint úgy az iskoláskorú,

mint a fazekasmesterség iránt érdeklődő felnőtt korosztály, a civil szervezetek tagjai számára is megnyerő, aktív foglalkozások fórumává kell válnia e kiállítóhelynek. Úgy látom, hogy kellően előkészített programokkal el lehet érni, hogy Vékony Sándor tálasmester egykori otthona a városrész kulturális centrumává váljon.

Árpád utcai Tájház

Hódmezővásárhely, a 19–20. században nagy beltelkekkel tagolt mezőváros életét idézi fel a 18. században a Hód-tó partján épült, tágas gazdaporta. A két lakóépületből, gabonásból, istállókból, ólaktól álló épületegyüttes tágas udvart zár közre. A műemlékké nyilvánított épületek berendezése 19. századi, paraszti életformát idéz. A jó karban tartott parasztporta jelenleg népi tájházként működik, mintegy oázist képezve a többemeletes panelházak között.

Meggyőződésem, hogy nem használunk ki minden lehetőséget, amely jó fekvéséből – abból, hogy a városközpontban, az árvízvédelmi fal közvetlen szomszédságában található – következne. Ezen teleknek ugyanis a hagyományok, a népi élet, a népművészetek, a népszokások iránt fogékony hódmezővásárhelyiek agorájává kell válnia.

E portán viszonylag könnyűszerrel valódi népművészeti és kézműves-alkotóházat lehet és kell létrehozni, ahol a város iskoláiban tanulók közvetlenül ismerkedhetnek meg a kézművesszakták fortélyaival, s ahol emellett táncházakat, népzenei találkozókat, különböző folklórrendezvényeket, népművészeti seregszemléket is tarthatunk.

Egyben itt érdemes körvonalazni azon lehetőségeket is, melyeket az *árvízvédelmi fal* – *Árpád utca* – *Nagy Imre utca* – *Oldalkosár utca* határolta szabad, zöld terület kínál a többemeletes panelházak tövében. A közeljövőben további népi épületegyüttesek, műhelyek átgondolt idetelepítésével egy *népi mesterségtörténeti skanzen* épülhetne fel itt; végre méltó helyet kaphatna többek között a *Perényi János-féle*, jobb sorsra érdemes *kocsigyűjtemény* is. Az épületegyüttesek megfelelő megválasztásával lehetőség nyílhatna az egykori híres, hódmezővásárhelyi vásá-

rokat megidéző, népi vásártér kialakítására. Meggyőződésem, hogy olyan létesítménnyel gazdagodna a város, amely folyamatosan hagyományápoló seregszemlék helyszíne lehetne. Egyben meg lehet teremteni ily módon egy olyan „pajtaszínházat”, amely néptáncalálkozók, de nyári népszínmű-bemutatók, bohózatok számára is lehetőséget nyújthatna. Télen, karácsonyi vásárok idején autentikus keretek között, önmagában garanciát és rangot jelenthetne eladónak és vevőnek egyaránt.

Meggyőződésem, hogy amint Óbudán ugyancsak a tömbházrengetegbe beékelődött Építészeti Múzeum és a szomszédságában lévő kis templom által körbezárt tér a környékbeli kedvenc helyévé vált, Prága belvárosában az Aranyművesek utcája keresett kuriózum, úgy egy átgondoltan felépített és étellel megtöltött falumúzeum a város szívében hamarosan a helyiek kedvelt kulturális központjává válhat. Nemzetközi tapasztalataim birtokában mondhatom, hogy az ilyen jellegű létesítmények turisztikai vonzerőként is jelentősek.

Eltűnt falvak nyomában - régészeti emlékhelyek

Az egykoron aprófalvakkal sűrűn tagolt, vásárhelyi határt ma csupán tanyák tarkítják, de tudnunk kell azt, hogy alig van olyan határrésze a városnak, amely ne rejtene értékes, izgalmas régészeti leleteket.

Talán elég e helyen felhívni a figyelmet a *gorza-cukormajori lakódomb* európai mércével is unikális lelőhelyére, ahol a „[...] a Tisza és mellékfolyói mentén egy, a Mezopotámia-, Anatólia-, Égei- és Földközi-tenger mellékén, valamint a Balkán területén honos kultúrkör legfőbb jellemzőivel rokon, annak legészakibb megjelenési formája, a *Tiszai kultúra* népe élt...”. A szerencsésebb helyzetben lévő, hasonló lelőhelyeken (például az Anatóliában fekvő Catal-hüyükben) napjainkban nemzetközi összefogással zajlanak a feltárások, a szakma és az érdeklődő közönség híres zarándokhelyei. Megérdemelné e lelőhely, hogy egy régészeti bemutató- és emlékhelyet hozzunk itt létre, ez - mivel a terület önkormányzati tulajdonban van, s egyúttal kiemelkedő védettséget élvez - vi-

szonylag csekély anyagi ráfordítással megvalósítható.

A neolitikorból egy időbeli ugrással juthatunk el a Vásárhelyhez egykor legközelebb eső mezővároshoz, *Csomorkányhoz*. Az Árpád-kori településből mára csupán egykor tekintélyes méretű templomának maradványai láthatók. Ez a hely hivatott arra, hogy népünk e tájon való megjelenését reprezentáló kiállító- és oktatóhelyként szolgálja a környék népét. Mindenképpen indokolt, hogy tanulmányaikkal az Árpád-korhoz érkező diákok felkeressék.

Az eddigiekben a két legfontosabb lelőhelyet emeltem ki, de számos további, értékes lelőhely is figyelemre méltó (mint például a *Gorza-Szakálhát*), amelyek mind megérdemlik, hogy legalább egy pihenő kialakításával és történetük kihelyezésével felhívjuk rájuk az arra járók figyelmét.

Amennyiben térképre vetítjük ezen emlékhelyeket, egy kerékpáros emlékvonalat is kialakíthatunk, bekapcsolva azt az *országos kulturális útvonalak* hálózatába.

Régészeti emlékhelyeinket könnyen kiegészíthetjük egy, valamely emlékhely közelében létesítendő, *kísérleti régészeti bemutatóparkkal*, ahol hiteles dokumentumok alapján lehetne felépíteni és bemutatni a táj településkultúráját.

Itt kell megjegyezni, hogy az ilyen jellegű programokhoz, a fenntartáshoz az Örökségvédelmi Hivataltól pályázati úton jelentős pénzügyi támogatás nyerhető.

A mezőváros és polgársága

A néprajzi, régészeti jellegű programoktól jutotunk el a mai belvárosban található és a polgári kultúrát, a történelmi múltat bemutató helyszínekhez.

Holocaust Múzeum

Ez a hely az emlékezés helyszíne, amely örök mentőként utasít el mindenféle emberi túlkapást, és fájó példájával figyelmeztet a toleranciára. Úgy érzem, hogy a vidéki Magyarországon egyedülálló létesítménynek a holokauszt borzalmai-

nak bemutatásán túl van egy másik fontos hivatása is: bemutatni azt a kultúrát, amelyet a zsidóság képviselt e vidék, de bátran mondhatom, a tágabb régió életében. Mondom mindezt azért, mert a fővároson kívül nem találni olyan intézményt, amely a zsidó polgárság mindennapjait, kulturális értékrendjét, tárgyi és szellemi kultúráját gyűjtené, dokumentálná és bemutatná.

Középtávon meg kell keresni annak lehetőségét, hogy az e téren összegyűjtendő anyagból egy újabb állandó kiállítás nyithassa meg kapuit. Addig is a gyarapodó gyűjteményt kisebb időszaki kiállításokon kell a közönséggel megismertetni. Múzeumi tapasztalataim meggyőztek arról, hogy a tárlókban vizontlátott tárgyak elgondolkoztatják a látogatót, és arra készítetik, hogy az otthonában található emlékek egyikét-másikat felajánlja a múzeum számára; de a tárgyak dokumentálásában is nagy segítséget nyújthat a közönség. Meggyőződésem, hogy rövid időn belül megtehetőek annak feltételei, hogy e tekintetben regionális gyűjtőkörrel is felruházott intézményként kaphassunk múzeumi jogosultságot.

Képtár

Hódmezővásárhely neve örökre összeforrt a képzőművészettel. Rendkívül változatos táji adottságai, a hely szelleme mindig is vonzották a szép iránt érzékeny, önmagát és e tájat művészeti eszközökkel megmutatni vágyó és tudó művészeket. Így természetes, hogy a város legjelentősebb múzeumi gyűjteménye épp e területen alakult ki. A Képtár pillanatnyilag néhány időszaki kiállítóteremből, valamint a művészek ajándékként vagy vásárlásként a város tulajdonában álló művekből áll.

A jelen keretek közt nem kerülhetjük meg a célt, hogy Hódmezővásárhely képzőművészeti múzeumi állományáról együtt gondolkozzunk. Itt mindenképpen számolnunk kell a húsz évvel ezelőtt megnyílt Alföldi Galériával, melynek avatómeghívóján ez áll: „Alig van még egy magyar város, amelynek olyan gazdag lenne képzőművészeti hagyománya, és olyan élénk mai művészeti élete, mint Hódmezővásárhely.”

A feladatok és a keretek már a megnyitáskor megfogalmazódtak, egyúttal máig időszerűek, azaz az

Alföldi Galéria épületét, az egykori Ó-iskolát teljes egészében a képzőművészetnek kell szentelni. Miután a postától visszakapja az intézmény az általa használt helyiségeket, az emeleten 1945-tel lezárt tárlatot folytatni kell. Be kell rendezni a kortárs művészeket bemutató, állandó kiállítást. A jelenlegi Képtár termeit pedig időszaki, képzőművészeti kiállításokra kívánom fenntartani.

A galéria telkén, a mostani raktárépület helyén mihamarabb meg kell vizsgálni egy új szárny megépítésének lehetőségét is. Ezen új épületszárny funkciója többes: először is itt lehetne megoldani a restaurátorműhelyek, a múzeumi gyűjtemények szakszerű elhelyezését részben zárt, de nagyobb-részt látogatható raktárkiállítások formájában. Ugyanezen épületben kialakítandó, időszaki kiállítási termekben lehet elhelyezni a későbbiekben az *Őszi tárlat* anyagát is. Ugyanitt tudományos tanácskozások számára megfelelő előadóterem is helyet kaphat, melyet időközben oktatóteremként is lehetne használni. Ez az összetett funkció több szempontból előnyös az intézmény számára:

- biztosítaná a múzeumi törvényben előírt, szakszerű raktározás feltételeit;
- könnyedén biztosítható a műtárgyak védelme;
- központi elhelyezése révén minimalizálná a műtárgyszállítás szükséges útvonalát a kiállítások és a raktár között, ez a műtárgy állapotvédelmét, egyben a szállítási költségek minimalizálását is eredményezné;
- egységes, áttekinthető otthont biztosítana a képzőművészeti gyűjteménynek.

Az időszaki kiállítások sorában mindenképpen nyitni szeretnék: a Kárpát-medence olyan nívós alkotóműhelyeit kívánom kölcsönösségi alapon meghívni, mint a zentai, az újvidéki, a szabadkai, a gyergyószárhegyi, a kézdivásárhelyi, a marosvásárhelyi, a székelyudvarhelyi, a temesvári és a nagybányai. Az így megszülető személyes kapcsolatok révén a város képzőművészei számára további lehetőségeket is kínálhatunk. Az időszaki kiállítások esetében a művészeteket tágabban értelmezve fényképészeti, agyagművesség, de építészeti tárlatokat is tervezek.

Emlékpont

Ismeretes, hogy e hely státusa még nem dőlt el teljesen, épp ezért vázolólok rá vonatkozó elképzeléseimet. A létesítmény az alapítói szándék szerint hivatott bemutatni a város és térségünk legújabb kori történelmének fordulatait, közösségi és emberi sorsokban megtestesülő tragédiáit.

Valós igényen alapul a létrehozó azon célja, hogy – az iskolai oktatás kereteit kiegészítve – legyen egy intézmény, ahol a közelmúlt történelmével dokumentumok, tárgyak, élettörténetek bemutatásán keresztül ismerkedhetnek meg a fiatalok. Ezt szolgálná ez az intézmény. Helyesen ismerte fel a város vezetése, hogy egy olyan létesítmény alapjait fektetheti le, amely hazánkban a fővároson kívül még sehol sem valósult meg.

Számba véve a múzeumok tradicionális feladatait, azt láthatjuk, hogy az oktatás, a dokumentálás, valamint a tudományos feldolgozás és bemutatás mind beletartoznak a múzeumi teendők sorába. Elképzeléseim szerint ez a létesítmény lehetne az új intézmény egyik tudományos műhelye is. Mivel – amint azt már bemutattam – regionális, sőt euroregionális tekintetben is unikális, ezért feltétlenül érdemesnek tartom a regionális múzeumi státus megszerzését.

Ezen létesítményben kaphatna helyet egy területi kitekintésű dokumentációs bázis, amely a tárgyi emlékeken túl kiadványokat, kéziratokat, hang- és képdokumentumokat gyűjthetne, tárolhatna; tudományos tevékenységi körében pedig vezető és kezdeményező szerepet kell betöltenie szakterületén.

Összesítve: amennyiben színvonalas és elismert tevékenységet kifejtő munkatársakat lehet megnyerni számára, úgy érzem, hogy a tudományos és az oktatási feladatokba való aktív bekapcsolódásával lehetőség nyílhat szakmai pályázatokra is, ami a pénzügyi fedezeten túl az egész intézmény rangját is növeli.

Időszaki kiállítások

Alapelvem, hogy olyan időszaki kiállításokat kell Hódmezővásárhelyen bemutatni, amelyek a város legtöbb polgárát megmozgatják. Természetes módon kell megjelennie, hogy az új intéz-

mény nem csupán egy múzeum, hanem Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Múzeuma, amelytől bármely polgára jogosan várja el a tájékozódást, útbaigazítást és azt, hogy fogódzót kapjon bármely helytörténeti, néprajzi, népelele, művészeti kérdése kapcsán. Szeretném elérni, hogy beszédtema legyen a városban, mely kiállítás hol és mikor nyílik.

A meghívott kiállítások tekintetében is – a közönség érdeklődését szem előtt tartva – olyan témákat kívánok láttatni, amelyekre igény van. Tudom, minden múzeum rejtett vágya, hogy nagy, országos vagy nemzetközi kitekintésű tárlatokkal lephesse meg közönségét; ennek érdekében mindenképpen törekedni kell olyan, a legmagasabb biztonsági követelményeknek is megfelelő kiállítóhelyek kialakítására, amelyek igazi kuriózumok bemutatásának is biztosítékai lehetnek. Féltem őrzött terv, hogy egykor Hódmezővásárhely közönsége is láthasson egy, a mintegy másfél ezer darabból álló, szikáncsi éremleletből álló kiállítást.

A múzeum mint napjaink épített és kulturális örökségének védője, számon tartója

A kulturális örökség védelméről szóló törvény a kulturális és épített örökség birtoklói számára előírja a megfelelő karbantartás, megőrzés és működtetés kötelezettségét. Jogszabályok teszik kötelezővé a városrendezési tervek részeként az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítését. Ugyancsak jogszabály kötelezi az önkormányzatokat arra, hogy nyilvántartásba vegyék helyi örökségvédelemre érdemes építészeti értékeiket. Úgy érzem, hogy egy muzeális intézménynek feladata és egyben kötelezettsége ebben a fenntartó önkormányzat segítségére lenni.

E tekintetben kezdeményezem a város épített örökségének a helyi viszonyok figyelembevételével való kataszterizálását; azért teszem ezt, mert az örökségvédelemmel hivatalból foglalkozók időnként csak későn reagálnak olyan értékekre, amelyek helyi viszonylatban valóban fontosak lehetnek, és vallom azt, hogy az épített értékek fölismerésének, számbavételének mindig

meg kell előznie a bontócsákányokat. Másfelől azért is teszem ezt, mert az építészeti értékek föltárása a város közelmúltbeli életének, működésének és kapcsolattrendszerének megismeréséhez ugyancsak hozzásegít.

Ma még nincsenek sokan, akik értékként vennék számba a mezővárosra jellemző pallérekitektúra városképet alkotó elemeit, azonban meghatározó szakmai vélemények alapján Vásárhely egyedülálló e tekintetben.

Úgy érzem, hogy a múzeum keretei között ez irányban végzendő tevékenység a fenntartó és az intézmény együttes céljait egyaránt szolgálja.

A múzeum mint tudományos intézmény

Hódmezővásárhely számos olyan kutatási témát kínál, amely nem csupán lokális, de tágabb összehasonlításra is érdemes. Ilyen lehet például a tanyai gazdálkodás és napjaink kihívásai, tájjellegű és tájidegen fajták az állattenyésztésben, a közelmúlt történelmi eseményei az Alföldön, migráció és kultúraáramlás, a lakható város, a mezővárosi kert, az ártéri gazdálkodás, a kerámia útja a korongtól az üzemi felhasználásig stb.

Mindez csupán példaként szolgál arra, hogy mily széles lehetőségek kínálóznak a múzeumok számára a tudományos feldolgozás terén. Természetes, hogy bizonyos tárgyról, tárgyegyüttesről vagy forráscsoportról az tudja a legtöbbet, aki azal folyamatos kapcsolatban van, és az is elemi tudományos érdeke, hogy a helyben lévő értékeket publikációi révén megismertesse a tágabb szakmai közvéleménnyel is.

Érthető, hogy e tekintetben a szaktudományok, valamint a közvetlen múzeumi gyűjtés és feldolgozás területén egyformán jól boldoguló tudományos munkatársakat kell az intézmény számára megnyerni.

Műtárgyvédelem

E tekintetben meg kell teremteni a műtárgyak megfelelő raktározásának, állagmegóvásának feltételeit. Ehhez szükség van egy elkülönítő- és fertőtlenítőhelyiségre, ahol a beérkezett tárgya-

kat megtisztítják mindenféle esetleges fertőzéstől, és csak ezután helyezik gyűjteménybe. Ennek érdekében mindenképpen meg kell vizsgálni, hogy hol hozható létre egy, az előírásoknak mindenben megfelelő, központi raktár. A raktárakat megfelelő, átlátható polcrendszerrel kell ellátni, figyelve arra, hogy a különböző anyagú műtárgyak különböző védőborítóban helyezhetők el. Amennyiben az önkormányzati ingatlanok között van erre alkalmas épület, úgy ott kell kialakítani; ha nincs, akkor a korábban már említett új épületben kell gondolkodni. Ennek helyszíne a galéria telkén lehetne.

Összegzés

Ezek az alapelvek egy olyan intézmény fölállításának lehetőségét vetítik előre, amely a városban, a városért van, amelyet minden helyi polgár magáénak tekint, és ahová büszkén viszi el vendégeit is. Az alakuló múzeum részt kíván vállalni olyan nagy tömegeket megmozgató rendezvényekben, mint például nemzetközi tudományos konferenciák, Kárpát-medencei keramikusszimposium és -vásár, regionális képzőművészeti találkozó, testvérvárosok múzeumainak találkozója és eszmecsereje, turisztikai folklórprogramok, tavaszi állattenyésztési napok, őszi vásárhelyi napok, gasztronómiai fesztiválok stb.

Első olvasatra természetes, hogy e program ambiciózusnak tűnhet; azonban ahhoz, hogy el lehessen ismertetni úgy a város közönségével, mint tudományos és szakmai körökben, szükséges, hogy fölkészült gárdával és jól megalapozott, újszerű programokkal lépjünk színre, mert ezek nagy részéhez ily módon az országos és euroregionális pályázati alapokból jelentős pénzügyi támogatásokra számíthatunk. Tehát ezen intézmény a fenntartótól kapott pénzügyi forrásokon túl pályázatokon nyert pénzekre is számít.

A státusok kialakításánál ugyancsak figyelembe kívánja venni a Munkaügyi Központ által kiírt és kiírandó, munkahelyteremtő, valamint közhasznú támogatásokat. Ezenfelül számottevő szponzori és PR-támogatási forrásokat is igyekszik elnyerni a városban és a régióban érdekelt gazdasági társaságoktól oly módon, hogy számukra

célzott programokat alakít ki, és megteremtve a tutori rendszert, a jelentős támogatókat az intézmény rendezvényein is népszerűsíti. Ugyancsak létre kívánja hozni a műtárgy- vagy gyűjteményrész-támogatók (örökbe fogadók) körét. Ennek alap elképzelése, hogy jól célzott, személyre szabott műtárgyak eszmei tulajdonának föl-kínálásával intézményeket, prominens személyiségeket keres meg, és az általuk a műtárgy javára föl-kínált összegeket annak karbantartására és védelmére fordítja. A tutor nevét bevezetik a műtárgyat kísérő nyilvántartásokba, és kiállításoknál, kiadványoknál a műtárgy mellett föl-tüntetik, ami hosszú távon a támogató általános presztízsét is növeli.

Meggyőződésem, hogy a 21. század Európájában csak az új, egyedi színek megjelenítésével teremthetünk érdeklődésre jogosan számot tartó kulturális intézményt; ennek hiányában pedig vajmi kevés értelme van egy újabb múzeum létrehozásának. Önmagunk megismerése és vállalása csak környezetünk ismeretében teljesezhet ki, és másokat is csak ennek birtokában vagyunk képesek tisztelettel elfogadni. Ezt szolgálja a fenti program, amely ugyan konkrétan egyetlen település, Hódmezővásárhely lehetőségeiből indul ki, alapelvei azonban általános érvényűek. Maradandót az alkothat, aki oly módon vállalja föl a klasszikus múzeumi feladatokat, hogy közben a legmodernebb eszközöket, lehetőségeket vonja a kultúra és egyben a társadalmi és gazdasági háttér megteremtésének szolgálatába.

THE POTENTIALS OF THE MUSEUM ORGANISATION RECENTLY FOUNDED BY THE MUNICIPALITY OF HÓDMEZŐVÁSÁRHELY

GÁBOR DÁNIEL OZSVÁTH

The local government of Hódmezővásárhely decided to establish a separate, independent museum organisation which is partly based on its former museum units and further collections and sites will be incorporated. The licence to maintain these museums will be granted only if the organisation meets the strictest professional requirements in terms of storage, conserva-

tion and accessibility for research. The most important tasks of the museum organisation to be considered are to ensure conservation and preservation of the objects, to acquire new material, to prepare and record them, to systematise and optimise documentation, to analyse information and to provide access to the collections for the public, to set up educational programmes, to interact with visitors, other organisations, sponsors, the media and to integrate into the touristic programme of the city. The exhibitions of the museum organisation include sites which represent the double life of former inhabitants who were farming outside the city and were closely tied to the inner life of the city. Both scenes are well represented in their original sites and forms as well as those trades that made the region famous, e.g. pottery or the windmills which left sites which are industrial monuments now and their fame reaches beyond the region. There are a few spaces in town which provide excellent opportunities for the establishment of cultural or artistic forums, workshops, meeting places for the public, which is not without predecessors in Europe. The city is also famous for its archaeological sites, e.g. that of the Tisza civilisation, and the whole past of the region, what is more, the whole country can be followed, especially if there is a memorial site where all this can be shown. More recent periods of history can be studied at the Holocaust Museum which is the only one of its kind outside Budapest, or the Art Gallery representing works that were inspired by created in the region. The Memorial Point is dedicated to the contemporary period by showing documents, objects and life stories for the younger generations. All the collections bear opportunities and potential for the future, together with the necessary maintenance, improvements etc. which are the normal tasks of museums. Temporary exhibitions, workshops, academic activities would also lead toward the foundation of an academic and cultural centre which is a renowned protector and holder of our cultural heritage.

Az Alfától a kiállításig

Gondolatok egy múzeumtámogatási program kapcsán

Az alábbi sorok írója nem muzeológus, ezért a muzeológia területén laikusnak számít. Történészként adatott meg számára az a lehetőség, hogy egy szakértői testület tagja legyen, és az Alfa-program múzeumi pályázatainak szakmai véleményezésében részt vehessen. Az örömmel vállalt feladat során azonban hamar kiderült, hogy e több tudományágat és önálló szakterületet át-fogó testület számára megszabott feladat sokkal bonyolultabb és több annál, mintsem hogy egy szakterület szemszögéből való megközelítéssel elintézhethetnék. A pályázatok áttanulmányozása során nemcsak saját szakterületünk alapvető szempontjait kellett szem előtt tartanunk, hanem olyan elemi kérdésekkel is foglalkoznunk kellett, mint a múzeumok alapvető feladata, helye és szerepe a modern világban, a kiállításrendezések új útjai és lehetőségei, raktározási problémák és műtárgyvédelem, „felhasználóbarát múzeum”, látványraktár, múzeumpedagógia, múzeumi foglalkoztatók és foglalkozások, interaktivitás és kiállítástervezés stb., eljutva egészen a múzeumi boltok, kávézók turisztikai és közösségi funkciójáig. Mind-mind olyan probléma, amellyel a modern muzeológiának nap mint nap szembe kell néznie, ki kell alakítania elméleti állásfoglalását, és meg kell teremtenie azokat a módszertani kereteket, amelyek a hétköznapi gyakorlat számára adnak hathatós támogatást.

A jelen dolgozat szeretne elkerülni minden olyan látszatot, hogy a muzeológiához nem értve, de mégis annak tanácsot adva beleszóljon egy önálló tudományág és szakterület életébe. Csak arra vállalkozhat, hogy az Alfa-program pályázatainak áttanulmányozása során szerzett tapasztalatokat, legyenek azok negatívak vagy pozitívak, megosz-

sa, közvétegye, és ezzel esetleg olyan diskurzust indítson el volt és leendő pályázók, múzeumi szakemberek között, amely hozzásegíthet a jövőbeni pályázatok pontosabb kiírásához, alaposabb kidolgozásához és végeredményben minél több sikeres kiállítás, múzeumi program megrendezéséhez.

Az Alfa-program bevallott célja új állandó kiállítások megtervezésének és felépítésének a támogatása. Esetünkben az új több mindent is jelent. Lehet régi, jól bevált kiállítások felújítása, esetleg modern eszközökkel, a megváltozott igényekhez alkalmazkodó, friss szemléletű átalakítása. Lehet eddig még nem létező, teljesen új kiállítás felépítése. Lehet régóta raktárban őrzött múzeumi anyag vagy frissen feltárt, beszerzett műtárgyak méltó bemutatása. Lehet egy múzeum vagy kisebb közösség, város, régió hagyományait, kulturális múltját, történeti identitását meghatározó személy, esemény köré kialakított tematika. Lehet a múzeum környezetét meghatározó társadalmi, gazdasági vagy ökológiai viszonyok regionális vagy szélesebb, nagyobb távlatokat átfogó megjelenítése. És természetesen sok minden más, ami időben és térben, valós vagy szellemi utazással egy múzeum számára bejárható és bemutatható.

Új kiállítások létrehozása nem képzelhető el a múzeumok alaptevékenysége, a gyűjtemények gyarapítása és a tudományos feldolgozás nélkül. A tudományos munka értelme az adott szakterület - legyen az néprajz, művészettörténet, régészet vagy bármi más - eredményeinek gyarapításán túl éppen az, hogy bemutathatóvá teszi a gyűjteményt, a szakmai körökön túl a nagyközönség számára is befogadható értelmezések-

kel szolgál. A tudományos eredmények, legyen szó természet-, társadalomtudományokról vagy művészetekről, talán sehol másutt nem kapják meg azt a nyilvánosságot, mint egy igényesen megtervezett kiállításon. A múzeumban folyó tudományos munka nemcsak a magas szakmai színvonal fenntartását szolgálja, hanem az állandó megújulási képességet is biztosítja. A szakmai kapcsolatok a tudomány új területeit, kérdésfelvetéseit és módszereit közvetítik a múzeumok számára. A múzeum pedig az a műhely, ahol mindezt a látogatók számára is értelmezhető és befogadható élménnyé alakítják.

A *kiállítási forgatókönyv* a pályázat legfontosabb része. Ez olyan magától értetődő megállapítás, hogy talán le se kellett volna írni. De olyan értelemben már nem haszontalan a forgatókönyvekkel való foglalkozás, ha azokat összevetjük a pályázatok egyéb mellékleteivel, célkitűzéseivel. A pályázatok minden esetben összetett, jó esetben egymáshoz kapcsolódó, egymásból eredő célokat kívánnak megvalósítani: múzeumpedagógiai foglalkozások lehetőségét megteremteni, múzeumi boltokat, kávézókat kialakítani, közösségi tereket létrehozni, kulturális programokat befogadni, javítani a múzeum infrastruktúráján, raktározási és állományvédelmi gondokat orvosolni, sőt új beruházásként kutató és konferencia-központokat, vendéglakásokat (!) építeni. Mindezt eredendően egy múzeummodernizációs, kiállításfejlesztést támogató program keretében.

Az Alfa-program esetében egy pályázatba foglalt célkitűzés értelmét és minőségét is meghatározza az, hogy milyen szálakkal kötődik a tervezett kiállításhoz. Lehet bármilyen kidolgozott, megtervezett egy múzeumi foglalkozás pedagógiai terve, ha a megvalósítandó kiállítással nincs semmi kapcsolata, akkor az a pályázat koherenciáját gyengíti. Hasonlóképpen a kialakításra váró múzeumi bolt vagy a múzeum falai közé invitált rendezvények sem helyettesíthetik a kiállítást. A múzeum soha nem veheti fel a versenyt egy kávézóval vagy cukrászdával, sem egy színházzal vagy koncertteremmel. Nem is ez a feladata, nem is várják el tőle; de megteremtheti saját arculatát, amelybe beleilleszthet egy kávézót. A kiállításra kell felépíteni minden további

célkitűzést, a kiállításért kell hogy bemenjek a múzeumba. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a múzeum további programjai ne lehetnének önállóak.

A forgatókönyvek egyik érzékeny pontja a látványterv, amely nem a makettek, vitrinek, installációk, bábuk és drapériák felsorakoztatását és kavalkádját jelenti. A látványterv már értelmezés; a tervezett kiállítás lényegét kell hogy megragadja. A látványterv a magunkban hazavihető élmény. Tárgyak, képek, szövegek, hangok, színek és felhasznált anyagok együttese. A kiállítás koncepciójával együtt kell megszületnie és formálódnia. Amit a tárgy vagy a kép mutat magáról, amit a szöveg elmond, azt a látványterv formálja egységbe. Kijelöli azokat a kommunikációs csatornákat, amelyeket a kiállítás igénybe vesz. Felkínál egy értelmezési lehetőséget, vagy éppen az értelmezések sokféleségére hívhatja fel a figyelmet. Ha ilyen elvárásokat fogalmazunk meg a látványtervvel szemben, akkor máris érthetővé válik, hogy legalább olyan fontos része a kiállítási forgatókönyvnek, mint a műtárgylista vagy a tárgyfeliratok.

Az egyes pályázatokban célként megfogalmazott látványraktár kialakítása sem nélkülözheti a látványtervet, és semmiképpen sem helyettesítheti a kiállítást. Pontosan azért nem, mert a kiállítással átadható értelmezés lehetősége vesz el. Véleményem szerint ott van létjogosultsága a látványraktárnak, ahol a múzeum gyűjteménye olyan nagy, hogy az őrzött műtárgyak mennyisége már önmagában látványosság, vagy a raktározás már olyan fokú rendszer kiépítését jelenti, amely a látogatót egyrészt bevezeti a műtárgyak megőrzésének technikáiba, másrészt megismerteti vele a tudományos feldolgozás módszereit is. Bár látzólag egyszerűbbnek tűnhet, de egy látványraktár kialakítása és működtetése nagyobb feladat, mint egy kiállítás létrehozása.

A *múzeumpedagógia* a legtöbb pályázat divatos, szinte kötelező része. Még akkor is megjelenik a pályázatokban, ha az intézmény semmilyen feltétellel sem rendelkezik annak megvalósításához. Múzeumpedagógus csak kevés múzeumban dolgozik, képzésük országos szinten megoldatlan. A múzeumok alig rendelkeznek azokkal az infrastrukturális beruházásokkal – foglalkoztatóhe-

lyiségek, pihenők, értékmegőrzők, ruhatárok, mellékhelyiségek stb. –, amelyek a diákcsoportok kulturált fogadását biztosíthatnák. Gondoljunk csak azokra a „vidám” jelenetekre, amelyek még nagy múzeumainkat is próbára teszik, amikor egyszerre két osztály vagy diákcsoport fut össze egy múzeumi ruhatárban! A gyerekek természetes vidámsága, a nyugdíját kiegészíteni kénytelen ruhatáros iskolatáskahalmokon való bukdácsolása és reménytelen harca a számára megemelhetetlen táskákkal, valamint a minden pedagógia képzést nélkülöző biztonsági ember rendcsinálási kényszere pontosan leírja a múzeumpedagógia jelenlegi helyzetét. Mindezek ellenére a múzeumok sziszifuszi harcot folytatnak a múzeumpedagógiai programok megszervezéséért, a hiányzó feltételeket lelkes tanárok, gyűjteménykezelők, muzeológusok igyekeznek áthidalni.

A látogatószám szinten tartása, esetleges emelése nyomasztó súlyként nehezedik a múzeumok többségének vállára. Felmérések szerint a múzeumok látogatóinak közel fele iskolás. Ezen iskolai csoportok megszervezése, számukra tartalmazó programok biztosítása azzal a jövőbeni eredménnyel járhat, hogy kialakul egy stabil múzeumlátogatói kör, mely képes az adott múzeum látogatottságát kellően magas szinten tartani. Az elmúlt egy év során vidéki és fővárosi múzeumok vezetőivel a múzeumpedagógia lehetőségeiről beszélgetve mindig felmerült a múzeum és az iskola, a kiállítások és az oktatás kapcsolata. Hogyan lehet egy adott múzeum kínálatát összhangba hozni az iskolai oktatással? A kérdés bizonyos szempontból fölösleges, hiszen a múzeum nem veszi, nem is veheti át az iskola szerepét, nem igazodhat tantervekhez és tanmenetekhez. A múzeum feladata a látókör szélesítése, olyan világok megmutatása, amelyek az iskola keretei közé már nem férhetnek be.

A múzeumpedagógusnak azonban nemcsak az iskolás korosztály programjainak kialakításában lehet szerepe. A múzeum kiállításai, programjai „mindenkihez” szólnak, de ez a mindenki a társadalom nagyon sokszínű, sokféle érdeklődésű és igényű csoportjait foglalja magában. Amennyiben a múzeum egyes rendezvényeivel, programjaival különböző célcsoportokat akar meg-

nyerni a maga számára, akkor ezeknek a stratégiai terveknek az elkészítésében a múzeumpedagógusnak is részt kell vennie.

A múzeumpedagógiai programok jelentősége éppen abban van, hogy azt, amit egy kiállítás nyújt, más eszközökkel és módszerekkel járja körül, elmélyíti, kiszélesíti a kiállítás által megnyitott világot.

Az *infrastruktúra* alapvetően határozza meg az adott múzeum lehetőségeit, ezért szinte minden pályázatban visszatérő elem. Alig található ma Magyarországon olyan múzeum, ahol egy komolyabb kiállítás ne követelné meg a kiállítóhely gépészeti, világítástechnikai, informatikai stb. modernizációját. Sok esetben azonban még ez sem elegendő, a múzeum épületének felújítása lenne az alapvető feltétele annak, hogy a kor elvárásait megközelítő kiállítást lehessen felépíteni. Az Alfa-program nem vállalhatja magára az épületfelújítások terhét. Azonban a tervezett kiállításokhoz kapcsolódó infrastrukturális beruházások nélkülözhetetlenek.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy minél több célkitűzés szerepel egy múzeum közép- vagy hosszú távú programjában, annál több funkcionálisan is elkülönülő térre lesz előbb-utóbb szükség. Hacsak az előbb említett múzeumpedagógiai példánál maradunk, itt is láttuk, hogy milyen speciális térigénye lehet egy viszonylag egyszerű célkitűzés megvalósításának is. És akkor még nem is beszéltünk a kutatóhelyet, alkotótábor, konferencia-központ megálmodó tervekről! Megoldás lehet a variálható, leválasztható többfunkciós terek kialakítása; jó példa erre az Alfa-program által is támogatott egri Dobó-bástya belső rekonstrukciója. Mindezzel együtt a célkitűzéseket az infrastrukturális igényekkel összhangban kell megfogalmazni.

A *modern múzeum funkciója* valamennyi érintett kérdésben rendkívül élesen vetődik föl. Ritkaságok gyűjteménye? Történelmünk anyagi kultúrájának raktára? Művészeti és szellemi életünk lenyomata? Kutatóhely? Többfunkciós kulturális tér? Fogyasztói igények kiszolgálója? Gazdasági vállalkozás? Befektetés? Kulturális kaland? Bőségesen lehetne még szaporítani a kérdéseket, de a válasz még így sem lesz egyszerű. A múzeum legelőször is a társadalmi nyilvánosság fejlődé-

sének egyik legfontosabb eredménye. Amikor magánszemélyek először ajánlották fel gyűjteményeiket a „köz” számára, akkor a magánszféra egy addig zárt, a nyilvánosság számára megközelíthetetlen része vált a szó szoros értelmében közkinccsé. Így volt ez Hans Sloane, a British Museum vagy Széchenyi Ferenc, a Nemzeti Múzeum alapítója esetében is. Az egyéni identitás részét jelentő magángyűjtemény egyszerre a közösségi identitás erősítésének részévé vált. Az „én” gyűjteményemből a „mi” gyűjteményünk lett. Hasonlóan a közösségi identitástudatot erősítették az állam által szekularizált vagyonokból, gyűjteményekből létrehozott múzeumok is. De bárhogy is jöttek létre, a legfontosabb értékük a nyilvánosság, az hogy a közösség számára őrzik és gyarapítják gyűjteményeiket. Ebből a szempontból idetartozhatnak a közönség számára megnyitott magángyűjtemények is, azzal a kitéttel, hogy a gyűjtemény egyes darabjai továbbra is a magánvagyon teaurált részét alkotják. Mindez csupán azért fontos, mert érzékeltetni szeretnénk, hogy a múzeum közéletünk része, ismereteink, ízlésünk, önmagunkról és környezetünkéről alkotott képünk és véleményünk formálója. Nem mindegy, hogy mindezt milyen szakmai alapokon, szellemiséggel és nem utolsósorban infrastrukturális háttérrel teszi.

A múzeumoknak azonban ahhoz, hogy a nyilvánosság, a köz számára magas minőségi színvonalon tudják betölteni feladatukat, tudományos műhelyként is kell működniük. A múzeumokban végzett kutatómunka, a szakmai nyilvánossággal fenntartott szoros kapcsolatok, kutatók fogadása, a következő tudós-kutató generáció képzésében való részvétel elengedhetetlen feladata a modern múzeumnak.

Az Alfa-program egyes nyertes pályázatainak megbeszélése, megvalósítása során is felmerült érvként a közönség igénye, a látogatók elvárása. Napjaink múzeumi menedzsmentje pontosan tisztában van a látogatói igények fontosságával. Részen ezért is született meg a múzeum mint szolgáltató közintézmény fogalma. Ennek érdekében szondázza és figyeli a látogatói igények változását, és igyekszik kiállításait, rövid vagy hosszú távú terveit is ezekhez az elvárásokhoz igazítani. Az Alfa-program – amennyiben az ország költ-

ségyvetésének készítői is így gondolják – arra törekszik, hogy hosszabb időszakra előre tervezhető legyen. Ezzel lehetőséget teremthet arra is, hogy a pályázatok elkészítését egy előkészítő szakasz előzze meg, amikor a kiállítási terv kialakítása együtt járhat a múzeum vonzáskörzetébe tartozó potenciális látogatók véleményének megkérdezésével, a látogatói igények felmérésével. Ezzel nemcsak maga a tervezett kiállítás vagy program lenne hatékonyabb, talán befogadó közönségre, hanem a múzeum fejlesztési stratégiája is jobban körvonalazható lehetne. A már mindenhol működő múzeumbaráti egyesületek vagy körök megfelelő kiindulópontot biztosíthatnának a látogatói igények felméréséhez. Egy dolgot nem szabad: látogatói elvárásokra hivatkozni konkrét adatok vagy ismeretek nélkül csak azért, hogy ne kelljen változtatni, a „lakosság megszokta”, „eddig jó volt, ezután is jó lesz” – rendkívül romboló – magatartás jegyében.

A modern múzeumi szemlélet nem egyszerűen a változás igényét, hanem a folyamatos megújulást hangsúlyozza. A múzeumoknak a jelenüket meghatározó technikai és társadalmi változások tempójával kell lépést tartani. Nem könnyű feladat, mert ha csak az informatikai változások ütemét figyeljük, akkor könnyen előfordulhat, hogy az alig néhány éve kiépített informatikai rendszer már elavultnak számít. Az elektronikus és digitális könyvtárak mellett már itt kopogtat a digitális múzeum. Digitális adathordozókon már nemcsak egy kiállítás anyagát, digitalizált élményét vihetjük haza, hanem könnyen zsebre vágthatjuk bármelyik múzeum teljes gyűjteményét. De mindezzel együtt is meg kell őrizni az élő kiállítások világát. Az Alfa-program egyszerre szeretné elősegíteni a szükséges változásokat, a múzeumi szemlélet modern elvek és módszerek szerinti megújulását, de támogatja mindannak a megőrzését, ami múzeumot valóban múzeummá teszi, műhellyé, ahol tudomány és a nyilvánosság, a művészet és közönség találkozhat.

Irodalom

HABERMAS, JÜRGEN

1999 A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Budapest: Osiris.

KOVÁCS TIBOR

2004 Mit szeretnénk, mit lehet tenni, és azt hogyan kell csinálni? Néhány szó a Magyar Nemzeti Múzeum terveiről. Magyar Múzeumok 1:3-5.

PETERCSÁK TIVADAR

2005 Új állandó kiállítóhely és konferenciaterem az egri Dobó-bástyájában. Magyar Múzeumok 1:9-11.

VÁSÁRHELYI TAMÁS

2004 A nyitott múzeum felé. Magyar Múzeumok 1:5-10.

VIGH ANNAMÁRIA

2005 Múzeumi modernizáció - Alfa-program 2004. Eredmények, tapasztalatok, feladatok. Magyar Múzeumok 1:3-5.

FROM ALFA TO A REAL EXHIBITION

GÁBOR VÁRKONYI

The author is a historian and had not been involved in museology until he was invited to be on the board of experts responsible for judging museums' competitions submitted to the Alfa Programme. This work brings a great deal of reconsidering and redefining fundamental issues in museology in order to establish a reliable theoretical and methodological framework to support everyday activities at museums. It is worth summing up what conclusions have been drawn from reviewing Alfa competitions. Several points have to be clarified in order to be able to improve the process and standards of the competition, thus facilitate the realisation of an increased number of successful exhibitions and museum events. The primary aim of the Alfa Programme is to subsidise the planning and implementation of new permanent exhibitions, either by rearranging and renewing formerly exist-

ing ones or by arranging completely new shows. Establishing new exhibitions needs to be preceded by new acquisitions and the procession of data, which are fundamental tasks of a museum anyway. The most essential part of the competition is the scenario of the exhibition which defines the aims of the project and all the other activities that are complementary to the main idea, as it is the exhibition which should attract visitors to the museum. The visual plan is already an interpretation of the theme defined in the objectives, defining the channels of communication in the exhibition, being shaped and developed along the main concept of the exhibition. Apart from the exhibition, museum pedagogical programmes seem to be an almost mandatory part of the competition, even though several institutions do not have suitable circumstances to host these workshops and talks. However, museum pedagogy is a key factor in ensuring a stable or even growing number of visitors by educating and training young generations, future visitors. At present, museum pedagogy has to represent, interpret and bring closer the topics of the exhibitions using different aspects, for a specific audience. The most sensitive issue in museum competitions is infrastructure - it is rather difficult to provide a museum with all the indispensable technical facilities to be able to operate a modern, up-to-date institution to fulfill the requirements of the community. The functions of a modern museum appear in every issue of the competition. A museum which aims to reach the highest possible professional standards at the service of the whole society is inevitably a primary centre of research, yet the Alfa Programme is offered as a long-term opportunity for increasing visitor satisfaction by making museums renew and adapt their strategies accordingly. Although the latest developments of digitalisation and information technology can bring visitors and collections closer, but the living world of exhibitions must be preserved as the live, on-the-spot experience cannot be replaced. The Alfa Programme facilitates making necessary changes and preserving all that has been the real value of the museum, a workshop where the academic and arts meet the public, the audience.

A félig nyitott kapu döngetése

A testi fogyatékosok fogadásának gyakorlati feltételrendszeréről*

Esélyegyenlőség, akadálymentesítés – egyre gyakrabban találkozunk napi munkánk során is e fogalmakkal. Az alábbi írás során szinte magától kínálkozott a lehetőség, hogy hazai közgyűjtéményeinkből vett példákkal illusztráljam mondanivalómat. Mégsem éltem ezzel a lehetőséggel: tudjuk, hogy vannak olyan múzeumok, amelyek évek, évtizedek óta céltudatosan építkeznek a szó átvitt és konkrét értelmében e területeken – s bizony vannak elhibázott beruházásaink, szemérmesen elhallgatott elmaradásaink, sőt visszalépéseink is. A magyar könyvtáros-társadalom 2004-ben központi és kiemelt figyelmet szentelt e témakörnek: országos vándorgyűlés, majd a regionális értekezletek, tanácskozások, fórumok keretében foglalkozott e meglehetősen összetett kérdéssel. Kitekintettek egyéb közművelődési intézmények, így a magyar múzeumok napi gyakorlatára is. Hasonló jellegű „seregszemplére” a múzeumok esetében is megérett az idő.

Ahogy halasztást szenvednek a teljesítési határidők, érzékelhetően csökken a fogyatékosokkal élők türelme is. Egyikük keserűen úgy fogalmazott az egyik hírműsorban, Adyt idézve: „Hiába döngetek kaput, falat.” A probléma ennél összetettebb: az érdekeltek, a támogatók *félig nyitott kapukat döngetnek*, hiszen a jogszabályi háttér adott, a pozitív hozzáállás a legtöbb helyen úgyszintén. Az átalakulás megindult, de a középület-állomány akadálymentessé válása még késik, vagy nem úgy valósul meg, ahogy az elvárható lenne.

Az akadálymentességről

Alapvető értelmezése szerint a fizikai, érzékszervi és szellemi fogyatékosokkal élők számára olyan környezet kialakítását jelenti, mely segíti közlekedésüket, tájékozódásukat és általában minden olyan tevékenység elvégzését, amelyben fogyatékoságuk miatt akadályozottak. Kiszélesítve a kört, ugyanez a segítség hasznára lehet akár mindannyiunknak is: gondoljunk a babakocsit toló kismamákra, az idősebb generációra, illetve a betegség vagy baleset miatt ideig-óráig mozgásukban, látásukban, hallásukban korlátozottakra – vagy egy egyszerű bevásárlókocsi „hazavonzolására”.

Az akadálymentesítés kiterjed mind a közcélú építmények megközelítésére, mind használatára, mind az épületen belüli szolgáltatások biztonságos igénybevételére, tehát hogy az illető – amennyiben egyébként képes rá – önerőből, külön segítségkérés nélkül tehesse meg mindezt: lehetőség szerint ne kelljen külön kérnie, megjelenését ne kísérje felhajtás, meghökkenés, sajnálkozás.

A fizikai akadályok felszámolása négyféle módon történhet meg: azok eltávolítása, átalakítása vagy kikerülése révén, illetve úgy, hogy más, alternatív megoldást választanak és ajánlanak helyette. Épületünk fizikai tulajdonságai, valamint a finansziális háttér behatárolta lehetőségek mellett előzetesen minél alaposabban és minél szélesebb körben kell tisztáznunk azt, hogy mit akarunk tenni. Melyik az az elsődleges fogyatékos-cél-

* Itt szeretnék köszönetet mondani kedves barátainknak: Vásárhelyi Gyöngyinek, a Mexikói úti Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon tanárának és Rádai Sándor okleveles gépészmérnöknek, a MEOSZ szakértőjének az ezen cikk elkészítése és az évek hosszú során át nyújtott tanácsaikért, segítségükért.

csoport, amellyel szinte napi kapcsolatban vagyunk? Hogyan, hova és kiket akarunk leggyakrabban akadálymentesen eljuttatni? Alkalomadtán nehéz választások elé kerülhetünk, mert ami megfelelő vagy irreleváns az egyik fajta fogyatékossgal élőknek, az káros vagy veszélyes lehet a másokra nézve. Mindezeket az embertelenné tűnő, nehéz döntéseket előzetesen kell meghozni, lehetőleg minél megalapozottabban, az összes érintett bevonásával, és a kivitelezés során is könyörtelenül érvényesíteni kell az előre meghatározott szempontokat.

A legtöbb ember tudatában az akadály fogalma a mozgás gátoltságával azonosul. Így számukra az akadálymentesítés leginkább a mozgáskorlátozottak személyével, csoportjával függ össze. Valóban ez a legszembetűnőbb, egyben a legnehezebben feloldható, legpénzigényesebbnek tűnő terület. Amikor tehát akadálymentesítésről beszélünk, hajlamosak vagyunk elfeledkezni az érintettek többi csoportjáról.

Az érintettek

Magyarországon a 2001-es népszámlálás adatai szerint 577 ezer fogyatékos ember él, ami a teljes népesség 5,7 százalékát jelenti. A hozzátartozókat is beleszámolva a lakosság egynegyede érintett közvetlenül. Amióta csatlakoztunk az Európai Unióhoz, fogyatékkal élő embertársaink megsegítése már nemcsak erkölcsi parancs vagy segítőkészség kérdése, hanem – bizonyos mértékig – kötelezettség is. Nemzetközi és hazai előírások sora is akadálymentesítésre serkent minket, amely mint fogalom egyre nagyobb körben ismert, és egyre szélesebb értelemben alkalmazható.

Magyarországon a jogszabályokban említett fogyatékossgal élők nagyobb csoportjai az alábbiak:¹

- látás-,
- mozgás- és
- hallássérültek,
- értelmi fogyatékosok, valamint
- autisták.

E csoportok mindegyikén belül a fogyatékossgal megnyilvánulása és mértéke igen különböző lehet: széles a spektrum, az enyhe, alig észrevehető gátoltságtól a legsúlyosabbig. Akadálymentesítés tekintetében is másfajta segítséget igényel egy gyengénlátó, mint egy teljesen vak embertársunk, ismét más támogatásra számít egy nagyothalló. Súlyos fogyatékossgal esetén mindenképp segítőre is szükség van. S akkor még nem beszélünk a halmozottan sérültek többszörösen hátrányt szenvedő csoportjáról.

A fogyatékossgal élők számára öt alapvető fontosságú területen szükséges a körülmények javítása: a közlekedés, a közintézményekbe való be-, illetve kijutás (menekülés vészhelyzetben), az információhoz való hozzáférés/-jutás, a munkahelyteremtés és a minél önállóbb életvitel lehetőségének biztosítása terén. Ezek közül mindegyikben adódnak a közgyűjteményekben elsődleges tennivalóink.

A törvényi alap és az időtényező

A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról rendelkező *1998. évi XXVI. törvény* szerint minden olyan közhasználatú helyiség, amely a törvény kihirdetése előtt nyílt meg, 2005. január 1-jéig kapott haladékokat, hogy elvégezzék megfelelő átalakítását. A törvény hatálybalépése után megnyílt, illetve átépített közcélú helyiségek kizárólag a mozgáskorlátozottak számára is megfelelően kialakított szolgáltatások beépítésével kaphatnak, illetve kaphattak volna az illetékes önkormányzattól építési engedélyt.

Az esélyegyenlőségi törvény értelmében a fogyatékos személyeknek joguk van az akadálymentes környezethez (fizikai akadálymentesítés). Emellett jogként deklarálja, hogy érzékelhesse az információkat, és biztosított legyen számára a megfelelő értelmezés lehetősége.

1998 óta több jogszabályt alkottak az esélyegyenlőség biztosítása érdekében. Ezekre alapul az 1999-ben elfogadott *Országos fogyatékosügyi program*, amely konkrét határidőket és felelősöket nevezett meg a törvény által előírt felada-

¹ Az ENSZ ajánlásai tágabban értelmezik a fogyatékossgalot.

tok végrehajtására. Végrehajtási terve szerint a költségvetési intézményeknek új épületberuházások esetén a beruházás összegének két százalékat akadálymentesítésre kell fordítaniuk. Az elképzelés szerint az *Országos fogyatékosügyi program* által érintett minisztériumok és költségvetési intézmények 2003 végéig felméri a hozzájuk tartozó közintézmények akadálymentesítésének költségeit, az átalakításhoz tervek és költségvetések készülnek, 2005. január 1-jétől pedig valamennyi közintézmény akadálymentessé válik. Ezeket a határidőket azonban nem sikerült betartani.

Ennek következtében a mindenki számára akadálymentesen hozzáférhető környezet és közszolgáltatások megteremtéséhez szükséges kormányzati intézkedésekről szóló *1015/2005. (II. 25.) számú kormányhatározat* úgy rendelkezett, hogy évente meghatározott intézmények akadálymentesítését kell elvégezni az adott év végéig. Mindez 2010. december 31-ig megtörténne. Még így is kétkedéssel kell fogadnunk a vállalást: becslések szerint jelenleg a magyar közintézmények öt-tíz százalékába tudnak bejutni a kerekesszékekkel közlekedők. Évekkel ezelőtt Gönczöl Katalin, az állampolgári jogok akkori biztosa felmerte, hány év alatt lehetne akadálymentessé tenni a középületeket. *Az eredmények szerint legalább 57, legfeljebb 182 évbe telne, mire minden épületet átalakítanak, a felmérés időszakában tapasztalt ráfordítások és igyekezet esetén.* Tévedések elkerülése végett: Európa más, gazdagabb országaiban sem teljesítették maradéktalanul a közhasznú építmények akadálymentesítését:² a különbség mindössze abban áll, hogy társadalmi szinten tudatosabban, a másásra nyitottabban reagálva, a problémákra empatikusan jobban ráhangolódva és az érintettek, szakemberek szélesebb körű bevonásával haladnak lépésről lépésre.

Az elmúlt másfél évtized fokozatosan ráirányította a demokratikus társadalmak figyelmét a fogyatékosok helyzetére, hátrányos megkülönböztetésére. Egy magát demokratikusnak valló, civilizált ország számára nemzetközi presztízs kérdés, erkölcsi parancs és számos áttételen keresztül

gazdasági előny a minden téren való egyenlőség és az akadálymentesítés. Néhány állomás e folyamatból: az ENSZ 1996-ban december 20-át a *fogyatékosokkal élők napjának* nyilvánította. 2001-ben 2003-at az európai államok szociális ügyekkel foglalkozó miniszterei közös elhatározással a *fogyatékosokkal élők európai évének* jelölték, melyet a közgyűlés december 3-án el is fogadott. Ezen év legnagyobb eredményeként könyvelhető el, hogy ugyanaznap az ENSZ 48. közgyűlése állandó szabályrendszert léptetett életbe a fogyatékos emberek esélyegyenlőségéről (37/52. számú közgyűlési határozat). A „Standard Rules” huszonkét pontban foglalta össze az egész világra kiterjedő akcióprogramot (*World Program of Action, WPA*). A huszonkét fejezet négy szakaszra oszlik: az esélyegyenlőség feltételrendszere, célterületei, gyakorlati bevezetési módszerek és az ellenőrző mechanizmus – mindez a fogyatékosokkal élők életének minden területét igyekszik lefedni. A második szakaszban a 10. pont taglalja a kulturális esélyegyenlőség kérdéskörét.

A pénzügyi háttér és a hosszú távú tervezés

Az Európai Unió egyértelmű követelményeket támaszt a középületek akadálymentesítése tekintetében. Az elvárásokhoz azonban pályázati úton elérhető uniós pénzügyi forrásokat is rendelnek, amelyek első pillantásra megkönnyítik és kiterjesztik az akadálymentesítés lehetőségeit. A *Fogyatékosügyi program* ugyanis nem minden minisztérium, illetve közintézmény számára szabott feladatot, sok önkormányzat és több közintézmény egyéb program keretében vagy saját terve alapján fogott hozzá az átalakításhoz. Az önállósulás azonban meglehetősen nagy kockázatot is hordoz: így készülhetnek használhatatlan rámpák, mellékhelyiségek, amelyek kialakításánál nem veszik figyelembe a szabványokat, a jogszabályi előírásokat.

A meglévő intézmények esetében az akadálymentessé tétel ott jelent igazán gondot, ahol adott alapterületen, az adott személyi és anyagi-tech-

² Az EU-ban is 2010. december 31. a határideje az *Akadálymentes Európa* projektnek.

nikai feltételrendszerben még a napi működés biztosítása is nehézségekbe ütközik. Az akadálymentesítés kérdése itt azonnal elodázhatónak tűnik: hiszen egyértelműen hiányzik hozzá az anyagi fedezet, hatalmas kiadásról van szó. Majd az épület bővítése, esetleges, távoli jövőben felsejlő rekonstrukciója során biztosítható lesz az akadálymentessé tétel. Addig pedig sajnos marad a jelen állapot.

Különösen helytállóan tűnik ez az érvelés a műemléki szempontból védettséget élvező épületek esetén, és ebbe a csoportba igen sok közgyűjtemény otthona tartozik. Itt az elhelyezendő segédeszközök, felvonók stb. nem csupán esztétikai, hanem épületképi szempontból is vizsgálat alá vonhatók, műemlékvédelmi előírásoknak is meg kell felelniük. A legnagyobb kihívások egyike az, hogy a módosításokat a szignifikáns építészeti tulajdonságok figyelembevételével kell elvégezni. Mivel a korábbi évtizedekben e kérdéskör nem számított központi problémának, nem egy esetben elsősorban szemléletváltás szükséges. Ma a hosszú távú tervezésben mindenképpen szerepelnie kell az akadálymentesítésre vonatkozó elképzeléseknek mint alapvető kritériumnak. Az akadálymentesítésre való felkészülés folyamatában az első gyakorlati lépés az adott épületnek és környékének aprólékos *felmérése*. Az a globális, az intézmény egészére kiterjedő terv és stratégia, amely ennek nyomán kialakul, hosszú távon döntően befolyásolja az intézmény működési és fejlesztési koncepcióját, ami feltételezi a magas szintű, pozitív és időtálló vezetői állásfoglalást.

A kezdeti állapot felmérését célszerű összevetni a gyakorlati ajánlásokkal. Tanulmányozni kell például a világítást, a hanghatásokat, a folyosók szélességét, a fogadópultok magasságát. Az előkészítő munkába ajánlatos nemcsak az akadálymentesítéssel foglalkozó szakemberek, hanem az érintettek különböző csoportjainak bevonása is, mert sok olyan apróság, részletre figyelmeztethetnek, amelyek az építésznek, a kivitelezők – kiállítás esetén a látványtervezők – számára nem magától értetődőek, sőt nem is merülnek fel részükről problémaként.

Az általánosan elterjedt nézet szerint tehát az akadálymentesítés hatalmas összegeket emészt fel.

Nagy, felújítás jellegű beruházások esetében ez tagadhatatlan és vitathatatlan, bár minden szempontból kifizetődő befektetés. A törvényeken, rendeleteken túltekintve egyfelől megtérül azért, mert a látogatóbarát múzeum irányvonalához igazodva meglehetősen nagy és kiterjedt társadalmi csoportot csalogat a közgyűjteményekbe; másrészt nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy átmenetileg vagy élete bizonyos szakaszában bárki rászorulhat az akadálymentesítésre. S valljuk be őszintén: sok esetben kényelmi szempontokat is szolgáló investíció(k)ról van szó.

Egyre több múzeumban, közgyűjteményben találkozunk biztató kezdeményezésekkel, egyre több helyen készülnek el a fogyatékosokat is kiszolgáló beruházások vagy felújítások, nem feltétlenül nagy hírveréssel, sokszor az apró lépések taktikáját követve. És az is igen nagy tettetnek számít, ha egy közgyűjtemény bizonyos részét – egy épületszárnyat, -szintet – már akadálymentessé tettünk. Amikor az alábbiakban számításba veszem a lehetőségeket, amellyel az akadálymentesítést elősegíthetjük saját portánkon, nem tudom eléggé hangsúlyozni az emberi tényező fontosságát. Hiszen tehetünk bármit kötelezővé, a szívélyes fogadtatás, a jóindulatú hozzáállás mindennél többet nyom a latban, s túlságú az esetleges hiányosságokon, kellemetlenségeken is. Az akadálymentesítés azt is jelenti, hogy nagyobb érzékenységgel, empátiával készítjük elő a fogyatékosokkal élők múzeumi látogatásait.

Gyakorta ugyanis a „szellemi és érzelmi akadálymentesítésen” – a múzeumi stáb előzetes felkészítésén – múlik a zökkenőmentes, szép emlékek számító látogatás. Kisebb átépítések, karbantartás esetén is érdemes – ha módunkban áll – azt átgondolni, hogy tehetünk-e valamit az akadálymentesítés érdekében. Ha pedig pénz áll a hához, megfontolandó, melyik megoldási módot használjuk például a szintkülönbségek áthidalására. Ezekről próbálok az alábbiakban áttekintést adni. Azonban mielőtt bármelyiket is beszerezzük, feltétlenül ajánlatos meggyőződni a gyakorlatban arról, hogy ezek használhatók, működőképesek lesznek (a bejárati ajtó és az utolsó lépcsőfok közti távolság van-e minimum 1,5 méter, mekkora a lépcsősor hossza és szélessége, a járdaszélesség stb.).

Az akadálymentesítés szempontjai és eszközei mozgássérültek fogadása esetén

A mozgásukban korlátozott, botal-járókerettel közlekedő, kerekesszékekben ülő, segítővel vagy önállóan érkező személyek számára a legnagyobb problémát a szintkülönbségek leküzdése jelenti. Az épület akadálymentes megközelíthetőségét először a *behajtáson* és a *parkoláson* mérhetjük le: létezik-e egyáltalán a közelben megállási lehetőség a szállító járműnek (személyautó, autóbusz)? Ha igen, elég széles-e ahhoz, hogy a kerekesszékek közlekedő mozgássérült személy kényelmesen kiszálljon az autóból, vagy a hidraulikus emelőt működtetni lehessen? (Ez az átlagosnál tágasabb parkolóhelyet igényel, amelyet szintén rendeletben előírt módon szabályozott, feltűnő jelöléssel kell ellátni.) Akadályt jelenthet továbbá a nem személyes tulajdonú közlekedési eszközök korlátozott behajtási lehetősége bizonyos intézményekhez, például a budai várnegyedbe is.

A *küszöb* átlépése ez esetben nem csak jelképes probléma, s ismételten jelentkezik a bejárat után minden egyes helyiség esetében. A kerekesszékek közlekedők számára az ideális küszöbmagasság nulla centiméter, de nem lehet több két centiméternél.

A *lépcső* kiváltása több módon történhet:

1. *Rámpa, lejtő*: hossza elvileg attól függ, milyen magasságot kell áthidalnia, a gyakorlatban azonban a rendelkezésre álló hely a meghatározó. Túl meredek nem lehet,³ mert akkor nehézkes és veszélyes a haladás rajta – számoljunk azaz, hogy az illető egyedül, saját erejével hajtja a kocsiját (értelemszerűen a motoros kerekesszéket használóknak könnyebb egy ilyen lejtőn feljutni). Kialakításánál ügyelni kell arra, hogy korlát kísérelje a lejtőt: ez a kerekesszékeseket is se-

gíti, másfelől azok mozgását is biztonságosabbá teszi, akik saját lábukon, de támaszkodva és kapaszkodóra szorulva kívánnak rajta közlekedni. Számolni kell a rámpára való ráfordulás, továbbá a legfeljebb kilencméterenként beiktatandó vízszintes, legalább 1,5 méter hosszú pihenőfelületek helyigényével is. Végezetül pedig esztétikai szempontból is mérlegelni kell a megoldást, mielőtt döntünk.

a) *Mobil rámpa* beszerzése javasolt olyan esetben, amikor csak időlegesen van lehetőségünk az adott helyszínen való elhelyezésre. Ha ezt választjuk, akkor egy pár, U keresztmetszetű, recés, csúszásgátolt felületű fémlemez sín kerül a birtokunkba, amely kis súlya miatt könnyen áttelepíthető, szállítható, így ott alkalmazhatjuk, ahol éppen szükség van rá. Tapasztalatot, odafigyelést igényel, hogy megfelelő módon, egymással párhuzamosan és egymástól megfelelő távolságra támasszák a lépcsőhöz a sínpart. Biztonságosabbnak látszik a nagy fémlapból álló, csúszásgátolt rámpa, azonban ezt nagy súlya miatt nehéz kihelyezni. Ugyanakkor a mozdíthatóság visszafelé is elsülhet: a rámpa raktározásáról, állandó hozzáférhetőségéről gondoskodnunk kell, miként arról a személyről is, aki adandó alkalmakkal, ha kell, a legváratlanabb pillanatokban is rendelkezésre bocsátja, felállítja. Lényeges tudni, hogy a mobil rámpa használata nem tekinthető a jogszabályban előírt akadálymentesítésnek, nem pótolja az állandó megoldásokat, pályázatokban nem fogadható el! Ez csak pillanatnyi, átmeneti segítség, nem végleges megoldás.

b) *Fixen telepített rámpa vagy lejtő*: többségük betonból készül, és – sajnos – gyakran kanyar(oka)t is iktatnak bele, hogy a túl hosszú egyenes lejtőutat ezzel megtörjék, csökkentsék. Lejtőbe íves szakaszokat, kanyarokat beiktatni tilos! Irányvál-

A lejtő szöge (fok)	Lejtés (%)	A lejtés aránya	Megengedett max. lejtés
2,86°	5	1:20	
4,57°	8	1:12,5	0-17 cm-ig
5,71°	10	1:10	csak teherszállításra
10°	~17	~1:6	SEHOL SEM!

toztatás csak a vízszintes pihenőkben, szögben történő, sarkos elfordulással lehetséges.

Amíg csak néhány lépcsőfok kiváltásáról van szó, a kiadások kisebbek, sokszor házilag megoldásokkal is segíthetünk magunkon. Ám mit tehetünk egy 5–15 fokos lépcsősor, esetleg többemeletnyi szintkülönbség leküzdése érdekében?

c) *Emelőpódium (emelőlap, minilift)*: körülbelül 1,5×1,5 méter alapterületű, peremes fémtálca, amelyre a hozzászerelt kis lejtőn keresztül kerekesszékekkel fel lehet hajtani. Körülbelül 35–150 centiméter közti szintkülönbség áthidalására kiválóan alkalmas. Beépítése igen egyszerű, mert nem kell hozzá liftakna. Hálózati feszültségről működtethető, saját kezűleg is vezérelhető. Mobil készülék, könnyen áttelepíthető egyik helyről a másikra. Számtalan fajtája létezik, de többségük kapaszkodóval felszerelt. Elhelyezéséhez viszonylag nagy alapterületre, egy körülbelül 1,5×2 méteres szabad felületre van szükség. Egy érzékelő pozicionálásával az emelési magasság hajszálpontosan beállítható. Aki például a Louvre-ban kalandozik, számos esetben ki is próbálhatja.

d) *Lépcsőlift (korlátlift)*: nagyon kulturált és látványos, de viszonylag drága megoldás, amelyet egészségügyi intézményekben egyre többször láthatunk. Két összetevője: a hagyományos korlátot kiegészítő speciális korlátsín és az ezen utaztatható peremes fémtálca. Tulajdonképpen a szerkezet a meglévő lépcsősorra és korlátra épül; külön helyigénye alig van, az is redukálható a szállítótálca felhajtasával. Így kisebb helyet foglal, nem szűkíti le a lépcsőt, a lépcsőházat. Ugyanakkor a le- és felszállás értelemszerűen helyigényes. A modernebb berendezések akkumulátorral működnek, automatikus töltésükre a felső és az alsó véghelyzetben van lehetőség. Nagy előnye, hogy nem kell hozzá hálózati áramellátást kiépíteni, továbbá áramkimaradás esetén is használható marad. Saját kezűleg is irányítható, vezérelhető, általában jeladó segítségével lehet „hívni a liftet”. Számtalan variációja létezik, szállíthat kerekesszékekkel közlekedő embert, de létezik székekkel ellátott változata is. Mozgásukban alig korlátozottak is kényelmesen használhatják. Nagyobb magasságok esetében gazdaságos telepíteni, a lépcsőfordulók jól követhetők a korlátsínnel. Hátránya, hogy nem mobilizálható:

ugyanaz a korlátlift máshová már nem vagy csak nagy nehézségek árán építhető be, hiszen egyedileg, adott helyre készül. Belső térben és kültéren egyaránt alkalmazzák.

e) *Liftkabin (felvonó)*: nagy, többemeletnyi magasság leküzdésére a legkézenfekvőbb, ugyanakkor a legnagyobb pénzügyi igényű megoldás. A meglévő épületbe történő utólagos beépítés általában problémás, helyette az épület mellett lehet kialakítani egy felvonóházat – ez viszont műemlékvédelmi szempontból támadható. Nem mindegy viszont, milyen paraméterekkel rendelkező felvonót választunk. Az épületgépészeti adottságok determinálják lehetőségeinket, azonban ügyelnünk kell arra, hogy a végeredmény kényelmesen megközelíthető, a fogyatékosokkal élő számára is alkalmas méretű és kialakítású, könnyen kezelhető lift legyen, megfelelő szélességű ajtóval és olyan, biztonsági elemeket tartalmazó ajtómozgató automatikával, ami kizárja a sérülés lehetőségét. A mozgáskorlátozottak szállítására alkalmas felvonók és az ezekhez vezető előtér paramétereit a 253/1997. számú kormányrendelet szabályozza.

f) *Lépcsőjáró*: az összes közül a legszemélyre szabottabb és a legpraktikusabb mobil berendezés, amely azonban kevésbé ismert és terjedt el Magyarországon – elsősorban magas ára miatt. Alkalmankénti egyéni segédeszközként szolgál, olyan helyeken sem javasolt, ahol kevés mozgáskorlátozott fordul meg. Ez a hernyótalpas jármű képes megmászni a lépcsősort, miközben egy kerekesszéket szállít fel vagy le. Akkumulátor működteti, egy feltöltéssel terheléstől függően körülbelül 120–140 métert tesz meg. Könnyen kezelhető berendezés, ami két részre szétbontva egy autó csomagtartójában is elfér. Mindenképpen kell hozzá egy jó erőben lévő segítő, aki összekapcsolja a gépet és a kocsit, és irányítja a körülbelül 50–60 kilogramm tömegű berendezést. Egyéni döntés (bátorság) kérdése, hogy valaki vállalja-e a használatát. Intézményi beszerzése előtt mindenképp célszerű figyelembe venni azt a nem elhanyagolható körülményt, hogy *intézményi akadálymentesítésre teljesen alkalmatlan, el nem fogadható megoldás.*

g) *Lépcsőkuli*: míg a hernyótalpas lépcsőjáró motor hajtja, a lépcsőkulit a segítő fizikai ereje

mozgatja, ami esetenként nem kis igénybevételt jelent, fokozott balesetveszély-lehetőséggel. Kizárólag vészhelyzetben, járóképtelen személyek emeletről történő menekítésére alkalmas.

Figyelnünk kell a látogatók számára igénybe vehető *ajtók* kialakítására is. Okvetlenül számoljunk az ajtó szélességével, amely meghaladja az általunk megszokott átlagot. Vegyük tekintetbe az ajtók súlyát, azt hogy milyen erő kifejtés szükséges kinyitásukhoz. Fából vagy fémből készült lengőajtó alkalmazása a kerekesszékekkel közlekedők számára jó megoldás, ugyanakkor a bottal közlekedők számára megnehezíti a be-, illetve kijutást. A jogszabályban is előírt ideális esetben fotocellás ajtót kell beépíteni. Amennyiben áttetsző, szintelen üvegből kialakított ajtóról van szó, mindenképpen feltűnő módon jelezni kell a látássérültek - nemkülönben a figyelmetlenebbek, szórakozottabbak - számára, hogy ne sétáljanak át rajta, ottlétét nem érzékelve. Ha viszont tömör fa- vagy fémfelületű, baleset forrása lehet: nem látható, ki közeledik az ajtó túloldalán - különösen lengőajtó esetén válhat kritikussá. Az olajfékkel ellátott ajtó, ha túl „erős”, már fájós vagy gyenge karral, netán csomaggal is akadályt jelenthet.

Lényeges követelmény olyan *illemhelyek, mosdók* kialakítása, amelyeket a mozgássérültek is használni tudnak. Ezek esetében a legnagyobb gond a szükséges alapterület biztosítása, amely lehetővé teszi a kerekesszékekkel való megfordulást is. Ez legalább 1,5 méter átmérőjű, kör alakú szabad területet igényel. Fontos olyan kapaszkodók, korlátok elhelyezése, melyek segítik a tolokocsiról való kiszállást, illetve a visszaülést. És ismét nem feledkezhetünk el a bejáratnál szükséges, ki- és beforduláshoz elégséges területről. Jól láthatóan, egyértelműen lássuk el egyezményes jelekkel (piktogrammal és szöveggel) a mellék-helyiségeket és az odavezető utat is, meglétét pedig már a bejáratnál jelezzük.

Számolni kell végül az *elérési magasságokkal, távolságokkal*. Az információs pultra, a fekvő tárlók mindegyikébe a kerekesszékekben ülő is nyerjen rátekintést különösebb erőfeszítés nélkül. Számolni kell azzal, hogy a kerekesszékekben ülő személy legjobb esetben is a 40-135 centiméter közt elhelyezett tárgyakat tudja megfog-

ni, elhelyezni, működtetni. A jelzőberendezéseket (csengő, villanykapcsoló) a kerekesszékből is jól elérhető 85-110 centiméteres magasságba kell szerelni.

S végül, de nem utolsósorban biztosítsunk megfelelő mennyiségű *ülőhelyet* a kiállításokban/kiállítások térben! Egy alapos nézelődés során bárki elfárad, s lehet, hogy csupán időznie is jólesik az adott közegben.

Az akadálymentesítés szempontjai és eszközei látássérültek fogadása esetén

Amíg a mozgássérültek múzeumi fogadása egy régi épületben a műemlékvédelmi szakembereket készíti elgondolkodásra, addig a látássérültek a látványtervezőket és a belsőépítészeket állítják komoly kihívások elé. A szépen elkészített, ízléses és különleges látványt ugyanis összhangba kell(ene) hozniuk a gyakorlatiassággal. A középületek kialakítói a vakok speciális igényeit néhány esetben tekintetbe vették, jóval kevésbé számolnak azonban a gyengénlátók nehézségeivel.

A múzeumon belüli közlekedés kapcsán érdemes megemlíteni, hogy *balesetvédelmi okokból* a váratlan szintkülönbségeket, botlóakadályokat kötelező és célszerű feltűnően megjelölni. Ezeket a helyeket feltűnő színekkel kellene érzékeltetni a gyengénlátók (vagy bárki) számára, míg a vakoknak eltérő felületű burkolat kialakításával lehet jelezni. Hasonló módon lehetne számukra a vezetést is megoldani egy-egy tárlaton belül.

Fontos a könnyű *tájékozódás biztosítása*, megfelelő méretű, színű és elhelyezésű irányítótáblákkal. Az erre vonatkozó irányelvek:

- az információ megjelenítése legyen kontrasztos a háttérhez képest;
- az információt könnyen érthető jelképpel, ábrával kell észlelhetővé tenni, a vakok számára a domborított, tapintható (Braille-írásos) feliratozással, kivilágított vagy kihangosított módon;
- a feliratok, jelképek magassága a rátekintési távolság függvényében:

távolság (m)	10	20	50
jelméret (mm)	250	400	750

- az információk elhelyezésének *ajánlott magassága*: 1050–1950 mm, *javasolt középmagassága*: 1500 mm.

Az 1989-ban megnyílt londoni Design Museum modern épületében a szakemberek azt tapasztalták, hogy a fogyatékosokkal élők, főként a látáskorlátozottak csak nagy nehézségek árán tudják a feliratozásban, információs táblákon csupa nagybetűvel szereplő szövegből kiolvasni az egyes szavakat, ezért szinte azonnal a táblák cseréjére kényszerültek. Megszüntették a visszatükröződő, üveg mögött elhelyezett feliratokat is. Az épületen belüli tájékozódást bármely közintézményben megkönnyíti a bejárat közelében elhelyezett domború, illetve viszonylag nagy méretű, szintenkénti alaprajz, pontírásos és alfanumerikus feliratozással.

Nagyobb méretű betűkkel, egyszerű betűkészlettel, szemmagasságban elhelyezve, jól megvilágítva tegyék ki a feliratokat, épületen és kiállításon belül egyaránt. Ha főszövegről van szó, éljünk a kiemelés, a félkövér betűk kínálta lehetőségekkel.

Teljesen akadálymentesíteni egy vak számára általában a mai magyar kiállításokat nem lehet, részben azonban igen. Az üvegfelületek, a koronok és a biztonsági berendezések mindezt blokkolják. Hogy mennyire, az gyűjteményfajtánként és tárgytipusonként lényegesen változik. A gyéngnlátók viszonylag kisebb anyagi ráfordítással, csekélyebb változtatásokkal élvezhetnék a kiállítási anyag zömét.

A kiállításkészítés során a műtárgyvédelem szempontjainak megfelelően ötven lux az ajánlott *megvilágítás* mértéke. A látássérült számára az első nehézséget a tárgy minél közelebről való megismerése jelenti, másodsorban az irányított fények hiánya. Furcsának tűnik, de a zseblámpa használatának megengedése (helyszíni kölcsönzése!) vagy a nagyító legális alkalmazása, netán kézközelben léte sokat segíthet a gyéngnlátóknak.

Az egymással harmonizáló, *azonos színű, egybeolvaszó felületek* megzavarhatják a látássérültek tájékozódását, hiszen nincs mód arra, hogy adott helyiségen belül a „tereptárgyakat” és a falfelületeket egymástól elkülönítsék. Különösen kínos ez például a mosdók esetében, ahol a fehér sza-

niter a fehér falon váratlanul kényelmetlen helyzetet teremthet. Szerencsére a legújabb nemzetközi szakmai előírások már a színes, kontrasztos kialakítást, színes szaniterak alkalmazását javasolják a tiszta fehérrel szemben.

A közgyűjteményekben gyorsan terjed a felhasználók számára elhelyezett *számítógépek* működtetése. Amennyiben az akadálymentességet szem előtt tartjuk, ezeket a látássérültek részére felolvasóprogrammal is el kell látni. A látogatói számítógépek elhelyezése a mozgáskorlátozottak szempontjából is fontos kérdéseket vet fel: megközelíthetőségük, magasságuk, kéz- és ujjhasználati nehézségekkel való alkalmazásuk és más hasonló gondok mind figyelembe veendőek. Ma már mindezekre itthon is létezik megoldás.

Audiofonos/magnós vezetést egyre több nagy kiállításon rendszeresítenek: a tárlókra erősített szám tájékoztat arról, hogy mely tárgyról kaphat az illető bővebb információt. Így sétálhat végig a kiállításon.

Az akadálymentesítés szempontjai és eszközei hallássérültek fogadása esetén

Ajánlatos lenne, hogy legalább a nagyobb közintézményekben alkalmazzanak jeltolmácsot. A múzeumokban a többletinformációk elérésének legegyszerűbb módja a tárlatvezetés, ehhez és az általános kommunikációhoz elengedhetetlen volna a képzett szakember közvetítő jelenléte.

Ajánlatos a lényegkiemelés: egyszerűbb, rövidebb, konkrétumokra törekvő tényközlés a siketek részére, lehetőleg a jelekkel lefordíthatatlan, elvont fogalmak, szimbólumok mellőzése. Amennyiben készül speciális, tömör írott vezető, tájékoztató, különös figyelmet kell fordítani az adott fogyatékosággal élők igényeire, sokszor csoporton belül is eltérő sajátosságaira.

A tűz-, illetve vészjelzőket nemcsak jelzőszignállal, hanem villogó fényjelzéssel, utasító szövegtáblával is el kell látni a siketek, nagyothallók érdekében. Riasztás esetén ugyanezért villogó fényre van szükség a mosdókban, öltözőkben, könyvtárakban és más, magányt, „zártaságot” biztosító helyeken is. (Ugyanez viszont például az epilepsziásoknak kimondott veszélyforrás...)

Amire nincs kész recept

Komoly dilemmát okoz az akadálymentesítés kérdése vészhelyzetek esetén. Erre már sokféle született bevált megoldás, és a hazai előírások is születőben vannak. Ha egy intézményt ki kell írítani, biztonsági okokból a liftek általában nem vehetők igénybe, és aki nem tudja a lépcsőt használni, az segítségre szorul. Itt a továbbiakban támaszkodhatunk a már előbb említett technikára, valamint az emberi leleményességre és problémamegoldó készségre.

A lassan feltáruló kapu

Kevesek által ismert tény, hogy látássérült (vak, gyengénlátó) emberek is használják az internetet, felolvasóprogrammal. Első pillantásra tehát nincs technikai akadálya annak, hogy teljes értékű módon használjanak minden honlapot, s így jussanak naprakész információhoz, akár a magyar múzeumokról, a múzeumi látogatás lehetőségeiről, akár a múzeumi tárgyakról. A weblapok azonban a látó felhasználók igényeinek felelnek meg: a szemet gyönyörködtető, szellemes oldalak tetemes hányada a látássérültek számára értékelhetetlen és élvezhetetlen. Felolvasva zűrzavarossá válnak a táblázatok, a keretezett, a képekre mint háttérre írt feliratok gyakorlatilag eltűnnek, az összetett, többszintű menüsorok állandó újraolvasása lehetetlenné teszi a tartalom befogadását. Honlapjaink megújítása során, átalakításakor ezért érdemes olyan szakemberekkel konzultálni, akik jártasak a mindenki számára felhasználható, élvezhető és értékes weboldalak összeállításában.

Ha pedig a virtuális múzeumlátogatás után a fogyatékkal élő felhasználó elgondolkodik a tényleges múzeumi látogatáson, a honlap segítségével kapjon meg előzetesen, időben minden erre vonatkozó információt. Azon a szűkszavú közlésen túl, hogy a közgyűjtemény akadálymentesített avagy nem, már az előkészület során meg kell tudnia, hol van a parkoló, pontosan ismer-

nie kell a megközelítés és a bejutás módját, az esetleges segédeszközök meglétét és hozzáférést, azok típusát (rámpa, lift, hallásjavító hurok stb.), azt hogy szükség esetén kérhet-e és kitől külső segítséget, és milyen módon. Van-e számára is hozzáférhető mellékhelyiség, nyilvános telefon, étkezési lehetőség, pihenő, dohányzó? Az ezekre a kérdésekre kapott válasz egyébként minden közintézmény honlapjától elvárható információ lenne.

A bármifajta fogyatékkal élők és általában a mindenki számára deklarált esélyegyenlőség, az emberi jogok tiszteletben tartása és az alapvető emberi méltóság védelme, az életminőség lehetséges javítása tulajdonképpen ilyen apróságokon is múlik. És mint tudjuk, minden az első apró lépéssel kezdődik...

Végezetül néhány együttműködési ötlet:

A MEOSZ (*Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége*), a SINOSZ (*Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége*) és a MVGYOSZ (*Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége*) honlapján⁴ megtalálhatók az akadálymentesítésre vonatkozó hatályos jogszabályok és sok egyéb hasznos tudnivaló.

A nemzetközi normák és tapasztalatok terén sok segítséget kaphatunk a budapesti Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központól, mind szóban, mind írásban.⁵

FORCING THE DOOR THAT IS ALMOST OPEN THE PRACTICAL CONDITIONS OF ENABLING PHYSICALLY HANDICAPPED PEOPLE VISITING PUBLIC COLLECTIONS

EMESE SZOLECZKY

Enabling disabled people to access public buildings and letting them have the same chances as other people do has been an issue for the whole society for a while but as far as public collections are concerned, it is the librarians who have taken the initiative to deal with it more deeply. There have been some Hungarian mu-

⁴ <http://www.meoszinfo.hu>; www.sinosz.hu; www.mvgyosz.hu.

⁵ Honlapjuk: <http://www.europatanacs.hu>.

seums which have taken it seriously and done their best, but they had to rely on helpfulness, consideration and empathy until recently when equality of chances and accessibility for the disabled became a legal issue as well, so by now positive attitudes and willingness to help are supported by the legislation – Hungarian and international – as well. Adapting facilities for the disabled means the creation of such an environment in which people with physical or mental disabilities are able to move freely, have access to information and they are able to perform any tasks that would be impossible in a non-adapted environment. The existence of these facilities is beneficial for a much larger public than the disabled community. Adapting facilities should include the accessibility, the use and the safety of public buildings. Physical obstacles can be eliminated by removing, altering or avoiding them, or finding alternative solutions instead. Making a building accessible requires the consideration of physical and financial conditions but first of all to define very precisely what the targets are and what methods should be used to be the most effective. It has to be made clear that disability does not only mean the limitation of motion, although their situation seems to be the most obvious and the most expensive to improve. The most important and populous group of disabled people in Hungary – also defined by the law – are people with visual, hearing, mental disabilities, people with limitations in motion and autists. Within these groups the range in the degree of disablement is wide, and there are people who have multiple disabilities. For the improvement of the conditions five areas should be given priority: Transport, access to public buildings, access to information, accessibility of the labour market and living independently. Although legislation prescribes the accessibility of public buildings, so far only about 5-10% of them have improved their facilities in this respect. Financial obstacles can be overcome by careful planning and thorough, detailed strategies, changed attitudes and very often by ingenuity. In Hungary several investments have been made to improve conditions and change the environment to be suitable

for a wider range of public but empathy and sensitivity are also essential. For people with limited motion, with or without a wheelchair, the greatest problem is the difference in level inside and outside the building. Thresholds and stairs can be replaced by ramps, stairlifts, elevators or other devices but each choice needs careful planning and calculating costs, space, needs etc. Doors, restrooms and visibility are relatively cheaper to provide. For the visually disabled safety, getting around and the difficulties in accessing information are the most important obstacles in public buildings. Computers are a great help as much for the visually disabled as for those with hearing disabilities. The Internet offers a great opportunity for informing disabled people, although it also needs certain modifications and different methods but it is worth the effort as the circle of visitors would be considerably larger if museums could attract them by providing equal chances and suitable facilities for them.

Egyéjszakás kaland vagy ezeregy éjszaka kezdete

A Múzeumok éjszakájának tapasztalatairól

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közgűjteményi és Közművelődési Államtitkársága a gazdája a *Múzeumok mindenkinek* és a *Múzeumok fókuszban* átfogó programoknak, amelyek keretében – sok-sok más esemény és részfeladat mellett – olyan múzeumi nagyrendezvények szervezése és finanszírozása zajlik, amelyek jelentős számú és széles látogatói kört céloznak meg egy-egy napra, hétvégére. Ezáltal kampányszerűen „fókuszba” állítják a muzeális intézményeket, ami az eddigi tapasztalatok alapján igen pozitívan hat ezen intézményi kör megítélésére. A programok keretében zajló két legjelentősebb nagyrendezvény a *Múzeumok majálisa* és a *Múzeumok éjszakája*. A két igen eltérő karakterű esemény közös jellemzője – még a néhány kritikai megjegyzés ellenére is – az az egyértelműen kedvező fogadtatás, amely mind a látogatók, mind pedig a média részéről kísérte a programokat. A tárca megítélése szerint ezek az események tökéletesen illeszkednek a múzeumi terület stratégiai céljaihoz, a közönség felé nyitott, látogatóbarát muzeális intézmények típusának kialakításához.

A Magyar Múzeumok 2005. évi őszi számában, megelőlegezendő e széles körű áttekintést és elemző összefoglalást, dióhéjban összegeztük a *Múzeumok éjszakájának* első tapasztalatait. Jelen cikkhez az összes rendelkezésre álló dokumentumot feldolgoztuk, és az alábbiakban áttekintjük és elemezzük azokat a tényezőket, amelyek a *Múzeumok éjszakája* sikeréhez és egyediségéhez hozzájárulnak. Emellett pedig összegyűjtjük azokat az adatokat, információkat és megjegyzéseket, amelyekkel – mivel betekintésünk van minden részt vevő múzeum esetében

az előkészítés, a finanszírozás, a megvalósítás és az értékelés folyamatába – koordinátorként tálan egyedül rendelkezünk.

Igen hasznosnak bizonyultak – és jelen értékelés alapjául is szolgálnak – azok a beszámolók, amelyeket kérésünkre az intézmények állítottak össze a *Múzeumok éjszakáját* követően. A budapesti programokról az előzetes beharangozók-ból, majd az eseményt követő sajtóviesszhangból részletesen és sokoldalúan tekinthetjük át és értékelhetjük az eseménysorozat minden mozzanatát és tényezőit, ezzel szemben a vidéki eseményekről jóval kevesebb információval rendelkezünk, az egységes szempontú tematikus értékelésre pedig mind ez ideig nem volt lehetőségünk. Úgy hisszük, hogy a kétségtelenül meglévő tanulságok levonása mind a szervezők, mind pedig a muzeális intézmények számára a jövőre nézve fontos és jelentős eredményeket hozhat.

A szervezés folyamata

A *Múzeumok éjszakáját* 2005-ben – önálló programként – harmadszor rendezte meg az NKÖM, az európai hagyományoknak megfelelően az év leghosszabb éjszakájához – Szent Iván napjához – legközelebb eső szombaton, június 25-én. Sokan próbáltak utánajárni már annak, mi a titka a múzeumi éjszaka sikerének: többen a rendkívüli nyitvatartási idő okozta izgalmat, mások az intézmények által kínált hihetetlenül gazdag programokból való szemezgetés örömét, míg mások a barátságosnak mondható jegyárakban tükröződő „keveset fizet, többet kap” elvét tekintik közönségcsalogatónak.

2005. május elején az NKÖM Múzeumi Főosztálya nevében azzal a kérdéssel fordultunk a budapesti muzeális intézményekhez, hogy kívánnak-e csatlakozni a *Múzeumok éjszakájához*. Kedvező válasz esetén programtervet és költségvetést kérünk az intézményektől. A május végére lezárult egyeztetési folyamat végén világossá vált, hogy mely intézmény mekkora kompenzációs támogatást kap a tárcától, és a műsortervek véglegesé váltak. Budapesten harminchat intézmény vett részt a programban: huszonegy országos múzeum és tagintézményeik, kilenc egyéb muzeális intézmény, két kiállítóhely és négy egyéb kulturális helyszín. Vidéken 2005-ben első alkalommal rendezték meg a *Múzeumok éjszakája* című programsorozatot az NKÖM támogatásával. Ugyan a megelőző években több vidéki múzeum kezdeményezte az esemény megrendezését, ám az ez évinél jóval szerényebb keretek között. A szakterület meghívásos pályázat formájában támogatta a megyei múzeumi hálózatokat és néhány egyéb csatlakozó intézményt. A támogatási keretre pályázatot nyújthattak be olyan múzeumi működési engedéllyel rendelkező intézmények, amelyek más, ugyanazon régióbeli közművelődési és/vagy közösségi és/vagy kulturális örökségi helyszínekkel együttműködve 2005. június 25-én este és éjszaka megrendezték a *Múzeumok éjszakája* című programot. A pályázat célja az volt, hogy a különböző korosztályokhoz tartozó látogatóknak többféle műfajban kulturális rendezvényeket kínáljanak a helyszínek - kiemelve a múzeumi gyűjteményeken és a kulturális örökségen alapuló programokat. A részt vevő intézményi kör számbavételénél megállapíthatjuk, hogy vidéken tizenhat intézmény vett részt a programban: tizenhat megyei múzeumi központ¹ és tagintézményeik, és egy alapítványi múzeum: a soproni Központi Bányászati Múzeum.

A pályázati anyag összeállítására, a szervezésre és az egyeztetésre rendelkezésre álló, igen szűkre szabott idő komoly nehézségeket okozott az intézményeknek, ám legtöbbjük számára ez nem állta útját a pályázati dokumentumok összeállításának és később az esemény megvalósításának. Itt azok

voltak jobb helyzetben, akiknél az éves munkatervben szerepelt a *Múzeumok éjszakája*, így már a pályázati kiírást megelőzően megindult a szervezés, míg másutt a múzeumi kollégák elég állhatatosak és kreatívak voltak ahhoz, hogy rövid idő alatt egy elfogadható programsort állítsanak össze. Igen sok kritika érte a tárcát az *ad hoc*-nak tűnő pályázati kiírás és az abból eredő határidők miatt. Ebből okulva a 2006. évi *Múzeumok éjszakájáról* már ez év végén tájékoztatjuk az intézményeket, hogy az eseményt az éves munkatervbe beépíthessék, és jelentőségének megfelelő figyelmet szentelhesse az előkészítés folyamatának.

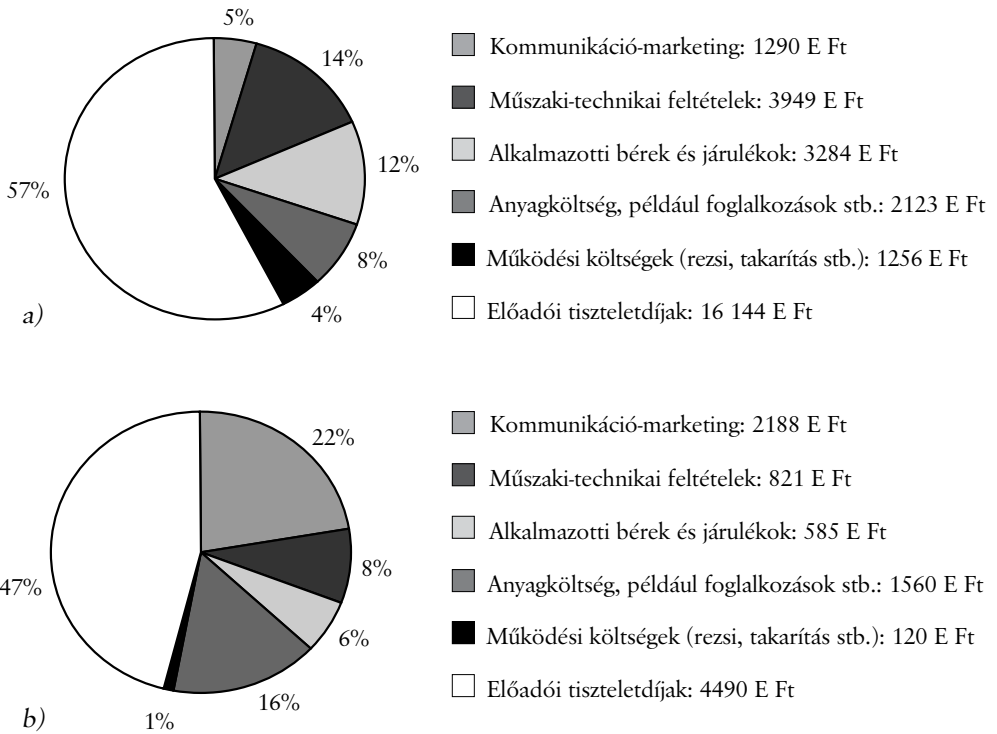
Finanszírozás

A harmincöt budapesti intézmény összesen 14,5 millió forint hozzájárulást kapott az est kapcsán felmerült költségek részbeni fedezésére. A legnagyobb intézményi támogatás 1,5 millió, míg a legkisebb 55 000 forint, az átlagos támogatás mértéke pedig 515 000 forint volt. Nem kaptak támogatást a magán- és üzleti szféra intézményei, illetve azok a múzeumok, amelyek a támogatási keret kimerülése után fordultak a tárcához részvételi szándékkal.

A tizenhat vidéki intézmény összesen 6,5 millió forint hozzájárulást kapott az est kapcsán felmerült költségek fedezésére. A legnagyobb intézményi támogatás 600 000, míg a legkisebb 60 000, az átlagos támogatás mértéke pedig 365 000 forint volt.

A tételek közül kiemelkednek az előadói tiszteletdíjak (47 százalék), a kommunikációs és marketingköltségek (22 százalék) és az anyagköltségek (16 százalék), míg átlagosan a legkisebb kiadási tételt jelentették a működési költségek (rezszi, takarítás), az alkalmazotti bérek és járulékok (hat százalék) és a technikai feltételek biztosításával járó (színpadbérlés, hangosítás stb.) költségek. Nem voltak egységesek az intézmények a tekintetben, hogy a túlmunkából eredő béreket és járulékokat, illetve a rezsiköltség emelkedéséből származó összegeket feltüntették-e.

¹ A megyei múzeumi szervezetek közül nem vettek részt a programban a Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén és a Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatósága, illetve tagintézményeik.

1. ábra. Kiadási költségek és megoszlásuk

Tervezett kiadási oldal a) Budapesten (28 046 E Ft); b) vidéken (9 764 E Ft)

A bevételi oldal kapcsán már az első beérkezett anyagok esetében is megdöbbenve szembesültünk azzal a ténnyel, hogy kérésünk ellenére kevés intézmény készítette el költségvetésének bevételi oldalát, és jelölte meg a várható látogatószámot. Budapesten a felnőttek hétszáz forintért válthattak mindenhol érvényes „éjszakai jegyet”, míg a hat és tizennyolc év közöttieknek ez csupán 350 forintba került. A hat éven aluliak ingyen vehettek részt az eseményen. Maguk az intézmények is eltérően ítélték meg a kialakított jegyárakat, míg egyesek reálisnak gondolták, addig mások alulkalkuláltak érezték, arra való hivatkozással, hogy még egy-egy időszak kiállítás megtekintése is többbe kerül ennél, mindemellett pedig ennek az estének a programkínálata és a részt vevő intézmények száma semmivel sem hasonlítható össze. A legnehezebb helyzetben azok az intézmények voltak, ahová a belépés más esetekben ingyenes, ám az eseménysorozat egységességének megőrzése és a központi támogatás kiegészítésének igénye szükségessé tette a belépőjegy árusítását. Sajnos néhány helyen ezt nem sikerült megoldani a múzeum speciális programja

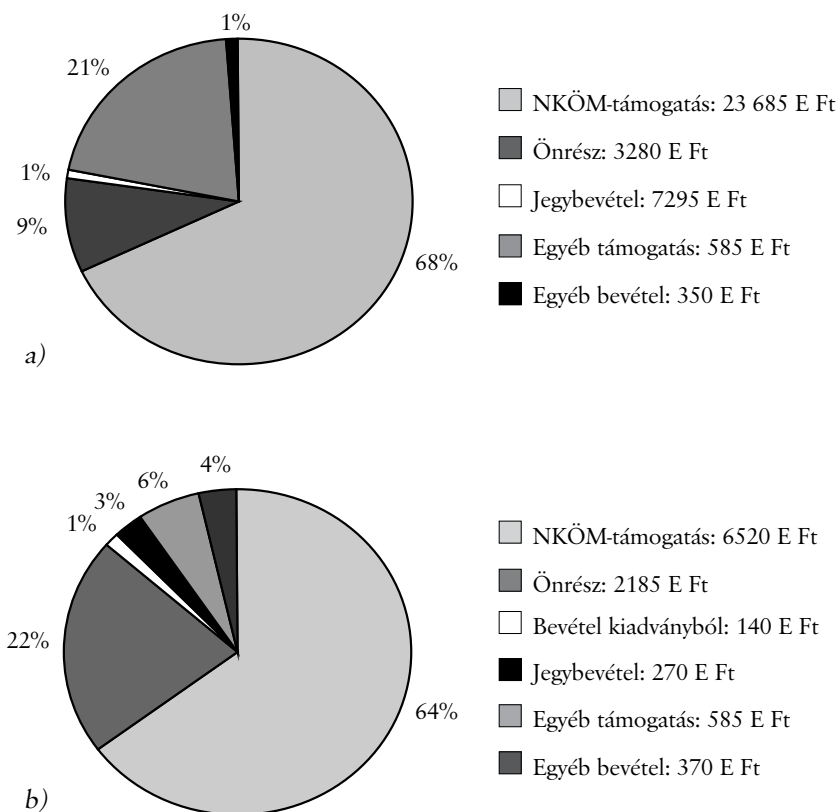
miatt. A jövőben az állami támogatás szerepének háttérbe szorulásával a jegyárusítás kényszerré is válhat, de az egységes belépőjegyrendszer és -ár mindenképpen fontos a rendezvény egységének megőrzése érdekében. Ugyanennek az elvnek kell érvényesülnie a kedvezmények érvényesítése és a jegyrendszer kidolgozása kapcsán is (például idén nem volt nyugdíjasjegy, amit sokan nehezményeztek).

E költségvetési tétel hiánya a vidéki intézményeknél egyrészt abból eredt, hogy első alkalommal rendezték meg a programot, és nem kértek belépőjegyet, míg másutt pár száz forintos jegyeket kínáltak. Csupán néhány intézmény tüntette fel a belépőjegyekből és a kiadványok árusításából származó esetleges bevételt, illetve az egyéb bevételi forrásokból (étel- és italkóstoltatás, közlekedési megoldások) származó jövedelmét. A bevételi oldal teljes figyelmen kívül hagyása egyre elfogadhatatlanabb gyakorlat, hiszen a *Múzeumok éjszakája* nem egy intézmény esetében már jelentős bevételi forrást jelent Budapesten. A jegybevételekből származó legmagasabb összeg ebben az évben 1,4 millió forint volt, és megállapítható, hogy

az országos múzeumok közül számosan érték el a legalább egymillió forintos bevételt.

A jövőben számítani kell az állami szerepvállalás mértékének csökkenésére, amely ezzel átadja helyét egyéb forrásoknak, akár a jegyár növelésével is. Természetesen ebben az esetben ki kell dol-

gozni egy olyan jegyrendszert (például családi vagy csoportos jegy), amely lehetővé teszi családok vagy kisebb társaságok kedvezményes részvételét a programban, illetve olyan programelemeket kell beemelni a kínálatba, amely további bevételi forrás lehet.

2. ábra. A tervezett bevételi oldal a) Budapesten (34 610 E Ft); b) vidéken (10 070 E Ft)

Érdekes tendencia, hogy a vidéki intézmények sokkal nagyobb mértékben támaszkodtak szponzori és egyéb intézményi, sőt a civil szférával fennálló (egyesületek, hagyományörzők, múzeumi baráti körök) kapcsolataikra, mint budapesti társaik, ami esetükben sokszor jelentős költségmegtakarítást eredményezett.

A budapesti intézmények esetében elvétve találoztunk külső támogatói források bevonásával, így az esetek túlnyomó részében a teljes költségvetést az NKÖM támogatása, a jegybevétel és az intézmény által integrált önrész fedezte. Alapszabály, hogy azokat a lehetséges szponzorokat kell felkérni a rendezvény támogatására, amelyek te-

vékenységi köre közel áll vagy kapcsolatba hozható az intézmény gyűjtőkörével. Ezt használta ki a Hopp Ferenc Múzeum, amely az intézményt egyébként is támogató Japán Alapítvánnyal, egy japán étteremmel és egy délkelet-ázsiai ajándéktárgyakkal foglalkozó céggel szövetkezett. A Hopp és a Ráth Múzeum között pedig szintén a támogatás egy formájaként egy piacvezető ázsiai autógyártó márkaképviselője szállította az utasokat. Egyéb támogatás hiányában a szponzorok jutottak főszerephez a Magyar Elektrotechnikai Múzeumban is, ahol a *Neon évszázada* című tematikus összeállításukat a legnagyobb áramszolgáltató és két neonokkal foglalkozó cég támogatta.

A *Múzeumok éjszakájának* legnagyobb tételét jelentik az intézmények számára biztosított kompenzációs keret, amelyet – a beadott, majd egyeztetett és elfogadott költségvetésnek megfelelően – az este kapcsán felmerült költségeik részbeni fedezésére fordíthattak. Ezt az összességében 20,6 milliós intézményi támogatást egészítette ki a tárcánál jelentkező további három nagy költségvetési tétel: a promóciós anyagok és a programfüzet kiadására fordított ötmillió, valamint a médiavásárlásra fordított tízmillió forintos keret. E két esetben közbeszerzési pályázatot kellett kiírunk. A programfüzet megjelentetésének feladatát a Pesti Est Kft., míg a médiavásárlási megbízást a Miga Film Produkciós Kft. nyerte el. A harmadik jelentős költségvetési tételt egy közel hatmillió forintos keret jelentette, a propaganda- és reklámanyagok grafikai tervezésének és nyomtatásának fedezésére. A *Múzeumok éjszakájának* összköltségvetése a 2005. évben így elérte a 41,6 millió forintot.

Sok kritika érte a gazdasági ügyintézés nehézségét és lassúságát. Remélhetőleg a jövőben nem áll elő olyan helyzet, hogy az intézmények a számukra megítélt támogatást csak jelentős késéssel kapják meg.

Együttműködési formák a *Múzeumok éjszakáján*

Érdekes tendencia, hogy a vidéki intézmények sokkal nagyobb mértékben támaszkodtak szponzori és egyéb intézményi, sőt a civil szférával (egyesületek, hagyományőrzők, múzeumi baráti körök) fennálló kapcsolataikra, mint budapesti társaik, ami sok esetben jelentős költségmegtakarítást eredményezett. A tervezés és a szervezés fázisára rendelkezésre álló, igen szűkre szabott idő sok esetben gátat vetett a szponzorkeresésnek, így sok helyütt csak „természetbeni” segítséget ajánlottak fel a vállalkozások és az intézményi partnerek. A részt vevő múzeumok felénél kaptak valamilyen szerepet különböző vállalkozások, amelyek a fentiek miatt elsősorban

nem anyagi támogatóként, hanem – ez alkalomra csökkentett árú – szolgáltatásaikkal részt vevőként járultak hozzá az este sikeréhez. Bár a *Múzeumok éjszakáján* vidéken egy kivételtől eltekintve megyei fenntartású intézmények vettek részt, az intézmények székhelyeül szolgáló városi önkormányzatok huszonöt százaléka valamilyen formában külön támogatást is biztosított az esemény megrendezéséhez. Ez esetben az az oly sokat hangoztatott érv, miszerint egy-egy megyei szervezethez tartozó, tehát megyei forrásokból finanszírozott intézmény potenciálisan mégiscsak annak a települési önkormányzatnak (is) jelent bevételeket, amelynek területén található, megértésre és meghallgatásra talált. Figyelembe véve azt, hogy a rendezvény jelentős turisztikai vonzerővel bírhat, e kulturális befektetés megtérülése garantált. A *Múzeumok éjszakájának* időpontja a nyári turisztikai szezon közepére esik, így elkerülhetetlen, hogy más, nagyobb lélegzetű eseményekkel ne érintkezzen a program.² A budapesti tapasztalatok azt mutatják, hogy ezeknek nincs közönségelszívó és -megosztó erejük, sőt egy-egy nagyobb rendezvény kapcsán az adott településen tartózkodók számára újabb programlehetőségeket kínál. E helyzetben kézenfekvő megoldással élt a Vasi Múzeumfalú. Ők a *Múzeumok éjszakájának* programjait telepítették a csónakázó és a skanzen környezetébe, tudva azt, hogy hagyományosan a város lakossága ez időben az ott zajló eseményeken vesz részt.

Az intézményi és egyéb együttműködések szinte teljes skáláját felvonultatta a Jóna András Múzeum, amely a *Múzeumok éjszakája* kapcsán az egész nyíregyházi kulturális és közművelődési intézményrendszert megmozdította, és szerepet adott az egyes intézményeknek, kulturális vállalkozásoknak, sőt a civil kulturális, művészeti és társadalmi szervezeteknek, alapítványoknak is. A Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága is fennálló kapcsolatainak elmélyítésén fáradozott, mikor a balatonfüredi alpolgármestert invitálta meg Jókai Mór szerepének megszemélyesítésére a füredi Jókai-házba. Ez a gesztus – kiegészülve a lelkes és nagyszámú közönség biztosította

² Sopronban ekkor zajlottak a soproni ünnepi hetek, Pécsen a bor- és gasztronómiai fesztivál és a Szabadtéri Színpad rendezvényei, Szekszárdon pedig a Szent László-napok programjai.

hangulattal – hozzájárult ahhoz is, hogy Balatonfüred városa a jövőben fokozottan támogatja majd a megyei múzeumi igazgatóság Jókai-világában rendezendő *Zenélő múzeumkert* című sorozatát.

A látogatók száma és a látogatói kör összetétele

A siker egyik legpontosabb fokmérője kétségtelenül a látogatószám. A *Múzeumok éjszakáján* Budapesten ebben az évben 79 300 főt regisztráltak hivatalosan. Az egyes intézmények közül a legtöbbet a Szépművészeti Múzeumot (nyolc-

ezer fő), a Magyar Nemzeti Galériát (hétézer fő) és az Iparművészeti Múzeumot (6100 fő) keresték fel. A *Múzeumok éjszakáján* vidéken ebben az évben összesen 37 000 főt regisztráltak. Az egyes intézmények közül a legtöbben a debreceni Déri Múzeumot (15 000 fő), a szegedi Móra Ferenc Múzeumot (6500 fő) és a szolnoki Damjanich János Múzeumot (ötezer fő) keresték fel. Az intézmények becslése alapján néhány helyen az egy estén regisztrált látogatószám megközelíti egy-egy jó idegenforgalmú nyári hónap összlátogatószámát. Az összehasonlíthatóság kedvéért az alábbi táblázatban egymás mellé állítottuk az intézmény június 25-i esti és éves látogatószámát.³

1. táblázat. A látogatói létszám alakulása egyes intézményekben

Intézmény	2005. június 25. (fő)	2004. évi összes látogató (fő)	A június 25-i látogatószám aránya az előző évi összes látogató számához viszonyítva (%)
Déri Múzeum (Debrecen)	15 000	142 390	10,0
Móra Ferenc Múzeum (Szeged)	6 500	58 600	11,0
Damjanich János Múzeum (Szolnok)	5 000	30 770	16,0
Jósa András Múzeum (Nyíregyháza)	2 700	53 200	5,0
Munkácsy Múzeum (Békéscsaba)	1 500	27 110	5,5
Szépművészeti Múzeum	8 000	509 217	1,6
Magyar Nemzeti Galéria	7 000	286 956	2,4
Iparművészeti Múzeum	6 100	74 988	8,1

A látogatók köre mindenütt igen széles volt, de igen nagy arányban képviseltették magukat ezen az estén a fiatal, gyermekes családok, a fiatalabb és idősebb párok, illetve 23 óra után a fiatal felnőttek. A családok látogatása kapcsán megfontolandó a programkínálat bővítése további gyermekprogramokkal, illetve az együtt érkező, több generációhoz tartozó családtagok igényeit egy időben a múzeum különböző helyszínein kielégítő események szervezése. A szegedi és a debreceni múzeumi kollégák felhívták arra is figyel-

met, hogy olyanokat is vonzott a program, akik egyébként nem járnak múzeumba. Ezt erősítheti meg a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságának a szennai skanzenben szerzett tapasztalata, miszerint a látogatóknak csupán húsz százaléka érkezett Kaposvárról, míg a többiek a helyi lakosság köréből kerültek ki, akik szintén családosan érkeztek. Sajnálatos módon egyik intézményben sem került sor látogatói felmérésre. Ez nagyban segíthette volna az intézményeket a jövő évi programpaletta kidolgozásában,

³ A „Muzeális intézmények 2004. évi adatai” című űrlap intézmények által szolgáltatott adatai alapján.

a programelemek estén belüli ütemezésében és elhelyezésében, és értékelhetővé, mérhetővé vált volna a marketing- és kommunikációs kampány hatékonysága.

A látogatókról szólva nem szabad elfeledkez-nünk egy igen különös körrel: a település múze-umi, közművelődési és oktatási intézményrend-szerében dolgozó kollégákról. Több múzeum szá-molt be arról, hogy mekkora közösségépítő ere-je volt annak, mikor a *Múzeumok éjszakájában* szervezőként részt vevők az események záróak-kordjaként egy-egy helyszínen összegyűltek, és immár személyesen tettek az intézmények köz-ti kapcsolat elmélyítéséért. A közösen elért si-kert valóban mindig közösen kell megünnepel-ni, majd később közösen értékelni. Ezek az át-tekintések és az ebből eredő javaslatok, ötletek az intézményközi együttműködés és a jövőbeli még sikeresebb közművelődési programok zálo-gául szolgálnak.

A látogatószám felülmúlta az intézmények vára-kozásait is. Ezt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy a beszámolók szerint jövőre még több mu-zeológus, technikus és segédszemélyzet bevoná-sára lesz szükség. Több helyen az egyetemi hall-gatókat (művészettörténészeket, történész mu-zeológusokat) mozgósítottak különböző felada-tok ellátása céljából (például foglalkozás-, tárlat-vezetés), míg másutt a múzeumi önkéntesek vál-laltak munkát.

Reklám és marketing, kommunikáció

Az összköltségvetésben a PR- és marketingfel-adatakra célzottan szereplő jelentős – közel hu-szonegymillió forintos – keretösszeg lehetővé tet-te, hogy a rendezvényt komoly kampány kísérje, ami nagymértékben megnövelte a programok visszhangját az írott és elektronikus médiában. A 2004. évben tervezetett logó és arculat már akkor közkedvelté vált, így 2005-ben már a biz-tos siker tudatában alkalmazhattuk azokat az ösz-szes hirdetésünkben. Ugyanaz a szín- és forma-világ jelent meg a villamoskorlátokon, a metró-kocsikban, a buszmegállókban és a tömegközle-kedési eszközök oldalán. A televíziós és rádiós reklámok mellett több kulturális és hírportálon

jelent meg a teljes programkínálat. Legjelentő-sebb hatással kétségtelenül a *Pesti Sűgő* százezer példányban megjelent különszáma bírt; ennek kapcsán többen megjegyezték, hogy célszerű len-ne a műsorfüzet terjesztését még az eddiginél is korábban elkezdni, még nagyobb példány-számban, feltétlenül képillusztrációkkal gazdagít-va a kiadványt. A múzeumok részéről általános igényként fogalmazódott meg, hogy az idei – jú-nius 10-i – dátummal is korábban juthassanak hozzá a program reklámanyagaihoz (*Pesti Est*, szórólapok, plakátok, molinók). A minden in-tézmény által használt, jól felismerhető arculat egységessé tette a résztvevők megjelenését, és még nagyobb hangsúllyal bírt minden egyes rész-program. Egyedül óriásplakátok kihelyezését nem tette lehetővé a rendelkezésre álló keret-összeg.

A budapesti intézmények önálló reklámanyagok-kal, hirdetésekkel, sőt plakátokkal készültek az eseményre. A fővárosi múzeumok fogalmazták meg azt az igényt, hogy a programfüzetnek ide-gen nyelven is meg kell jelennie, tekintettel arra, hogy látogatóik egy része külföldi turista volt, akiknek nem tudtak megfelelő tájékoztatással szolgálni.

A vidéki intézményekhez kérésre eljuttattuk a köz-ponti arculat és logó grafikai elemeit. Aránylag kevesen éltek azzal a lehetőséggel, hogy – a logó grafikai rajzán túl – a *Múzeumok éjszakája* arcu-latának egyéb elemeit, például a színeket, a betű-típust és azt a grafikai megközelítést átvegyék, amely egy aránylag letisztult formavilágú megje-lenést biztosít. A szervezésre rendelkezésre álló idő rövidegéből is adódhatott, hogy a propa-gandaanyagok megjelenésükben és nyomdai ki-vitelükben szerények, sokszor házilag sokszo-rosított formában jelentek meg, a grafikai stú-diók által tervezett és nyomdában készült szóró-anyagok pedig túl harsányak, igen sok grafikai megoldást alkalmaznak egy időben, színvonaluk nem kielégítő. Egyrészt a tudatosabb intézmé-nyi tervezés, a *Múzeumok éjszakájának* beépí-tése a munkatervekbe, másrészt a központi tá-mogatási források időben történő megnyitása lehetővé teszi majd, hogy a marketingelemek minőségükben és megjelenésükben utolérjék a programok és a lebonyolítás színvonalát. Min-

den intézmény készített, illetve készítettet plakátot és szórólapot az eseményről, emellett a helyi sajtóban, rádióban és televízióban – részben támogatói együttműködés keretében térítésmentesen – elhelyezett hirdetéssel, tudósítással adott hírt az eseményről, harangozta be a programokat. A Budapesten tapasztaltakkal ellentétben vidéken az intézmények és a helyi sajtó munkatársai között kialakult – gyakran informális alapokon és személyes ismeretségen alapuló – viszonyok azonnal működésbe léptek a *Múzeumok éjszakája* kapcsán, és ezek a kapcsolatok újjálag gyümölcsözőnek bizonyultak. Minden érintett helyi lap, televízió és rádió mind június 25. előtt, a programot megelőzően, mind pedig azt követően hírt adott a rendezvényekről. Az intézmények alapvető tapasztalata volt, hogy a budapesti eseményeket kísérő felfokozott médiaérdeklődés és az igen erőteljes sajtókampány jótékonyan hatott a vidéki kínálat promóciójára is. A szokásos papíralapú anyagokat kevés helyen egészítették ki más típusú reklámhordozókkal, de erre szolgál példaként a Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága által készített lufi, vászontáska és könyvjelző. Néhány intézmény esetében a szűkre szabott időn belül is sikerült egy kommunikációs tervet kidolgozni, ahol nemcsak a célcsoportokat, de a megszólítás módját és eszközeit, illetve annak pontos menetrendjét is kidolgozták (például Jósza András Múzeum, Laczkó Dezső Múzeum).

A rendezvény központi sajtótájékoztatójára Budapesten került sor, ám emellett öt vidéki intézményben is jelentős érdeklődéssel kísért önálló sajtótájékoztatót adhattak hírt a helyi média képviselőinek az eseményről. A tárca képviselői igen sok interjút adtak, és számtalan alkalommal szolgáltak telefonos felvilágosítással mind a sajtó munkatársainak, mind pedig más érdeklődőknek.

Az este kimagasló látogatószáma lehetővé és indokoltá teszi, hogy a múzeum saját magát reklámozza, állítsa reflektorfénybe, megragadva az alkalmat, hogy javítson saját, látogatók általi megítélésén. Az egyéjszakás kiállítás – különösen, ha a legújabb szerzemények bemutatására nyújt alkalmat – kiváló forma erre. A Ma-

gyar Nemzeti Galéria e megfontolások alapján mutatta be Munkácsy Ásító *inasát*, amely egy londoni árverést követően érkezett a múzeumba, és addig Magyarországon nem volt látható. A Petőfi Irodalmi Múzeum legújabb Petőfi-kéziratait tárta a nagyközönség elé, míg a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum az akkor küszöbönálló költözése kapcsán egy, a múzeumot népszerűsítő kampány részeként egy muzeális köztéri hirdetőoszlop átalakításával és felállításával a Madách téren tudatta a múzeum életében bekövetkező változásokat a nagyközönséggel. Az ugrásszerűen megnövekedett látogatószám kiváló alkalmat kínált a múzeumok számára arra is, hogy programjaikat szórólapokkal népszerűsítsék, címlistájukat bővítsék, a múzeumi boltok pedig kivétel nélkül kiugró forgalmat könyvelhettek el ezen az estén.

Sok kritika érte a megjelenésükben igen szép belépőjegyek kezelhetőségét. A látogatók bejutását lassította a nehezen szakadó perforáció, az öntapadós hátoldal pedig bizonyos anyag típusokon nem maradt meg, és míg egyesek kérkedve – felső karra, kalapra, mellkasra ragasztva – hordták a matricát, addig mások idegenkedtek a jegy kiragasztásától. A jövőben megfontolandó, hogy az öntapadós papíralapú jegyeket váltsa fel a tömbben forgalmazott jegy vagy a sokak által javasolt műanyag karperec.

Programkínálat, programelemek

A programsorozathoz csatlakozó intézmények gazdag múzeumi programok – tárlatvezetések, foglalkozások, vetítések és beszélgetések, illetve koncertek és táncbemutatók – választékát kínálták este hattól hajnali kettőig. A sokszínűség és a változatosság ilyen széles látogatói kört feltételező események kapcsán alapfeltétel, ám amíg ez egy vidéki városban többnyire egy múzeumon belül kell hogy megvalósuljon, addig Budapesten a részt vevő intézmények nagy száma miatt egy-egy speciálisabb – esetleg réteggözönség igényeit kielégítő – programcsokor kialakítására is lehetőség van, hiszen a nézők sokkal több helyszín között válogathatnak.

2. táblázat. A programok típusa és területi megoszlása

A program típusa	A vidéki programok száma	A vidéki programok aránya (%)	A budapesti programok száma	A budapesti programok aránya (%)
Interaktív és kreatív foglalkozás	20	17,0	25	12,0
Tárlatvezetés	16	13,0	26	12,5
Koncert (bármely típusú)	15	12,5	54	26,0
Múzeum-mozi	9	7,5	11	5,3
Színházi produkció	9	7,5	14	6,7
Időszaki kiállítás (bármely típusú)	8	7,0	10	4,8
Tudományos ismeretterjesztő előadás	8	7,0	15	7,2
Felolvasóest	7	6,0	6	2,9
Közös tánc (bármely típusú)	7	6,0	11	5,3
Egyéb program	7	6,0	21	10,0
Kiadványbörze	6	5,0	-	
Promóciós és marketing	5	4,0	-	
Gyermekelőadás	3	2,5	15	7,2
Összesen	120	100,0	208	100,0

A legsikerültebb összeállításoknak az egy-egy tematika köré fűzött programcsokrok bizonyultak. Például a Magyar Nemzeti Múzeumban Vörösmarty *Csongor és Tündéjének* helyszínei, eseményei és „csodái” szolgálták az est keretét; a Néprajzi Múzeum dél-amerikai alaphangot ütött meg, a Magyar Természettudományi Múzeumot a „kádik, hurik, dzsinnek és ifritek” uralták az *Ezeregyéjszaka* birodalmából, míg Nyíregyházán az illúzió, a cirkusz világa foglalta egységes keretbe a programokat.

A zárt tematika igen nagy kreativitást igényel a szervezőktől, de a programok íve, az egy gondolati szálra folyamatosan felfűzött program-elemek egysége kimagasló eseményeket eredményezett. Ilyen volt például a Laczkó Dezső Múzeum *Aki „éjfeleken túl nézegette az ég csodáit”* című összeállítása, Jókai és felesége, Laborfalvi Róza alakjával a középpontban, akik mintegy a dramatikus játék szabályait követő este „vezetői” is voltak – a Szent Iván-éjhez remekül alkalmazkodva –, s a „csillogó, villogó” dolgok kü-

lönböző tudományaiba avatták be az érdeklődőket reformkori ihletettséggel, amelyből gasztronómiai elemként nem hiányozhatott a Jókai-bableves és a sült fahéjas alma, valamint a szokásos, de szintén „fényességes” kreatív elemek sem (gyertyaöntés, ékszerkészítés stb.), mellettük pedig jól megfértek a klasszikus múzeumi közművelődési elemek (felolvasó-színház, tárlatvezetés stb.). Más hangulatot célzott meg a Vasi Múzeumfalu esti programláncá, amelynek mintegy egész estét betöltő – a látogatóknak szerepet adó – dramatikus felépítésű ívében kora estétől kezdve az éjjeli bakter „propagandanyitányától” a közös álomszövésen, a tüzes mesterségeken és a kemence melletti mesélésen át az est fénypontjáig, a tűzgrásig emelkedett a program. A szolnoki Damjanich János Múzeum „tüzeskedett”, és e szó sok-sok értelme köré építette fel programjait (például „Tűzbe jövünk” – népi fehérműk, tüzes mesterségek, tüzes ritmusok stb.). A Jósza András Múzeum a Szent Iván-éj varázsát a cirkusz illúzióival hozta összefüggésbe,

és e tematika köré szervezte igen gazdag, rengeteg helyszínen zajló programját.

A legnagyobb sikert a közönség aktív részvételét igénylő, interaktív – „vedd fel, próbáld ki, légy része” típusú – események jelentették, kortól függetlenül. Disszonáns az a tény, hogy míg a több generációhoz tartozó, együtt érkező családok, így a gyermekek száma kimagasló a látogatók között, addig egyértelmű gyermekprogrammal (gyermekszínház, bábszínház, mesemondás) alig találkoztunk. A programok közül a kreatív tevékenységekkel igyekeztek a gyerekeket is megcélózni, ám ezek a tevékenységek kevésbé jelentenek sikerélményt a kisebb óvodás vagy a kevésbé kreatív gyermekek számára. A programok tervezésénél ezt a jövőben feltétlenül figyelembe kell venni, és a programkínálatban ezt az űrt ki kell tölteni.

A programok között egy különleges csoportot alkotnak a PR- és marketing-, illetve a promóciós elemek. A legjobban időzített, egyrészt a múzeum imázsát, másrészt pedig a támogatók felé gesztust gyakorló kezdeményezés volt, hogy a szegedi Móra Ferenc Múzeum – a főbejárat impozáns lépcsősorát vigyázó oroszlánok felújítására indított – úgynevezett *Oroszlánrész* programjának addigi legjelentősebb adományát megörökítő emléktáblát éppen ezen az estén, ünnepélyes keretek között helyezték el.

Több intézmény időszaki kiállításának megnyitását időzítette erre az estére, így a megnyitók megszokott vendégköre kiegészülhetett a *Múzeumok éjszakájának* látogatóival.

Az események helyszínei és terei

A *Múzeumok éjszakájának* alapvető célja – akárcsak az európai nagyvárosokban – az volt, hogy a múzeumok közösségi színterekké váljanak, a társasági lét, a találkozás fórumai legyenek. Ezt felismerve ezen az estén a múzeumok nemcsak szellemiségükben, de valóságosan, a rendelkezésükre álló terek viszonylatában is rendkívül nyitottnak bizonyultak: hiszen a pincétől a padlásig a kiál-

lító- és fogadótereken túl sok-sok más, gyakran különleges tér is a programok helyszínéül szolgált. Múzeumaink többségének otthona műemlék épületben van, melyek adottságait szinte mindenki kihasználta (a főlépcső előtti terek, a múzeumépület bejárata előtti tér, múzeumi teraszok, kertek, udvarok, belső udvarok). Ezek a terek kiváló helyszínéül szolgálnak a *Múzeumok éjszakája* eseményeinek, és lehetővé teszik, hogy egy időben különböző célközönséget megcélzó, más-más hangulatot kínáló és előidéző események egymással párhuzamosan folyhassanak. Kiváló helyzetben volt például a Budapesti Történeti Múzeum, ahol a reneszánsz kultúra köré épülő programsorozat elemeit a királyi palota kertjébe telepítették, vagy a Petőfi Irodalmi Múzeum a gyönyörű kerttel, vagy éppen az aquincumi romterület, amely színpadi díszletként szolgált az este dramatizált programját: a zenés és irodalmi, a római kort felidéző sétát. Teljesen más hangulatot tükröztek, de szintén találkozóhellyé váltak a nagy belvárosi udvarok: a Holocaust Múzeum vagy éppen az Elektrotechnikai Múzeum épülettömbökkel körülvett terei.

Az intézmények többsége kiaknázta ezeket a lehetőségeket, sőt néhol a rendelkezésre álló tér még így is kevésnek és szűknek bizonyult. Néhány intézmény vált még ennél is nyitottabbá, és egyes eseményeket a város távolabbi pontjaira (elsősorban a múzeum további kiállítóhelyeire) és közterekre telepített. Ez igen jelentős eszköz, hiszen így az eseménysorozatról addig információval nem rendelkező járókelők is tudomást szereztek a programról; ha az maga is mozgással, haladással járt, az érdeklődők jó eséllyel a többi vendég „mozgásába” kerülve csatlakoztak hozzá. Ennek tökéletes példája volt a balatonfüredi esemény, amely a mólón vette kezdetét, ahonnan a vendégek zenei felvezetéssel indultak a közelben lévő Jókai-villába, amely a programok helyszínéül szolgált. Izgalmas keretbe foglalta az este egész folyamatát, mikor a társaság csillagnézőbe indulva éjfélkor ugyanott, a füredi mólón fejezte be az estét, búcsút intve egymásnak és a *Múzeumok éjszakájának*.⁴

⁴ Külön múzeumpszichológiai tanulmány tárgya lehetne a Jókai-villában (annak belső termeiben: a szalonban, a kávézóban, a kiállításokban) és annak kertjében a látogatók tudatos mozgásának, irányításának vizsgálata, összefüggésben a program tematikus és hangulati elemeivel.

A helyszínek és a programok kölcsönösen hatnak egymásra. Így míg a Nógrádi Történeti Múzeumban a „művészetek tüzenél” mottója jegyében a finomabb hangulatú, nagyobb figyelmet kívánó művészeti, kulturális programelemek kaptak helyet, addig a Nógrádi Történeti Múzeum bányászati kiállítóhelyén a „munka tüzenél” motton alapulva a program nyáresti, könnyed, Szent Iván-i jellegű – elsősorban a „próbáld ki”, „éld át”, „légy te is...” típusú kreatív elemei jutottak szerephez. Hasonló elvek alapján történt az események megosztása a békési megyei múzeum és a Csabai Tanya- és Gabonatörténeti Kiállítóhely között. A programok helyszínei között másutt galériák, mozik, sőt pincészetek is szerepeltek. A siker egyik kulcsa talán éppen a programkínálatban keresendő: a cél az, hogy a szervezők megtalálják az egyensúlyt a modern múzeumi ismeretterjesztés és a kulturált nyáresti szórakozás formái között – egyrésztől nem elfeledkezve a Szent Iván-éj hagyományairól, másrésztől a múzeumok küldetéséről sem.

Közlekedési megoldások

Minél több tér és helyszín bekapcsolása az eseménysorozatba és a látogatók ide-oda csábítása a rendezvények között – s ezáltal ott-tartózkodásuk és részvételük időtartamának jelentős növelése – csak úgy oldható meg, ha a programok helyszínei közti mozgásukat megkönnyítik. Békéscsabán közkedvelt családi programmá vált a lovaskocsikázás, Nyíregyházán – különösen a kisgyermekes családok körében – igen nagy sikernek örvendett a városnéző kisvonat, amely az események helyszínei között járt, míg a Kaposvár és Szenna között félóránként közlekedő tizenhét fős kisbusz ennél jóval praktikusabb szempontok alapján egyszerűen a helyszín gyors és célzott megközelítését tette lehetővé. Szegeden egy felújított nosztalgia villamos vált történeti városkalauzzá, amely ilyen formában elsőként éppen a *Múzeumok éjszakáján* közlekedett

– felvértezve az esemény szóróanyagaival, plakátokkal, feliratokkal –, és emellett „26 megállóban” Szeged történetével is megismerkedhettek az utazók. Az ötlet a múzeum és a Szegedi Közlekedési Vállalat kreatív együttműködésének igazolása.

Budapesten az idei *Múzeumok éjszakáján* kritikus pontnak bizonyult a közlekedés. A fővárosi programdömping⁵ több híd lezárását hozta magával, így a pesti és budai oldalon található intézmények csak rendkívüli nehézségek árán voltak megközelíthetők. Az este folyamán az NKÖM együttműködő partnere a BKV Rt. volt, amely bár éppen kétszer annyi buszt bocsátott rendelkezésünkre, mint tavaly, még ez is kevésnek bizonyult. Visszatérő panasz volt, hogy sem a másorfüzet, sem egyéb tájékoztató nem adott információt arról, hogy a megállóhelyek pontosan hol helyezkednek el, az útvonalgrafikák és a menetrend-feltüntetés nem volt kielégítő. A buszok ritkán jöttek, és rendkívül zsúfoltak voltak. Új kezdeményezésként a látogatók múzeumi jeggyel fél áron vehették igénybe a siklót, és ingyen utazhattak a múzeumi hajóval a Kossuth tér és a Ludwig Múzeum között is. Sajnos ez utóbbi meghirdetett hajójárat órákig nem közlekedhetett egy tűzijáték miatt elrendelt hajózási zárlat következtében. Ez a kikötőben várakozók számára igen sok bosszúságot okozott. A jövőben meg kell vizsgálni a közlekedés megkönnyítésének további módjait. Ötletként merült fel egy taxiscéggel kötendő, speciális tarifákat alkalmazó egyestés konstrukció kidolgozása.

Gasztronómiai programelemek, hangulatemelő vendéglátói gesztusok

A mécsesek, a fáklyák, a díszkivilágítás sehol sem hiányozhatott, és igen sok helyen léptek fel tűz akrobaták és tűzszonglőrök is. A fények, az illatok és a finom falatok jelentőséget egy sok-sok órán keresztül tartó és a hangulattal gazdálkodó múzeumi éjszaka esetében felesleges hang-

⁵ Ez időben zajlott a budapesti búcsú, a Fesztiválzenekar koncertje a Hősök terén és egy tömeges csókkordkísérelt a lezárt Erzsébet hídon, miközben már folytak a másnapi Kapcsolat koncert előkészületei a Felvonulási téren.

súlyoznunk. A látogatók nem egy helyen telhetetlennek bizonyultak, és a kereslet meghaladta a kínálatot, így idő előtt elfogytak a „gasztronómiai” programelemek, vagy éppen a személyzet nem bírta a rohamot, pedig a vendégek marasztalásának ez a legegyszerűbb módja, sőt a több órán át zajló események során ez az ott maradásuk és részvételük előfeltétele. Minden intézményben gondoskodni kell arról, hogy kelő mennyiségű és minőségű étel és ital álljon rendelkezésre, hogy nyitva tartson a büfé és az egyéb múzeumi kiszolgálóegységek. Külön hangulati értékkel bír, ha a menü is igazodik az este jellegéhez, a hangulathoz és a Szent Iván-i népszokásokhoz. Ilyen hagyományos magyar elem e naphoz csatlakozva például az alma. Ez Szolnokon a maga pirosságával, míg Balatonfüreden a fahéjas sült alma illatával csábította a közönséget. Sok helyen lehetett meleg ételt is kapni (akár Krúdy és Móricz nyomában Nyíregyházán), sőt több helyen – ha már tűz volt – sokakban igényként lépett fel, hogy maguk is kamatoztassák konyhai tudományukat. Természetesen ezt csak az arra predesztinált hangulatú helyeken (például szabadtéri múzeumok) lehet megoldani abban az esetben, ha az a programok ívét nem töri meg, és nem illúzióromboló.

A hangulatot csodálatosan alapozzák meg és tartják fenn azok a vendéglátói gesztusok, amelyekkel például a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága kedveskedett Szennán. Kis kártyaajándékokat adtak a belépőknek, akik a Szent Iván-éj egy-egy érdekes szokásáról olvashattak, vagy Fejér megye, ahol a múzeumba betérőknek szintén a magyar Szent Iván-éj „illatos” hagyományaira utalva kis levendulacsokorral kedveskedtek. A látogatókról minden múzeumi dolgozó tudja, hogy nagyon szeretnek emlékül valami apróságot kapni és hazavinni magukkal, legyen az könyvjelző, vászontáska, egy finom sütemény vagy bármi más. Ezek az apró gesztusok a vendégek komfortérzetét, otthonosságát jelentősen növelik, és valószínűvé teszik azt, hogy ezzel a kérdéssel búcsúznak: „Lesz ez jövőre is?”

„Lesz jövőre is?”

A *Múzeumok éjszakájáról* szólva összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy mind a budapesti, mind pedig a vidéki események nagyban hozzájárultak a múzeumi tevékenységek és a múzeumokban dolgozó munkatársak látogatók általi elismeréséhez, ezáltal pedig a teljes magyar múzeumügyi társadalmi presztízisének növeléséhez.

A 2006. évi eseménysorozat az NKA ideiglenes nagyrendezvényi kollégiuma által 2005 novemberében kiírt meghívásos pályázat forrásai biztosíthatják – természetesen kedvező döntés esetén. A kollégium a *Múzeumok éjszakája* pályázatának beadására a Magyar Nemzeti Múzeumot hívta meg. Az intézmény közművelődési főosztályának munkatársai az NKÖM Múzeumi Főosztályával együttműködve összeállították és beadták a pályázati dokumentációt. E cikk lezárása idején a kollégium még nem hozta meg döntését a nyertesekről és a pályázati keret felosztásáról. Így csak bizakodva mondhatjuk: „Lesz jövőre is.”

Hogy a *Múzeumok éjszakája* csak egyéjszákás kaland marad-e múzeumaink életében, vagy olyan tanulságokkal és tapasztalatokkal szolgál, amelyekkel, ha megfelelően sáfárkodunk, az intézmények ezeregy éjszakájává válik majd – csak rajtunk múlik. A rendezvények látogatói tudatták velünk elvárásaikat, visszajelzéseikkel bizalmat szavaztak, és bátorítást adtak nekünk. Ha az este üzenete a jövőben meghatározná múzeumaink közművelődési programját és törekvéseit, akkor az volna igazi közös sikerünk.

Varázslatos volt? – Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Bajor Gizi Emlékházában 2004-ben Szent Iván éjjelén tűzugrást rendeztek. Egy akkor együtt ugró pár 2005-ben ugyanabban a kertben újra átugrotta a tüzet: már boldog házasságban élő férj-feleségként. Bízvást mondhatjuk, nem csak nekik volt varázslatos, sőt varázsos ez az éjszaka!

“ONE NIGHT STAND.” ABOUT THE NIGHT OF THE MUSEUMS

PETRA TÖRÖK

The Ministry of Cultural Heritage Public Collections and Public Education Agency co-ordinates the two large-scale programmes which organise popular events in order to focus people's attention on public collections and cultural heritage. A few years of experience show that these events are highly successful and largely contribute to the fulfillment of the objectives of museum strategy, opening up towards the public and establishing visitor-friendly museums. The Museum Day festival has already become a traditional and popular event. In 2004 the location was different, and the framework was special, too, celebrating Hungary joining the EU, and the introduction of free entry to several national museums. In 2005 it was the 10th anniversary of the event aiming at the extended families. The Museums for Everyone programme was represented with the “Let us make a museum together” project, in which children with their parents and museum staff arranged an exhibition, creating the exhibits, doing research, doing PR, marketing and documentation work, so that they become aware of the huge job professionals have to do from having an idea to opening an exhibition. The activities of the day were recorded for further study, to draw conclusions and make proposals. The Night of Museums was organised for the third time in 2005, in accordance with European traditions. Prior to the event a survey was done on which museums wish to participate and how. It was the first time that museums from the country were able to apply. The main idea is that during one night a large number of cultural events in different genres, for different age groups. A very important PR and marketing campaign had been organised and its effect was felt in the number of visitors and their knowledge of the events. The most popular venues were the Museum of Fine Arts, the Hungarian National Gallery, the Museum of Applied Arts in Budapest and

the Déri Museum in Debrecen. The most successful events were the series that were organised around a single topic and presented it in an interactive way, finding the balance between modern museum education and cultural entertainment for a nice summer evening. The aim of the programme is to make museums into public meeting places where people find information, entertainment, connections etc. A critical issue was transportation, although the transport company was a co-operative partner in this venture. A general study of these events will be prepared soon to analyse and discuss the details of organisation, implementation and success of these two programmes, to produce conclusions and proposals for the future.

Az európai múzeumi szövetségek hálózata és tevékenysége

Az európai múzeumi szövetségek hálózata, a NEMO (*Network of European Museum Associations*) független hálózat, amely képvisellet és információkat nyújt az európai múzeumi közösségeknek. A hálózatot az Európai Unió tagállamai és a társult államok múzeumi szövetségei, illetve múzeumi szakemberek nemzeti kollegiuma/testülete alkotják. Hasonló múzeumi szervezetek az EU-val társult tagsági viszonyban lévő országokból csatlakozhatnak társult tagként. Az EU-tagságot elnyerő országok múzeumi szervezetei automatikusan a hálózat tagjává válnak. Jelenleg harminc tagja van: Ausztria, Belgium, Bulgária, Horvátország, Ciprus, Csehország, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Magyarország, Izland, Írország, Olaszország, Lettország, Litvánia, Málta, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Oroszország, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország, Svédország, Svájc, Hollandia, Anglia múzeumi szövetségei, tőlünk a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület. Minden tagország legfeljebb két főt delegálhat a hálózatba, amely a találkozókra való részvételt anyagilag támogatja. A küldöttek kinevezését/felkérését az adott ország múzeumi szervezetei végzik (nálunk a Pulszky Társaság elnöksége dönt ebben). A küldötteket két évre választják, mód van újraválasztásukra. Minden ország két szavazattal rendelkezik képviselői révén.

A hálózat

- információkkal látja el a múzeumokat fontos európai uniós kezdeményezésekről és egyéb fontos témákról;
- lobbizik az európai intézményekben, elsősorban az Európai Unióban minden, múzeumokat érintő kérdéssel;

- az európai irányelvek készítőinek figyelmét felhívja a múzeumok szerepére és fontosságára;
- ösztönzi az információk cseréjét a múzeumok és a múzeumi szövetségek között Európa-szerte.

A NEMO nem rendelkezik hivatalos szervezettel, a hírlevél (NEMOnews), a honlap (www.nemo.org) és az éves találkozók segítségével kommunikál a tagországok képviselőivel. Vezetősége évente legalább kétszer ülésezik.

A vezetőséget és az elnököt két évre választják meg a tagok az éves találkozón. Az elnöki tisztséget a tagországok képviselői váltogatva töltik be. A titkárság és a titkár az elnököt adó országból kerül ki. A NEMO működési költségét az Európai Bizottság biztosítja, 2005-re a költségvetés azon fejezetéből, amely az európai kultúrát pártoló szervezeteket támogatja.

A NEMO legfőbb tevékenysége a lobbizás minden, a múzeumokat európai szinten érintő ügyben:

- találkozók szervez az Európai Bizottság aktuális tisztségviselőivel és az Európa Parlament képviselőivel, valamint az EU más kulcsfontosságú képviselőivel;
- reagál a fontos kérdésekre, mint a szerzői jog, támogatói projektek, múzeumi statisztikák és a múzeumok szerepe;
- találkozók szervez az EU egyéb csoportjaival, például az elnököt adó és a várományos tagországok képviselőivel;
- kapcsolatokat tart más szervezetekkel és hálózatokkal, amelyek hasonlóan érdeklődnek a kultúra iránt (például Európai Múzeumi Fórum, EMF).

A lobbizás mellett a NEMO feladata minden hivatalos uniós szervnek tanácsot adni a múzeu-

mokat és az európai kulturális örökséget érintő kérdésekben. A NEMO egyéb témákkal is foglalkozik, beleértve a múzeumi munkatársak képzését és oktatását, a szakemberek és kiállítások cseréjét stb.

A NEMO története

A NEMO első gyűlését, amelyre 1992. május 6–8. között Koppenhágában került sor, az Európai Bizottság múzeumi konferenciájának nevezték. Ennek az volt a célja, hogy létrehozza az európai múzeumi szakemberek hálózatát. Frank Birkebaek, a dán Roskilde Múzeum igazgatója vetette fel a hálózat gondolatát, és a rá következő évben életbe lépő maastrichti szerződés tovább erősítette ezt a gondolatot azzal, hogy a kultúrának kiemelt helyet biztosított az Európai Unióban. A gyűlésen részt vett valamennyi európai múzeumi szervezet képviselője. Elhatározták, hogy a NEMO az Európai Bizottságnak tanácsadó testülete, valamint az európai múzeumok együttműködési szerve lesz.

Az első találkozó eredményeképpen megszületett egy határozat, amely a kulturális értékek védelmét illetően – a nemzetközi határok megnyitását követően, 1993. január 1. után – az Európai Bizottságban felvetett kezdeményezésekre adott választ. A NEMO sürgette, hogy az Európai Bizottság tegyen meg mindent azért, hogy Európa régészeti, történeti, néprajzi, tudományos és művészeti öröksége ne kerüljön veszélybe. (A NEMO jelenlegi tevékenységéről a <http://www.ne-mo.org/news.html> lapon lehet tájékozódni.)

A NEMO éves közgyűlésein 1992 és 2005 között tizennégy európai ország, közöttük Magyarországot is részt vett. Elnökei Frank Birkebaek, a dán Roskilde Múzeum igazgatója (1992–1995), Manus Brinkman, a holland Múzeumi Szövetség akkori igazgatója (1995–1998), Mark Taylor, az angol Múzeumi Szövetség igazgatója (1998–2002), Anja-Tuulikki Huovinen, a finn Múzeumi Szövetség főtákará, illetve Mechtild Kronenberg, a Német Múzeumi Szövetség igazgatója, akik ez évben Manchesterben választottak meg.

A NEMO Hírújság (NEMONews) az Európai Múzeumi Szervezetek Hálózatának újságja. Kétszer jelenik meg évente, európai és országos hírekkel.

A NEMO aktuális programjai

A NEMO partnerkereső szolgálata

A partnerkereső szolgálat minden európai múzeumnak segít partnert találni az uniós programokra, pályázatokra. Aki csatlakozni szeretne, projektjének leírását hozzáadja az adatbázishoz, vagy ha nincs még kidolgozott projektje, leírhatja a projektötleteit. Így megtalálhat másokat, akik hasonló témában érdekeltek, és partnereket keresnek projektjeikhez, használhatja az adatbázist, különféle kritériumokat alkalmazva a kereséshez. Az adatbázisban megtalálhatja az összes projekt listáját is. Ez a szolgáltatás ingyenes, nem kell regisztrálni hozzá.

Gyűjtemények mobilitása (*Museum Collections on the Move*)

A NEMO csatlakozik más projektekhez is, így támogatja a *Museum Collections on the Move* elnevezésű holland kezdeményezést is.

Az Európai Bizottság állásfoglalása szerint az Európai Unió tevékenységei között kiemelt fontosságú szerepet kell kapnia az európai állampolgárság eszméjének, az európai kultúráknak, azok sokszínűségének. Az európai kulturális politika a múzeumi gyűjtemények mozgatását, cseréjét (ezt nevezzük gyűjteménymobilitásnak) hatásos, célravezető lépésnek tartja, amin keresztül értelmet és tartalmat adhatnak az európai állampolgárság koncepciójának.

Mintegy tíz évvel ezelőtt Hollandiában a *Collectie Netherland* (Holland Gyűjtemény) fogalmát vezették be. Ez a kifejezés az összes állami múzeumi gyűjteményt jelentette. A holland múzeumokban található összes gyűjteményt egy nagy gyűjteményként tekintve – legalábbis elméletben – sokkal könnyebb koordinálni a velük való munkát. Lényeges változások történtek a központi gondolkodásmódban, miután átfogóan

áttekintették a következő kérdéseket: gyűjtés, kölcsönzés, bemutatás, válogatás és selejtezés. Felvetődik a kérdés: vajon a *Collectie Netherland* koncepciója bevezethető-e más tagállamokban, netán hasznos lehetne a páneurópai kulturális politika számára is?

A gyűjteménymobilitás korlátai

A múzeumok az EU számos tagállamában külön kirendeltségeket, „szatellitmúzeumokat” hoznak létre, vagy az országon belül hosszú távú kapcsolatokat építenek ki regionális múzeumokkal. Mi készíti arra a múzeumokat, hogy ilyen lépéseket tegyenek? Milyen lehetőségek és veszélyek rejlenek a gyűjtemények ilyen mértékű mobilitásában? A gyűjtemények cseréjének egy új fajtája kezd kibontakozni a „hagyományos” módszer, az időszakos kiállításokra való kölcsönzés mellett. Néhány érdekes példa mutatja, mi lehet ennek a haszna:

A Londoni Nemzeti Galéria és az amszterdami Van Gogh Múzeum évekkal ezelőtt aláírt egy kölcsönadási egyezményt. Ez alapján mindkét fél kölcsönadott egy műtárgyat az állandó kiállításából a másik félnek egy-egy éves periódusra. A csere lényege, hogy erősítse és gazdagítsa a múzeumok állandó kiállításait.

A tárgyak cseréjével sűrűn együtt jár az emberek és ezen keresztül a tapasztalatok cseréje is. Az angol Múzeumok, Könyvtárak és Levéltárak Bizottsága (MLA) is elismeri, hogy mind a nagyobb, mind a kisebb regionális múzeumoknak hasznukra válik a gyűjtemények, illetve a tapasztalatok cseréje.

Napjainkban egyre gyarapodnak a határon túlra nyúló cserék, a nagyobb, a közepes, valamint a kisebb múzeumok között egyaránt. Ezek célja, hogy közös kiállításokat szervezzenek, hogy rendszeresen műtárgyakat cseréljenek, illetve hogy valamely más cél érdekében egyesítsék erőiket. Erre jó példa a *Crossart* (Kereszteződő művészetek), amely közép méretű múzeumok közötti kapcsolatot a német-holland határ mentén.

Extra Muros Museum

Az *Extra Muros Museum* egy új és sokak számára nagyon is merész ötlet, melynek lényege az, hogy a múzeum „kiköltözik” a falakon kívülre, bizonyos tárgyakat nem az épületen belül, hanem azon kívül helyeznek el. Némely múzeumigazgató azért döntött emellett, mert úgy gondolta, hogy a szóban forgó tárgyaknak sokkal inkább megfelelnek más kiállítási helyszínek, főleg ahelyett, hogy egy múzeumi raktárban álljanak, esetleg helyhiány miatt nem a megfelelő helyen.

Számos már megvalósított projektet dokumentáltak, ezek példáit áttekintve sokat megtudhatunk az elképzelés előnyeiről és hátrányairól, hogy milyen is az valójában, amikor egy tárgyat kihelyezünk a múzeum biztonságos falai közül, eltérő funkciójú térbe, más, nem múzeumi dolgozók felügyelete alá.

A kölcsönök nyilvántartása, hatékonyság és a költségek

Számos EU-tagállamban és szervezetben törekednek a kölcsönzések adminisztrációjának egységesítésére. Például megjelentek szabványlapok a kölcsönadáshoz, állapotjelentések, valamint egységes biztosítási alapelvek. Ésszerű lenne megismernünk az európai normát, de vajon milyen követelményeknek kell megfelelniük? Ki kezdeményez egy egységes, európai műtárgykölcsönzési rendszert?

Mindezekről a *NEMOnews 1/2005 talks about the future of collection mobility* lapján olvashatunk többet.

A gyűjtemények mobilitásáról november végén Manchesterben szerveztek nemzetközi konferenciát meghívott előadókkal, a következő témakörökben:

- a mobilitás serkentése állami jóállással a kölcsönzési költségek csökkentésére;
- a legjobb megoldások megosztása másokkal, az eljárás módok egységesítése az intézmények gyűjteményeinek megosztása céljából;
- a bizalom építése a szakemberek között a megnövekedett számú kapcsolatokra építve, a je-

lenlegi kölcsönzők „klubjának” növelése céljából.

A manchesteri összejövetelel országunkat Néray Katalin, a Ludwig Múzeum főigazgatója képviselte, akinek a konferencián elhangzott előadása – ott szerzett tapasztalataival együtt – a folyóirat következő számában lesz olvasható.

THE NETWORK OF EUROPEAN MUSEUM ASSOCIATIONS AND ITS ACTIVITIES

GYÖRGY BALÁZS

The Network of European Museum Associations (NEMO) is an independent network which was established in May 1992 in Copenhagen at the museums conference of the European Commission when the role of culture and cultural, scientific, archaeological, artistic and ethnographic heritage had been declared a prioritised issue within the European Union. The main tasks of the association is to represent and inform museum organisations all over Europe. Currently it has 30 member states. Hungary is represented by the Pulszky Society – Hungarian Museum Association. Each member is represented by two delegates and each EU member state is automatically a member of NEMO. The network is not based upon an official organisation it communicates with the representatives through its newsletter, its website and its annual meetings. The key responsibilities include lobbying at the European-level organisations in every issue in connection with museums, it promotes the importance and role of museums for those preparing European guidelines, facilitates the exchange of information between museums and museum associations all over Europe. In order to be able to represent museums' interests effectively, NEMO organises meetings and talks with the officials of European Union institutions, reflects on important issues, interacts with other European institutions, networks and organisations which are interested in museum issues. NEMO offers several programmes, including its service to find partners for European muse-

ums in joining EU programmes, projects and competitions. The Museum Collections on the Move Programme been supported by NEMO as well, although it was initiated in the Netherlands, and it was meant to promote common European identity, the concept of European citizenship through mobilising museum collections, exchange programmes, loans. Relationships on regional level are also encouraged, satellite collections help build long-term relationships, while the exchange of objects leads to the exchange of ideas, experience and establishing personal contacts. The Extra Muros Museum, meaning the removal of certain objects from the inside and exhibiting them outside the museum, opening up new opportunities. A unified system of documenting loans and exchanges is being set up to simplify these activities, strengthening museum networks in Europe.

Az Európai Múzeumi Fórumról és 2005-ös magyarországi műhelymunkájáról

Európa különböző országai az utóbbi évtizedekben egyre közelednek egymáshoz kulturális és gazdasági tekintetben; a rendszerváltozások óta pedig Kelet-Európából is jelentősen nőtt az Európa Tanács tagjainak száma. Az Európai Múzeumi Fórum (EMF) 1977 óta van jelen ezen az európai múzeumi szintéren, azóta adja ki évente az Év Európai Múzeuma díjat; ebből a szinte ötletszerű tevékenységből kibontakozva vált lassan élénk szellemi központtá. Ma már többféle díj mellett kiadványai vannak, és műhelymunkákat, vitákat, fórumokat szervez. Az alábbiakban bemutatjuk a szervezetet, tevékenységét és a legutóbbi, Budapesten rendezett workshopot.

Az EMF-ről

Az EMF egy Angliában bejegyzett oktatási alapítvány formájában létező, közhasznú civil szervezet. A kuratórium nemzetközi, elnöke Sir Neil Cossons,¹ az *English Heritage* elnöke. A fórum az Európa Tanács égisze alatt és szerény támogatásával működik. Bevételeit ezenkívül az Év Európai Múzeuma pályázat nevezési díjai és a partneri díjak adják. Háromféle partneri formája van: a *rendes* partnerek (évi 75 eurós díj befizetése mellett) egyének és intézmények lehetnek, kapják az EMF kiadványait és értesítést minden rendezvényről. Az *intézményi* partnerek (550 euró fölött) kiemelt helyen szerepelnek a kiadványokban, és más publicitást is kapnak. A *tesztületi* partnerség (2500 euró vagy afölött) a leg-

átfogóbb patronálási forma, cserébe minden lehető kedvezmény jár.

Az EMF és a bírálóbizottság elnöke Wim van der Weiden Hollandiából. (Eredetileg történész, a holland természettudományi múzeum igazgatójaként ment nyugdíjba. Magyarországon többször járt, bírált, illetve előadásokat tartott.) Az igazgatója Massimo Negri olasz szakember (ipari archeológus és kiállítási szakértő, szintén többször láttuk már, bírálóként is volt itt, Pécssett pedig egy felnőttképzési EU-projekt keretében adott elő). Ann Nicholls adminisztrátor és szakértő, kezdettől fogva, azaz huszonnyolc éve intézi a fórum ügyeit, a legutóbbi évekig, az „alapító atya”, az ipari archeológus és a múzeumok közösségi szerepével foglalkozó Kenneth Hudson haláláig annak jobbkezeként. A nemzetközi bírálóbizottság tizennégy tagja két fő kivételével nyugat-európai. Ezenkívül a legtöbb európai országban dolgozik egy vagy két „nemzeti levelező”, akiknek szerepe általában a kétirányú kommunikáció és a bírálóbizottság tagjainak segítése, ha országukból van pályázó. (Magyarországon két nemzeti levelező működik: Gönczi Ambrus és Vásárhelyi Tamás.) Ezzel ki is merült az EMF „személyi állománya”. Az ügyintéző és az igazgató kap fizetést, mindenki más önkéntes munkával járul hozzá a szervezet működéséhez. A mai napig több mint 1500 európai múzeum pályázott, ennyien küldték be pályázati anyagukat, illetve ennyi helyről készített képeket, jegyzeteket a pályázókat meglátogató egy-két zsűritag. Mindezen felhalmozott dokumentum a maga

¹ Az elnök úrtól folyóiratunk ez évi különszáma közölt írást. Neil Cossons: Múzeumok az új évezredben – a fogalom és a bemutatás változásai. Múzeumi Közlemények 2005(külszám):25–39.

módján egyedülállóan értékes forrásanyag, például az európai múzeumok fejlődésének trendjeit őrzi. Gondoljunk bele, évente több tucat, magát a legjobbak közé soroló múzeum pályázik!

Az EMF évente 4 „Bulletin” ad ki, ezeket a tagok és a szervezet tevékenységében közreműködők kapják meg. A Bulletinben néha rövidhírként szerepelnek múzeumi újdonságok, információk, néha terjedelmesebb írások is megjelennek (például a csehországi árvíz múzeumi következményeiről, a múzeumi belépés ingyenessé tételének dániai megfontolásáról és próbálkozásairól). Ezenfelül társszerkesztő vagy -kiadó olyan kiadványokban, amelyek az EMF égisze alatt (is) készültek eredményeket mutatnak be (például az olaszországi díjkiosztó rendezvény szakmai anyagának publikálása jelentette a Fondazione Piaggio Quaderini elnevezésű sorozata számára az újraindítás lehetőségét, a kétnyelvű *Az európai kultúra és a múzeumok* című kötettel).

Korunk robbanásszerűen formálódó hálózati kultúrája természetesen a múzeumi világban is terjedőben van. Egyre kiterjedtebben vesz részt a fórum európai projektekben, erről többet az alábbi honlapokon tudhatunk meg: www.collectandshare.eu.com, www.brickscommunity.org. Az előbbi projekt a múzeumi, egész életen át tartó tanulás fejlesztése érdekében gyűjt és ad közre esettanulmányokat, rendez szemináriumokat, konferenciákat, az utóbbi a művészeti múzeumok és szakemberek együttműködését segíti elő a digitális kultúra jegyében.

A díjakról

Évente hatvan-hetven múzeum indul az EMF pályázatán. A felhívás röviden ismerteti, hogy milyen múzeumokat várnak: amelyek az utóbbi két évben jelentős fejlesztést értek meg (ez lehet építkezés, átalakulás, új kiállítás és másfajta fejlesztés is), és amelyek különlegesen jól alkalmazkodtak Európa változó kulturális, társadalmi és gazdasági körülményeihez. A pályázókat egy-két zsűritag látogatja meg, s amelyiket a zsűri érdemesnek találja arra (harminc-nyolcvan

szokott megfelelni a kritériumoknak), az jelöltté válik. Közülük választják ki a négyféle díj kiüntetettjeit.

A legfőbb díj az Év Európai Múzeuma. A nyertes őrzi egy éven át Henry Moor *Tojás* című szobrát, és persze jelentős publicitást kap, nyilván nem csak az EMF részéről.

Az Európa Tanács Díját az a múzeum kapja, amely jelentős mértékben járult hozzá Európa kulturális örökségének megértéséhez.

„Különösen Ajánlott” minősítést évente háromöt kiváló múzeum kap.

A Micheletti-díjat olyan ipari vagy műszaki múzeum kapja, amely különösen kezdeményező volt saját nemzeti viszonyai között.

A díjakat évente, májusban adják át, nagyszabású nemzetközi szakmai rendezvény keretei között. Meghívják ide valamennyi jelölt múzeum képviselőit, jelen van a zsűri és sok nemzeti levelező, és sok múzeumi szakember részt vesz rajta önszántából. Nem csoda, hiszen a díjátadást megelőző bemutatások során minden pályázó múzeum képviselőjével a színpadon beszélget egy felkészült zsűritag, miközben a háttérben vetítik a múzeumról készült fotókat. Rengeteg újtásról, kezdeményezésről, trendről lehet itt két nap alatt értesülni. A nyertesek kiléte titokban marad egészen a szombat esti ünnepélyes díjkiosztó ceremóniáig, amelyen rendszerint részt vesz az EMF patrónusa, Fabiola belga királyné is.

A díjkiosztásra jelenik meg az a kiadvány, amely a jelöltek rövid bemutatását tartalmazza, és az, amelyik a díjazottakról közli a zsűri értékelését.

A workshopokról

Itáliában Emilia Romagna tartomány önkormányzata már tíz éve minden évben állja egy harmincötven fős műhelymunka költségeit. Erre két oka is van. A résztvevőknek mintegy a fele általában olasz, és számukra ez afféle továbbképzés is, illetve a műhelymunkák témáját minden évben az olaszországi múzeumok számára is fontos kérdések közül választják ki, tehát a hazai szakma számára érdekes. A témák persze a szélesebb európai (vagy akár bármely) múzeumi világban aktu-

ális kérdések körét ölelik fel. Az utolsó néhány évben az alábbi témákkal foglalkoztak itt:

- *A múzeumok közösségi jellege, minősége;*
- *Nyissuk a kapukat: hozzáférés az európai örökséghez a múzeumokban;*
- *Múzeumok, mint útkeresztezodések: találkozunk más kultúrákkal;*
- *Az európai diaszpóra;*
- *Egész életen át tartó tanulás az európai múzeumokban.*

Mint látjuk, a témák elég tág teret adnak az eszmecseréknek. E műhelymunkák „konklúziói” megtalálhatók az EMF honlapján (www.european-museumforum.org).

A workshopok programja fokozatosan alakult ki, és az utóbbi években hasonló menetrend szerint folyt. A (plenáris) előadások a minimumra korlátozódnak, itt a közös megbeszélések során mindenki legjobb tudásával, tapasztalataival, ismereteivel járul hozzá a csoportvezetők által segített módon a közös tanuláshoz. Csütörtök este bevezető előadás(ok) és összehangoló társas együttlét a kezdet. Az összehangolásra azért van szükség, mert pénteken nagyon intenzív munka folyik. Hat-nyolc fős kis csoportokban a fő téma egy-egy részterületéről beszélgetnek, úgyhogy a nap végére gyakorlatilag körvonalazódik a végtermék (egy legfeljebb hétszáz szavas szöveg) alapja. A csoportok a nap során kétszer is összejönnek, és röviden bemutatják a többieknek, hogy mivel foglalkoztak; ez kölcsönösen inspirál, illetve elősegíti, hogy a végső szövegek jobban kapcsolódjanak egymáshoz, illetve a fő témához. Az este ismét a társas együttlété, de itt már tapasztalható, hogy a napközbeni csoportok tagjai ülnek egymás mellé, rendszerint fel-felbukkan a közös feladat, téma a beszélgetésekben. Egyes buzgóbb csoportok az este már kezdik szavakba önteni mondanivalójukat, amit szombat délelőtt tovább szövegeznek; a munka végén bemutatják a többieknek és az erre az alkalomra meghívott vendégeknek. Olaszországban kisvárosokban voltak ezek a műhelyek (például Parma, Bertinoro, Prato), ott a helyi sajtó, kulturális önkormányzat néhány képviselője jött el. Szombat délután pedig „levezetéképpen” érdekes múzeumi kezdeményezéseket, új, esetleg

csak épülő múzeumokat, felfedezéseket mutatnak be a résztvevőknek.

Az eredmények összefoglalása minden évben néhány oldalas szöveg, mely az Európa Tanács parlamentjének Kulturális Bizottsága elé kerül, ott megtárgyalják, és az elfogadott szövegek kikerülnek a bizottság honlapjára, és az EMF mellett ők is propagálják ezeket a sajtóságos „review”-szerű anyagokat. Az EMF különböző publikációkban, továbbképzéseken, nemzetközi projektekben használja fel őket. Bárki számára hasznos, érdekes olvasmányt jelentenek, pályázatíráskor, kiállítási vagy stratégiai tervezéskor ötleteket, irányelveket adhatnak, hivatkozási alapot jelenthetnek.

2005-ben már nemcsak Olaszországban, hanem két másik helyszínen is rendeztek workshopot; a bertinorói témája *A múzeumi környezet* volt. Man szigetén került sor a *Szigeten működő múzeumok* témájú műhelymunkára, Budapesten pedig az első Kelet- és Közép-Európában rendezett műhely résztvevői találkoztak november 3-6. között.

A budapesti workshop előkészítése és lebonyolítása

Miután ez a műhelymunka az első volt Európa keleti térségében, tanácsosnak tűnt felmérni, hogy milyen körben, milyen témában tudja leginkább szolgálni az itteni múzeumokat. Ezért az NKÖM támogatásával 2004-ben egy előkészítő tanácskozásra került sor. Ezen nyolc országból tizenegyen vettek részt. Az ülést megelőzően hat országból érkezett rövid, néhány oldalas leírás arról, hogy milyen változások történtek ott a rendszerváltás óta a kulturális területen, és hogyan érintették a változások a múzeumokat. Várható volt, hogy sok a párhuzam, de érdekes különbségeket is találunk a hasonló problémákra adott válaszok között. A résztvevők egyöntetű véleménye volt, hogy jó volna Kelet-Európa számára is workshopokat szervezni. Ebben a folyamatban Magyarországé volt a kezdeményezés és az első lépés: az NKÖM fedezte az első ilyen műhelymunka költségeit.

A felhívást azután tudtuk közzétenni, hogy megtaláltuk a (később ideálisnak bizonyult) helyszínt,

az Európa Tanács által működtetett *European Youth Center Budapest*ben (a volt Ifjúsági Szálló a Rózsadombon), és megérkezett a támogatási szerződés. A szervezést és az anyagi lebonyolítást a Magyar Természettudományi Múzeum vállalta, sokat segített az idén nemzeti levelezővé választott Gönczi Ambrus. Összességében tíz országból huszonkilenc résztvevője volt a munkának. A résztvevők a műhelymunkát megelőzően megkapták a tavalyi összeállítást, néhány javaslatot meglátogatandó honlapokra vonatkozóan és a helyszínen Kenneth Hudson három írását. Kettő a múzeumok közösségi szerepével foglalkozik, a harmadik a kilencvenes években kialakított „európai terem” koncepcióját írja le. Ennek lényege: rendezzenek be a múzeumok egy termet, amely a saját szűkebb környezetük és Európa kölcsönös történelmi és jelenkori egymásra hatását mutatja be. (Néhány példa: kit adott az a helység Európának, mit hoztak onnan a céhes legények, a bevándorlók, hogyan, milyen kultúrák keveredtek a helyivel, stb.)

A munkarend a már ismertetett volt. Csütörtökön az általános bevezetésen túl Virgil Nitulescu román kulturális államtitkár vázolt fel egy kelet-európai múzeumi körképet. Péntek este az Öntödei Múzeumban az NKÖM és a magyar múzeumi élet képviselőivel találkozhattak a résztvevők, szombat délután pedig négy további budapesti múzeumba szerveztünk látogatást. A szombat déli beszámolóra meghívtuk a budapesti nagykövetségek, illetve kulturális intézetek munkatársait is. Massimo Negri EMF igazgató eredeti működési területe az ipari régészet. Elvárásoltan állt meg az Öntödei Múzeum (épp felújítás alatt álló) csarnokában, majd érdeklődő vizsgálódás után felajánlotta, hogy a ritka érték felújításának és működtetésének sikere érdekében ismerteti a hazájában a hasonló épületek revitalizációjára alkalmazott módszereket.

A konklúziók

A budapesti műhelymunka címe kettős témát foglal magában: *Building audiences, bridging museums*. Az *audience building* önmagában is kettős fogalmat takar. Egyfelől a múzeum látoga-

tói körének bővítését (ami megint csak kettős folyamat: a közönség számára szükséges, keresett produkciók, kiállítások, programok, honlap, szolgáltatások létrehozása az első lépés, a „közönségszervezés” csak azután jön). De szinte a kezdetektől folyik a múzeumi közönség művelése is, aminek eredménye a múzeumokat értő, azok szolgáltatásai iránt nyitott közönség, társadalom kialakítása. Az ezekkel a kérdésekkel foglalkozó két kiscsoport egyike a múzeumi produktumok minőségével, a másik a múzeumok és fenntartóikkal közti viszonytal kapcsolatban gyűjtött anyagot a résztvevők tapasztalatai alapján.

A cím másik fele azon törekvésünket fejezi ki, hogy felhívjuk a múzeumok figyelmét az együttműködés lehetőségeire. Két kiscsoport külön foglalkozott a nemzetközi, illetve a regionális és helyi együttműködésekben rejlő lehetőségekkel, előnyökkel, s erre vonatkozóan fogalmazott meg ajánlásokat, javaslatokat.

A négy csoport szövegeit átadta Massimo Negri EMF-igazgatónak. Ezek egybeszerkesztve kerülnek az Európa Tanács szakemberei elé, s 2006-ban már olvashatók lesznek az említett EMF-honlapon.

A résztvevők a kiosztott névtelen kérdőív és személyes elmondásuk, illetve e-mailben kifejezett véleményük szerint is igen jól érezték magukat Budapesten és ebben a személyes aktivitásra, intenzív kommunikációra épülő munkaformában. Sokuk számára új volt ez a munka, tartottak attól, hogy előadásokat fognak végighallgatni, s úgy érezték, így többet vittek haza. Remélik, nem egyetlen alkalomról volt szó. Többféle együttműködési lehetőségről hallottak, és némelyikbe egyes múzeumok be is kívánnak kapcsolódni. A Természettudományi Múzeumot eddig három múzeum hívta meg valamilyen programba, Gönczi Ambrust pedig az egyik jövő évi EMF-műhely, a „Monarchiák és a múzeum” workshop kiscsoportvezetőjének hívták meg. Reméljük, a külföldi kollégák is hasonló örömeik részesei.

Az csak ráadás, hogy az EMF a siker alapján és a szervezési tapasztalatokról megbizonyosodva örömmel hozna ide nagyobb rendezvényt, akár a díjkiosztó ünnepséget is. Az az egész magyar muzeológia elismerése is lenne, és ritka alkalom arra, hogy sok magyar szakember ismerkedjen

meg az az évi legjobb európai múzeumi „felhozattal” és a mögöttük álló szakemberekkel. Egy ilyen nagy nemzetközi rendezvény a jelenleginél szélesebb körű szervezést, aktívabb részvételt és természetesen jelentősebb támogatást igényelne mind szakmánk képviselői, mind pedig a kormányzat részéről. Jól illene abba a folyamatba, amely az utóbbi években a múzeumok ismertségét növelte a társadalomban, s egyúttal fokozná a körülöttünk lassan beindult pezsgést, amit kár lenne leállni hagyni.

THE EUROPEAN MUSEUM FORUM AND THE WORKSHOP OF 2005 IN HUNGARY

TAMÁS VÁSÁRHELYI

The tendency of European countries getting closer to each other in economic and cultural sense alike has been reinforced by the fall of communism as the number of the Council of Europe members has grown since then. The European Museum Forum has been present on the European museum scene since 1977 and it has been giving the annual “European Museum of the Year” award. Apart from this competition there are several publications and regular workshops which have made the EMF into a vivid professional centre. The EMF operates under the auspices of and on the funds by the Council of Europe and it supports itself from the application and partnership fees for individuals, institutions and corporate members. Depending on the partnership status the members are given publicity and other privileges. The work of the judging committee is supported by national correspondents who ensure two-way communication and help the committee in preparing their decisions. So far over 1500 European museums have applied for the award and their applications give an interesting overview of the trends and development of European museums. Each year 60-70 museums apply based on the criteria of showing remarkable developments and improvements in the past two years (constructions, transformation, new exhibitions etc.) and they have adapted to

the changing cultural, social and economic circumstances in Europe. After the investigations four prizes are awarded: for the European Museum of the Year, the Council of Europe award, an especially recommended institution, and the Micheletti prize which are given at a spectacular ceremony each year. Several interesting and useful workshops have been organised in museum-related issues, using real workshops instead of plenary sessions and talks. Participants have the opportunity to exchange their ideas and experience in groups of 6-8 and at the end of the workshop they come up with a review which will be published in several media. This year Budapest hosted the first workshop held in Eastern Europe. It was preceded by serious preparation with the participation of an international panel. The workshop was called ‘Building audiences, bridging museums’, meaning the enlargement of the circle of museum visitors and not only attracting them to the museum but also to educate and accommodate them to be more open, receptive and a stable audience. The co-operation between museums is indispensable these days, especially in the European context. The workshop was so successful and appreciated that Budapest will be able to expect more large-scale international events coming to Hungary in the future and will participate in the enlivened progress of museums recognition and improvement.

Két szék közt a pad alá? A kisebb múzeumok ma – és tíz évvvel ezelőtt*

Kicsik a nagyok között

Hosszú ideig és még tíz évvel ezelőtt is a tartományi és szövetségi múzeumok, valamint azoknak az országos szervezetekbeli (Osztrák Múzeumi Szövetség [ÖMB] és ICOM) képviselete uralták a múzeumi kínálatot Ausztriában. Jellemző az 1988-ban, Linzben megrendezett első osztrák múzeumi nap. A „nagyok” között a „kicsik” hangját csupán egy kerületi múzeum képviselője, a *Spittel an der Drau* múzeum igazgatója, Hartmut Prasch hallathatta a magán- és kis múzeumok helyzetéről szóló előadásával. Ausztriaszerte ő tartotta elsőként fontosnak ezeket a gyűjteményeket.

Ugyancsak Prasch volt az, aki a nyolcvanas évek végétől kezdve saját környezetére, vagyis a karintiai, később pedig a Karintiaán kívüli közép- és kis múzeumokra irányította a figyelmet. Létrehozta a Karintiaán kívül is ismertté vált „spitali beszélgetéseket”, azt a többnyire két napig tartó fórumot, amely minden második évben a múzeumok gyakorlati kérdéseivel foglalkozott. Ezeket a beszélgetéseket, előadásokat és vitákat Prasch a *Muzeológiai és néprajzi évkönyvben* publikálta. Talán ez a kezdeményezés vezetett ahhoz, hogy 2004-ben megalakult a Karintiai Múzeumok Szövetsége.

1993-ban Stájerországban megalakult a MuSIS egyesület – egy „öntevékeny csoport”, ahogy magukat nevezték, egy, a „mindenféle múzeu-

mi problémára megoldást nyújtó platform, ami ugyanakkor közös szócső is a nyilvánosság felé”. Ugyanezzel a címmel újság is megjelent. Középtávú célként a stájerországi múzeumok és gyűjtemények rendszerezett feldolgozását, valamint egy adatbank felépítését tűzték ki. A kezdeményezője és az ügy védelmezője az első pillanattól kezdve Heimo Kaindl és felesége, Evelin voltak, akik az egyesületnek és a kiadványnak országos ismertséget szereztek. A 2000. év végétől kezdődően létezik a tartományok közötti együttműködés, különösen Salzburg, Alsó-Ausztria, Vorarlberg és Burgenland között.

A kilencvenes években a „kicsik” önfenntartási törekvése egyre nőtt, de a „nagyok” még mindig többszörös túlsúlyban voltak a múzeumi berkeken belül és kívül is. Az alulról érkező nyomásnak engedve, a következő években gyakorlatilag minden osztrák tartományi múzeumban tanácsadó és koordinálóhivatalok jöttek létre; Salzburgban például 1995-ben Dagmar Bittricher vezetésével, Stájerországban 1998-ban a Stájerországi Múzeumi Fórum munkálkodásán keresztül egy, a Joanneumban felállított egységgel (Gabriele Wolf), amely különösen a szakmai továbbképzést szorgalmazza és szervezi.

Alsó-Ausztriában 1991 óta léteznek kezdeményezések: akkor jött létre az Alsó-ausztriai Múzeumok és Gyűjtemények Érdekközössége nevű egyesület, amelyből 1996 óta egy tanácsadó iroda is alakult, Ulrike Vitovec vezetésével. Első-

* A cikk eredeti változatban a bajor műemlékvédelmi hivatal folyóiratában olvasható. Ezúton köszönjük a szerző és Wolfgang Stäbler szerkesztő (Landesstelle für die nichtstaatlichen Museen beim Bayerischen Landesamt für Denkmalpflege, München) szíves hozzájárulását a magyar nyelvű közléshez (Fakten – Tendenzen – Hilfen 2005. június:70–72).

ként 1994-ben Andreas Kusternig kolléga hívta meg az alsó-ausztriai múzeumokat egy minden oldalról megmosolygott „múzeumi süteményre” – tudvalevően ekkor született meg az itt és most tizedik alkalommal megrendezésre kerülő és nagy népszerűségnek örvendő alsó-ausztriai múzeumi napok ötlete. Hozzá kell tennünk, hogy a tartomány az előző évtől évente kétszer saját múzeumi kiadványt is megjelentet *Múzeumforum* címmel, amelynek első kiadása elérte a szenzációs húszeszes példányszámot.

Mára a tanácsadó hivatalok és szervezeti formák országos hálózata jött létre a kis- és középméretű múzeumok számára, amely először Vorarlbergben Peter Rachbauer vezetésével és az évenkénti múzeumi napok megrendezésével jelentkezett, majd Tirolban dr. Herta Arnold vezetésével és az ösztiroli múzeumi napokkal folytatódott; Felső-Ausztria 2000-ben egy múzeumi koncepciót dolgoztatott ki, egy évvel később pedig a stájer Museum Arbeitswelt javaslatára múzeumszövetséget hozott létre, amely ugyancsak évente rendez múzeumi napokat.

Burgenlandban a kezdeményezés szálai a Schloss Kittsee Etnográfiai Múzeumában futnak össze, ahol Veronika Plöckinger 2003-ban – közel nyolcvan múzeum számára – megrendezte az első múzeumi napot.

Végül 2002-ben az Osztrák Múzeumminőségi Pecset előszava minimális követelmény- és előírárendszer teljesítésére hívta fel a múzeumokat, azok kvalitásának kívül-belül történő javítása, a minőség és a selejt megkülönböztetése érdekében. Éppen a közepes és kisebb méretű múzeumok érzik megszólítva magukat, és töreksenek arra, hogy megszerezzék a minőségpecsétet, amely aztán öt évig biztosan az övék.

A szék szélesebb és magasabb

Az elmúlt tíz évben minden téren tapasztalható technikai újítások elképzelhetetlen mértékben és mindig rövidebb időintervallumokban követik egymást. Az IT rövidítést (információtechnológia) már senki számára nem kell megmagyarázni, új nyersanyagok hódítanak a termelésben és az iparban, a tömegtermelés finomodik, elekt-

ronikus vezérlőrendszerek uralkodnak minden folyamatban.

Az általános fejlődés többé-kevésbé a múzeumokat sem kerülte el, természetesen azok nagyságától, felszereltségétől, a személyektől és a feladati területektől függően. Bajorországban egyre inkább elhagyjuk az egyszerű katalógusprogramokat, és azokhoz fordulunk, amelyek egységes rendszert kínálnak, legszerencsésebb esetben külön modulokból felépítve, mint például a *Museum Plus* nevű, komplett múzeumszervező rendszert kínáló Fa. Zetcom Bernben és Berlinben.

Riasztórendszer és videokamerás megfigyelés, ami ma egyet jelent a „piezoelektronikus mérővel ellátott képfigyelő” rendszerrel (Bajor Biztosítókamara, 1999), amely nagyjából egy riasztóval ellátott képsínt jelent. A riasztóüveg és -huzal, a testhang- és tapintásjelző mind szakkifejezések, amelyek az elektronikus rendszerekre alapuló új technológiát jelölik, és amelyek teret nyertek a múzeumokban.

„Az új médiumok” széke

Manapság a témáról önálló konferenciákat és szakmai napokat rendeznek. Gyártók sora tolong saját termékeik előtérbe helyezéséért, s az ezzel kapcsolatos irodalom átláthatatlan. A modern múzeumi munkán belül sehol nem éltek vissza ennyit ezzel a gyűjtőfogalommal. Híveik számára az „új médiumok” testesítik meg a jövő digitális és virtuális múzeumát.

Közelebről nézve gyakran nagyra törő, de hamis törekvésekről, hiányzó kiállítási tárgyak leplezéséről/palástolásáról, a vélt modernitásról van szó. A kérdés, hogy mely szerkezetek és rendszerek milyen összefüggésben vezethetők be értelmesen, ki tudja ezeket megfizetni és karbantartani.

A gazdaság saját bevált székeit kínálja

Gazdasági nyelvezet, gyakorlat és modellek szivárognak a múzeumba. Minden „kismúzeumi” igazgató tudja, hogy legalábbis saját maga és környezete számára mit jelent a szponzorá-

ció, a marketing és a menedzsment, és tudni véli, hogy ezek mit hozhatnak neki. Az éves dologi kiadások az egyik oldalon, a közösség szűkössé vált pénzügyi helyzete a másikon, a polgármester és a múzeumigazgató között folyó, kezdetben jó szándékú, majd egyre hűvösebb és nyomasztóbb beszélgetések. Nemcsak a megtakarításról van szó, hanem a gazdasági vállalkozásban való eligazodásról, a jártasságról a költségvetés-készítésben; magasabb szinteken olyan kifejezések forognak közszájon, mint a „piackutatás”, a PR, a „Corporate Identity”, olyan részterületek kerülnek górcső alá, mint a szolgáltatások privatizációja az „outsourcing” jelszava alatt, a közhasznú magán- és az állami tulajdon együttműködése a PPP, vagyis a Public-Private-Partnership formájában. Létezik – ha csak időközben is – üzemgazdasági múzeumvezetés? Egyáltalán: akar a múzeum gazdasági üzemmé/vállalattá válni?

Ezen a ponton szeretném Önöknek Martin Roth 1996-os nyilatkozatát idézni, aki évek óta a Német Múzeumszövetség elnöke:

„A jövőbeni sikeres múzeumoknak magántulajdoni szervezet formában szolgáltatások kínálójává (elkülönített GmbH) kell minősíteniük magukat. Ez a megfelelő mód, hogy a kultúra vonzerejére reagáljunk.”¹ Én magam a nyereségesség nyomásáról tartott előadásomban néhány évvel ezelőtt a következőkre jutottam: „A gazdaságosság és nyereségesség elvét nem lehet és nem szabad elvakultan ráhúzni a múzeum intézményére. A múzeum mint olyan nem gazdasági üzem, de a múlthoz képest sokkal gazdaságosabb módszerrel kellene működnie. A széles, még múzeumi körökben is elterjedt véleménnyel ellentétben a múzeum nem kényszerül arra, hogy »non-profit vállalkozó« legyen. Ha néha ez is a helyzet, magától értetődő, hogy bevételekre kellene törekednie, vagy legalább saját működési költségeit fedeznie.”²

A szórakoztatóipar és a kulturális események széke

Kilian Kreiling, aki immár huszonhét éve múzeumi kollégám, a konkurencia nyomásáról beszélt, amely „az időközben nagyszámúvá vált múzeumok és az egyéb szabadidős tevékenységet kínáló intézmények” között alakult ki.³ A szabadidőközpontok és múzeumok összehasonlítása először meglepett: a múzeumok művelődési intézmények vagy időközönként tényleg csupán a szabadidő eltöltésének színhelyei?

Azt senki sem vitatja, hogy a szabadtéri múzeumok, mivel a természethez, a vidékhez, az időjáráshoz és a fényhez más múzeumoknál több közük van, közelebb állnak sok ember szabadidő-fogalmához. De mi a hangsúlyosabb: a szórakozás vagy a művelődés?

Ezt a kérdést a rendezvények és a szórakoztatóipar befolyásával kapcsolatosan minden múzeumra vonatkozóan feltehetjük: mennyiben szolgálják a múzeumok ellenőrizetlen és láthatóan üres kasszáit ezek az közkedvelt gyógyírt hirdetők? Gyakran valóban meggyőző kínálatuk a szükséges megmentő, és vajon a múzeumok által közvetlenül átvehető? A válasz természetesen nem. Ugyanakkor a legkisebb múzeum sem mond le azon törekvéséről, hogy kedvet csináljon a múzeumlátogatáshoz, akár egy jól megrendezett időszaki kiállítással, akár a barátságos látogatószolgálatlaltal vagy segítőkész eligazító személyzet alkalmazásával.

Ezek voltak a „székek”

Van bennük valami, amivel saját maguknak tehetnek szolgálatot – egy hosszú úton vagy ideges egy helyben topogásnál. Nem mehetünk el mellettük, szinte számtalan fontos vagy csupán annak látszó üzenetet hordoznak, azonban meginnognak egymás alatt, ha nincsenek megfelelően

¹ Martin Roth: Félelem a valóságtól. A kultúrpolitika kríziséhez: a bürokrácia mozdíthatatlansága és a szponzoráció. *In* Museumskunde 61(1996):145.

² Albrecht A. Gribl: Nyereségességkényszer – lehetőségek és esélyek. *In* Salzburger Vokskultur 25(2001):114.

³ Kilian Kreiling: Für die GLENTLEITEN és Felső-Bajorországnak. 25 évig tartó tevékenysége után Dr. Helmut Keim nyugdíjba vonul. *Museum heute* 27(2004):45-47; az idézet: 47.

rögzítve, vagy ha használójuk megváltást gondolva egyoldalúan rájuk hagyatkozik.

Ez a csekély háttér ugyanakkor világosan kirajzolódó ambivalenciára és bizonytalanságra mutat rá. A gazdasági-pénzügyi „általános helyzet” és a kultúrfejedelmi birtokállomány csökkenése következtében felbomlanak.

A múzeumok megváltozott szerepe

A gyűjtés, a megóvás, a kutatás és a bemutatás klasszikus múzeumi feladatai mellett az utóbbi években a múzeumoknak egyre újabb feladatai vannak. Ezek az egyes intézményeken kívülről származnak, és sokkal inkább kultúrpolitikai és szociális területeket érintenek.

A hagyományos kézművesség és a paraszti munka korát átélte generáció kihalt, ahogyan nagyjából a második világháború vagy az üldöztetés történetének tanúi is. A korábbi agrár- és ipari társadalmat már régen felváltotta az IT- és fogyasztói társadalom. A társadalmi szerepvállalás egyrészt elveszti vonzerejét (miért kellene magam elkötelezni?), másrészt azonban új szervezeti formákon keresztül ösztönzést nyer („kulturális jogosítvány”, „polgári elkötelezettség”). Maga a vidék is érzi a globalizációt. Egyrészt ezzel a hatalmas fejlődéssel, másrészt a csökkenő források révén és egyértelműségének kívülről történő megkérdőjelezésével a múzeum is viharba kerül, és a bizonyítási kényszerrel éppen úgy szembe találja magát, ahogyan a képzést, a kultúrát, a szabadidőt és a kulturális eseményeket kínáló szektor más résztvevőivel vívott, egymást kizorító versennyel is. Az egyéni profil kialakításának feladata adott. A múzeumoknak világosan pozicionálniuk kell magukat.

A kérdés így hangzik: Mi teszi múzeumunkat egyedivé, összetéveszthetetlené és vonzóvá? Mik a motivációink, és mik a céljaink? Milyen stratégiákat követünk, hogy megelőzzük a konkurenciát?

A semmi esetre sem új, de jelenleg is kulcsszónak számító kifejezés a „küldetéstudat”, divatos kifejezéssel élve „mission statement”. Néhányan már rendelkeznek vele, sokan még dolgoznak rajta, a legtöbben azonban, úgy vélem, alábecsü-

lik jelentésének rendszeres felülvizsgálatát, esetleges korrekcióinak utómunkálatait, különösen azonban tartalmának gyakorlati, hosszú távú alakítását.

Mégis van értelme az erőfeszítésnek: a világos küldetéstudat javítja a kommunikációt, a látogatók, az együttműködő partnerek és nem utolsósorban a pénzt adományozók és a felettes hatóságok felé.

A múzeumi szféra végül saját társadalmi hátterének érezhető átalakulása közepette találja magát. A disneylandesedés és a populizmus a tulajdonképpeni feladatra veszélyt jelentenek.

Azonban minden nehézség és megtépzottság ellenére a hajdani „múzeumtemplom” múzeumról: egy jó múzeum nem a „szék alatt ül”, hanem rendelkezik néhányal, és szolgáltatásaival, valamint az általa képviselt minőséggel kitűnik a többiek közül, vagy ahogy a világfő/világot látott Kenneth Hudson a Sachen Museumban kifejezte: „A good museum has charm and chairs.”

FALLING BETWEEN TWO STOOLS: SMALLER MUSEUM TODAY AND TEN YEARS AGO

ALBRECHT A. GRIBL

The talk mainly deals with the practical questions of museum work, this section is only a part of it, dealing with the development of Austrian museum networks with special emphasis on smaller-scale institutions. State and federal museums were absolutely dominant even ten years ago. The first step from this point was made by Hartmut Prasch who raised the museum community's awareness of the existence and importance of smaller, local museums. His example was followed by others and in 1993 a self-supporting museum association was established in Styria in order to find solutions to museum issues and to be in touch with the public. The Carinthian Museum Association was established in 2004 and some other initiatives have been taken in this respect since the early 1990s. Co-operation between territorial organisations have lived up since 2000. The dominance of large museums has been broken by the es-

of large museums has been broken by the establishment of regional organisations, advisory and co-ordinating bodies forming a network all through the country. A great professional award, the Austrian Museum Quality Seal sets very strict requirements for those institutions which apply for the award and small and medium-size museums feel challenge to meet these requirements, improving their standards. The metaphor of chairs is used by the author all along the study, describing different aspects, being as well as obstacles as opportunities, form using the media, the developments of information technology and museum technology, introducing current economic terms and approaches into museum management, the struggles to be appealing for the largest possible audience facing modern challenges and the changes in the role of a museum. The fundamental questions to be asked are about the attractions, the uniqueness and particularity of museums, defining what motivations, driving forces should be taken into account and to set up a very effective strategy to overcome competitors. It is essential to define a clear mission statement which improves communication between the museums and visitors, partners, sponsors and supervisory authorities.

Tárgya-e a múzeumnak a jelen?

„Kulturális szempontból nem is annyira maguk a tárgyak érdekesek, hanem az, ahogyan jelenleg őrzik őket, valamint ahogyan a történeteket és emlékeket hozzájuk kötik.” A Lene Otto és Lykke Pedersen tanulmányának bevezető részében olvasható mondat akár a MaDok-füzetek sorozat 2004-ben megjelent, második kiadványának mottója is lehetne. A dán szerzőpáros írása egyike a kereken egy tucat szövegnek, amely e fordításgyűjteményben az itt kiemelt gondolatot járja körbe.

A további irodalomra is bőséges utalást kínáló kiadvány egy néhány évvel ezelőtti kezdeményezésre megy vissza. A néprajz szakos muzeológusok 2002 őszén, Kaposvárott rendezett konferenciáján került meghirdetésre a MaDok program. A kezdeményezés a jelen folyamatait, tárgyi világunk megváltozását kívánja az eddigi múzeumi kereteknél rugalmasabban és figyelmesebben megragadni. Nem hoz létre külön gyűjteményt vagy új intézményt, hanem a külféle múzeumokban zajló kutatásokat és gyűjteményezést igyekszik koordinálni, további irányokba terelni.

A kaposvári konferencia anyagából kötet készült, ez lett a MaDok-füzetek első kiadványa. Ez magyar szerzők írásait tartalmazza; kiemelt helyet kapott a kutatási program történeti és elméleti hátterének, továbbá konkrét menetnek, céljainak, a részvétel módjainak áttekintése az ötletgazda, Fejős Zoltán egy-egy tanulmányában.¹

Nemzetközi kitekintés

Mivel a MaDok-füzetek a program hivatalos médiuma, már a következő lépésben szükségesnek és hasznosnak tűnt az új szemléletű munkát inspiráló nemzetközi tudományos munkákból összeállítani egy válogatást. Így született meg a második kötet, amely hiánypótló az idehaza csak gyéren képviselt elméleti múzeumi diskurzusban. Az elméleti él mellett a közölt tanulmányok másik fókusza a módszertan: a kötet – valamint a MaDok program általában is – nem titkolt módon erősíteni szeretné a hazai múzeumi munka módszertani tudatosságát és sokszínűségét.

Az éppen csak egy-két éve zajló programnak és kiadványainak érdekes tanulsága máris, hogy a jelenkorkutatás gyakorlatilag a (néprajzi) múzeumi szakma módszertani megújításának trójai falova idehaza. A program a gyűjtött, kiállított vagy vizsgált tárgyak szintjén csupán a múzeumi gyűjtemények összességének töredékét érinti konkrétan, ám arra ösztönöz, hogy a klasszikus múzeumi anyagcsoportok kezelői is merítsenek a jelennel történő foglalatosság megközelítésmódjaiból, új szemmel nézzenek saját gyűjteményi egységeikre, és új módon tárják azokat a látogatók elé.

E szándék azt is jelzi, hogy a mostani, második kötet elméleti, módszertani iránya legkevésbé sem száraz könyvtári olvasmányt takar, hanem kifejezetten praktikus célú. A két szerkesztő európai, azon belül is elsősorban a német és a

¹ A MaDokról mára a múzeumi szakma mindhárom folyóirata beszámolt: Fejős Zoltán: Ma-dok. Javaslat a kortárs jelenségek múzeumi vizsgálatának megszervezésére. Magyar Múzeumok 3(8):18–21; A Néprajzi Múzeum 2002-es új programja. Beszélgetés Fejős Zoltán főigazgatóval a jelen kutatásáról mint a néprajzi gyűjtemények fejlesztésének jövőjéről. Múzeumi Hírlevél 12(23):361–366; Frazon Zsófia: MaDok-háló: szöves és mintázat. Múzeumi Közlemények 2(új folyam.):30–37. A kutatási program felelőse Frazon Zsófia, részletes információ: www.neprajz.hu/madok.

skandináv területekről származó szövegeket választott. Ezzel lemondtak az amerikai, ausztrál és más angolszász vagy éppen Európán belül nagyrészt a frankofon referenciákról. E területekről talán majd egy újabb kötet nyújt információt, míg a mostani a hozzánk földrajzilag és szemléletben is közel álló országok folyamataiból merít. Példák ezek, amelyekből mindenki szemezhet követendő gondolatokat.

A dán Nemzeti Múzeum 2001 decemberében megnyílt új állandó kiállítását ismertető fejezet például mintegy zsinórmértéket kínál azzal, ahogyan lépésenként végigmegy a tárlat előkészítésén, egyes kiemelt részein. Akkor „csupán” esettanulmányokról van e kötetben szó? Nem, sőt a kötet egyik fő erénye, hogy jól elegyíti az elméleti-módszertani értekezést a konkrét példakkal. A dán szöveg műfaját tekintve ugyan valóban esettanulmány, de a kiállítás új szemléletét megalapozó módszertani belátásokat példás következetességgel tekinti át már az írás elején. A fordított megközelítésmódra is találunk példát: Hermann Bausinger a tanulmánya elején magas fokú általánosítással rajzolja fel a néprajzi jelenkutatás három modelljét, majd utána ezt példák sorával hozza gyakorlati szintre.

Elmélet, módszer, gyakorlat

Egyetlen kivétel akad a könyv fejezetei között, ahol elmélet és gyakorlat, módszertani elvárás és praktikus megvalósulás egyensúlya sérül. Victor Buchli könyvének (*A szocializmus archeológiája*, 1999) kiindulópontja remek: a szovjet társadalom közelmúltját a történelmi múltat eltörölni szándékozó kommunista lakásépítés és a lakóknak tárgyaikhoz, például ikonjaikhoz való ragaszkodása közötti feszültség szempontjából vizsgálja. Ám a könyvből itt közölt bevezető fejezet az ígéretes témát éppen csak felvillantja, s utána áttér az ennek elméleti háttére gyanánt relevánsnak tartott nemzetközi posztmodern diskurzusok ismertetésére. Itt minden sztárszerző neve felbukkan, de a hivatkozások felszínesek maradnak, s az olvasó számára nem válik evidenssé, szükséges-e ez a névsorolvasás a szovjet rendszer ellentmondásainak értelmezéséhez.

A MaDok-kötetben ugyan valóban helye lehet Jacques Derridának és Judith Butlernek – de a nyugati diskurzusok iránt a hazai muzeológusok körében táplált bizalmatlanság okán inkább oly módon, ahol kevesebb hivatkozás bukkan fel, és az szorosabban ízesül az empirikus anyaghoz. Ezzel együtt a mostani kötet fontos lépése, hogy kelet-európai témákat is tárgyal. Buchli fejezete mellé úgyesen illeszkedik Konrad Köstlin írása az NDK lakótelepi miliójének kutatásáról és egy erre épült konkrét kiállításról (Osztrák Néprajzi Múzeum, 1999; a bécsi kiállításhoz katalógus is készült). Régióknak bevonása azért is hasznos, mert a MaDok program a kötetek megjelenítésén túl (a harmadik kiadvány már készül, és várhatóan jövő tavasszal jelenik meg, az eddigieknél gazdagabb fotóanyaggal) egy kiállítássorozatot is szervez. A MaDok keretében koordinált, a rendszerváltástól a máig értelmezett közelmúlt és jelen folyamatait vizsgáló kutatáshoz eddig mintegy harminc intézmény csatlakozott, s közülük tizenkettő egy-egy tárlaton mutatja be eredményeit 2006-ban.

Az ötletgazda Néprajzi Múzeum lesz az első, itt műanyag tárgyak használatának, jelentéseinek sokrétűsége áll a középpontban. Közel ezer tárgyat a lakosság hozott be a múzeumba, s ezekből számos tétel a beadó által hozzáfűzött élettörténettel együtt szerepelni is fog a kiállításon. Ez a jelenkutatás egyik nagy lehetősége: a tárgyakhoz nem utólag, szekunder forrásokból kell adatot gyűjteni, hanem primer információ szerezhető. E történetek jelentősége annál nagyobb, mivel a mai efemer, gyakran igénytelen anyagokból vagy gyenge megmunkálással készült tárgyak önmagukban, az esztétikumuk révén aligha lennének jogosultak múzeumi helyre, ám a hozzájuk kapcsolódó autentikus emberi információ komplex jelentéshordozókká avatja őket.

Mint látszik, a jelenkutatásban szinte csak ürügyként gyűjtjük a tárgyakat, és egyre fontosabb az általuk megidézett kontextus. A készülő műanyagkiállítás belátásai e téren sok helyütt érintkeznek a kötet tanulmányaival: például Bjarne Rogan írása a „tárgyak és történeteik” témában hasonló skandináv tapasztalatokról számol be. Ám hiba lenne a másik végletbe esni, és a múzeumi munka fókuszát a tárgyakról teljesen az *oral history* felé

tolni. A jelenkutatás egyik nehézsége, hogy a ma már eleve rövid életre születő, esetleges javítás helyett is inkább kidobásra ítélt tárgyak silánysága múzeumi szempontból azzal kompenzálható, hogy sokatmondó, a kutatás szempontjából izgalmas információk társulnak hozzájuk első kézből; ám valahogyan egyensúlyt kell tartani a klasszikus anyagokhoz képest kevésbé kvalitatív tárgy és az adatokban gazdag közlés között. A jelenkutatás tehát óhatatlanul is a populáris kultúrát muzealizálja – s ezzel könnyebben befogadható, a szélesebb rétegekhez szóló kiállításokat indukál, azaz popularizálja a múzeumot. Miként lehet e páros jelenség előnyeit és hátrányait reálisan mérlegelni – erről szól a kötet legjobb elméleti tanulmánya, Gottfried Korffé.

Interdiszciplináris jelleg

A jövő évi kiállításorozat és a mostani kötet között további összefüggések is kibonthatók. A dominószerűen, a részt vevő intézményekben egymás után megnyíló jelentéstartók ugyanis nem csupán bizonyítékot szolgáltatnak majd a kutatás dinamikájára, s remélhetőleg a média és a szakma figyelmét is ráirányítják e projektre, hanem a kutatás belső arányainak dilemmáit is világossá teszik majd. Nem lehet majd nem észrevenni, milyen örömdetes sok vidéki kismúzeum vesz részt a munkában. A projekthez gyűjteménygyarapítási keret társul, és a különösen forráshiányos kismúzeumok számára ez minden bizonnyal nagy vonzerő volt. Ezek az intézmények szerényebb klasszikus anyaguk s helyi érdeklődésű közönségük révén fogékonyabbak is a jelen mikrovilágainak gyűjtésére, kutatására, bemutatására. A jelenkutatás a múzeumok között demokratikusabb a nagy értékű, klasszikus anyagok felhalmozásánál: esélyt kínál a fővárostól, a nemzetközi figyelemtől távolabb eső helyszíneknek is. Ez nem csak idehaza jellemző; a kötetben nem véletlenül szerepel tanulmány egy német tartományi múzeum viseletgyűjtési stratégiájáról.

Amilyen örömteli az ilyen nyitás a kisebb intézmények felé, olyan féloldalas maradt mind a kötet, mind ez idáig a projekt egy másik nyitás nél-

kül. Fájóan hiányoznak más szakmai területek, elsősorban a művészeti múzeumok jelenkutatásának kérdései. Sem a 2006-os kiállításorozatban, sem a kötetben nem szerepel kortárs képző- vagy iparművészeti vonatkozás, holott a művészetben a modernizmus autonómiaideáljának hanyatlása, nagyjából a hatvanas évek óta egyre szélesebb kulturális-társadalmi mezőbe helyezve szemléljük az alkotásokat. Amint a kulturális artefaktumok, úgy a műtárgyak is az esztétikai tárgy mivoltuknál jóval összetettebb értelmezést nyernek. S mivel a szépség többé már nem központi kategória, a közönséget is más hatások révén kell közelebb hozni a művekhez. A néprajzban hasonló a probléma: a ma gyűjtött tárgyak nagy része a hagyományos néprajzi kvalitások egyikével sem rendelkezik, s egy kiállításon a látogató számára más információkkal kell megvilágítani, miért is érdekes az adott tétel.

A kortárs művészeti és a jelenkori néprajzi, történeti muzeológia között fellelhető párhuzamon túl speciálisan az iparművészet köre még sürgetőbb rokon dilemmákat vet fel. Az iparművészet és a néprajz modern fogalma, múzeumi kezelésük kerete egyaránt a tizenkilencedik század során alakult ki. Mindkét terület kutatásának, gyűjtésének hátterében a gyors modernizáció által fenyegetett hagyományos értékek megmentésének programja állt. Ez a hivatás önmagában ma már egyre kevésbé időszerű, mindkét múzeumtípus világszerte profilja átalakítására törekszik.

Kiállítás, kutatás, publikáció

A Néprajzi Múzeum ebből a szorult helyzetből lett idehaza a múzeumi megújulás egyik éllovasa, s nyitásának egyik kiemelt eleme a jelen felé irányuló figyelem. Ezzel szemben az iparművészet múzeumi feldolgozása Magyarországon alig mutat változási készséget, s ennek megfelelően a terület iránti szakmai és szélesebb figyelem kétségbeejtően, bár így érthetően alacsony. Pedig közeli jó példa is akad: a bécsi Iparművészeti Múzeum (MAK) Peter Noever igazgatósága alatt az elmúlt években látványos módszertani, szemléleti megújuláson ment keresztül, nem kis részben a jelenkutatás kérdéseinek áttekintése révén, s

erről a budapesti Néprajzi Múzeum által kiadott kötetekhez hasonlóan innovatív kiadványokat is jelentet meg. E lendületből idehaza is érdemes lenne meríteni; ehhez a mostanihoz hasonló fordításgyűjtemény az iparművészet, a formakultúra terén jó kiindulópontot nyújthatna.

A MaDok program valamely közbenső, mérleget készítő stádiumában egyszersmind érdemes lesz majd áttekinteni, hogy a kutatásban való részvételre eredetileg háromszáz intézménynek kiküldött felhívásból végül hányan és melyek csatlakoztak, a szakmai konkurencia mely területeken indított hasonló programokat, s mi lett azok sorsa, illetve mely szakágak nem mutattak érdemi együttműködést. A kooperáció azért is lényeges pont, mert a MaDok egyik célkitűzése egymás gyűjteményeinek, kutatásainak jobb feltérképezése, a tárgykölcsonzés elősegítése, a párhuzamos munka elkerülése, és a dokumentációs tevékenység (például fotózás) harmonizálása.

Ha a megkezdett kutatás és az eddigi két kötet tanulságait szeretnénk összegezni, akkor elismerésre ad okot a módszertani és elméleti horizont tágítása, a hazai és nemzetközi írások publikálása egyazon sorozatban, valamint a szakmai kiadványok és a szélesebb közönséget megszólító kiállítások összehangolása. A tartós és átfogó hatás azonban a most következő lépéseken múlik. A nagy kérdés az, lesz-e multiplikátorhatása a két néprajzi tanulmánykötetnek más múzeumi területeken, követik-e ezt más intézmények, folyóiratok és kiadók, és sikerül-e az új szempontokat integrálni a felsőoktatásba. Hasonlóan fontos, milyen széles közönséget tudnak majd mozgósítani a kapcsolódó kiállítások 2006 tavaszától: a jelenközpontú tárlatokon a látogatók saját életviláguk szeleteivel találkozhatnak, és ennek (ön)kritikus értelmezése, feldolgozása révén jobban magukénak érezhetik a múzeumokat.

SHOULD THE PRESENT BE IN THE FOCUS OF ATTENTION FOR MUSEUMS?

GÁBOR ÉBLI

The ethnographic museologists of Hungary gathered at a conference in 2002 and decided to establish the MaDok Programme which is

not a separate collection or institution, but its aims are to coordinate research reaching beyond the confines of a museum, reflecting the changes in material culture and representing the phenomena of our modern world. The first MaDok publication was compiled from the talks of the conference by Hungarian professionals, focusing on the historic and theoretical background, the schedule and objectives of the research programme. The second volume was dedicated to international theoretical and methodological discourse which would and should be inspiring for the Hungarian museum world. Apart from being excellent case studies, the publications discuss theory and methodology. Examples come from Western and Eastern Europe alike. So far more than 30 institutions have joined the programme and in 2006 a series of twelve exhibitions are planned to present their findings from the period between the fall of communism and today. The first one in the series will be the initiator, the Hungarian Museum of Ethnography showing the versatility in the usage and meaning of plastic objects. Studying the contemporary period has the advantage of the ability to gather primary information, and these days it is not only the object which is important but also the context in which it was used. The potential of first hand information is disturbed by the inferior quality and short life span of the objects of our time – they have been designed for a shorter period and are less durable than they used to be. The balance between using the ample sources of data and the less appealing exhibits should be carefully maintained. The advantages of the project are that several small museums take part from the country as the budget enables them to acquire new things for their collections. Unfortunately other areas are missing from the programme such as the representatives of arts, although each discipline is invited to participate. One of the key objectives is cooperation in order to learn about other collections, to facilitate loans, to avoid parallel research and synchronising documentation and the more institutions and fields are represented the more efficient this work would be.